

Erfgoed van de Oorlog

DE OOGST VAN HET PROGRAMMA

Inhoud

■	Voorwoord	7
■	Inleiding	9
■	Uitgangspunten en doelstellingen van het programma	15
■	De digitale WOII- erfgoedinfrastructuur	21
■	221 projecten in woord en beeld	24
■	Indexen	175

De oogst van Erfgoed van de Oorlog

In dit boek wordt de oogst van ruim 3 jaar programma Erfgoed van de Oorlog gepresenteerd. Dit is waar we het voor hebben gedaan. Want natuurlijk waren er weloverwogen doelstellingen en een navenant beleidskader en konden we over een fantastisch budget beschikken. Maar dat alles zegt niets als de resultaten van zo'n programma niet aansprekend zijn.

In dit boek spreken de resultaten. Ze zijn verwoord en verbeeld en vertellen elk een eigen verhaal. Dat is dan ook precies wat de nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog doet. Deze vertelt ons over een bijzonder, ingewikkeld en vaak ook pijnlijk verleden. Niet om te moraliseren of te beleren, maar om ons iets te onthullen over wie wij zijn en vooral waar we vandaan komen. Het zijn verhalen die soms bemoedigen, omdat ze laten zien waar mensen toe in staat zijn. Maar meer nog vormen ze een waarschuwing, voor datgene waartoe mensen óók in staat zijn.

Met Erfgoed van de Oorlog hebben we geprobeerd eraan bij te dragen dat deze verhalen ook in de toekomst verteld kunnen blijven. Niet alleen het *grand narrative* maar ook de kleine geschiedenissen, die de complexiteit die de oorlog kenmerkten, tonen. Juist die veelkleurigheid en nuances maken de Tweede Wereldoorlog tot een blijvende bron van reflectie.

Het programma Erfgoed van de Oorlog is voortgekomen uit een visie van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) op het belang van de Tweede Wereldoorlog voor het heden en voor de toekomst. Het resultaat ervan is vooral een verdienste van alle organisaties die zich hebben ingezet om er iets prachtigs van te maken. Maar 'organisaties' maken geen websites, digitale toegangen, documentaires en databases. Dat doen mensen. Het zijn dan ook alle mensen die op een of andere manier hebben bijgedragen aan de erfgoedprojecten die in dit boek zijn opgenomen, die waardering, dank en applaus verdienen. Het is hun passie, betrokkenheid en inzet geweest die het programma hebben gemaakt tot wat het is geworden.

Namens het programmateam wens ik u veel kijk- en leesplezier met de oogst van 'Erfgoed van de Oorlog'.

Ellen van der Waerden

Programma-manager Erfgoed van de Oorlog

Inleiding

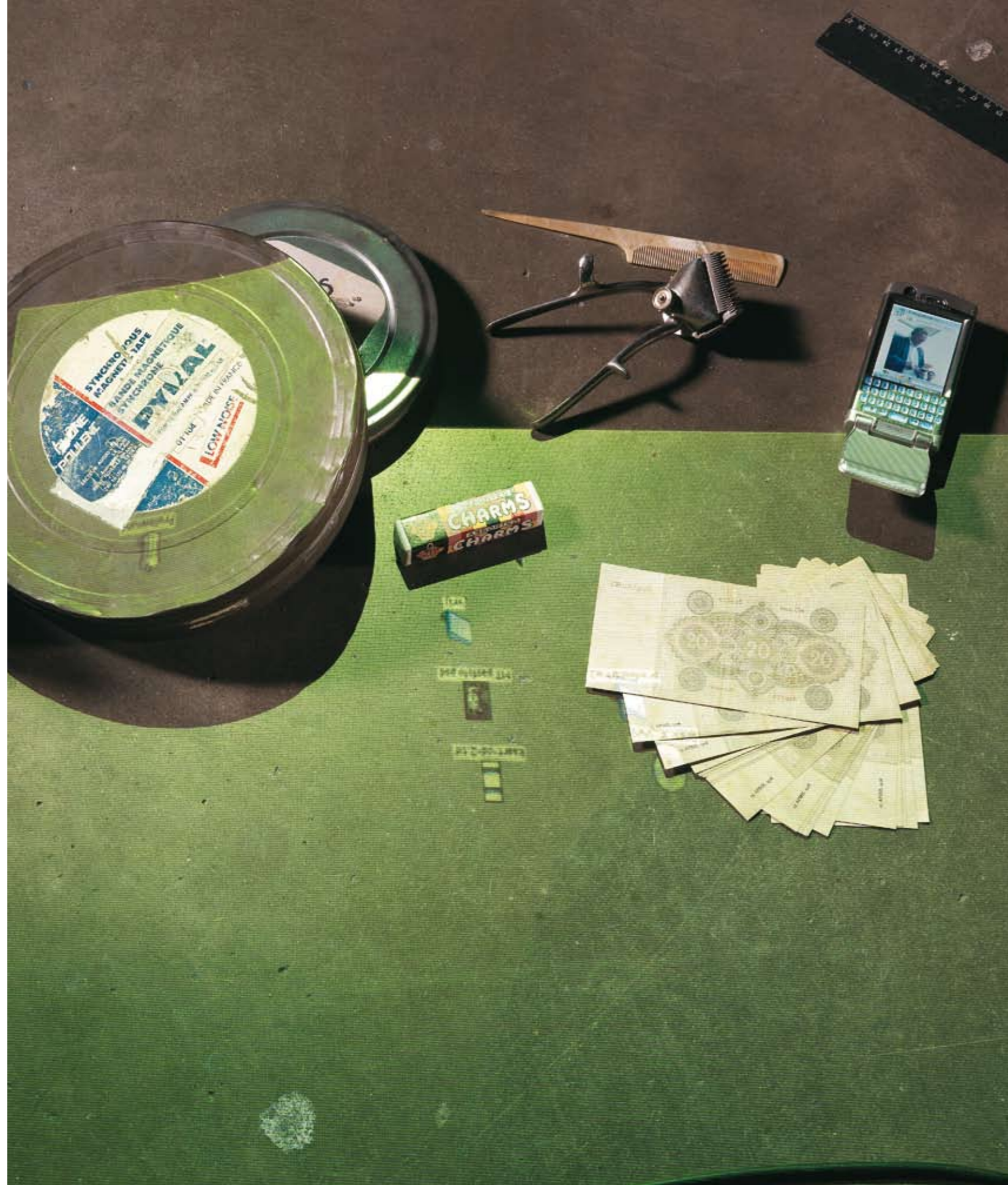
Hoe kijken mensen over tien, twintig, honderd jaar naar de Tweede Wereldoorlog en de rol van Nederland daarin? Welke accenten worden er dan gelegd in de geschiedschrijving? Wat vinden toekomstige bewoners van ons land belangrijk om hun kinderen mee te geven als waardevolle (nationale) historische bagage? Herdenken toekomstige generaties de oorlog zoals wij dat nu doen, onder meer op 4 mei?

Dit zijn interessante vragen, waarop de antwoorden nog niet te geven zijn. Elke generatie bekijkt het verleden vanuit een ander gezichtspunt. Ook gaat iedere generatie anders om met het historisch materiaal dat voorhanden is. De manier waarop ons land de afgelopen decennia met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is omgegaan, laat dit duidelijk zien.

Drie dagen na de bevrijding van Nederland werd het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie geopend en al snel omgedoopt tot Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOO). Dit instituut, dat onder leiding stond van journalist en historicus Lou de Jong, begon met het verzamelen van materiaal dat van belang was voor het documenteren van de oorlogsgeschiedenis van ons land. Al tijdens de bezettingsjaren had De Jong via Radio Oranje de bevolking opgeroepen dagboeken, foto's, brieven en andere waardevolle stukken te bewaren, omdat dit materiaal licht op die donkere periode kon werpen.

Nauwelijks drie jaar later werd het RIOO in haar voortbestaan bedreigd. Het kabinet vond de kosten te hoog en de taken van het bureau niet passen in het klimaat van wederopbouw en een op de toekomst gerichte blik. Dit overheidsstandpunt – dat overigens niet leidde tot sluiting van het Rijksinstituut – weerspiegelde de algemene stemming in Nederland. Het land moest weer worden opgebouwd: de rotzooi opruimen en overgaan tot de orde van de dag. Sporen die herinnerden aan de oorlog, zoals gevangen- en concentratiekampen, werden zo snel mogelijk afgebroken of kregen een geheel andere bestemming. Vragen over de oorlog en de bezetting werden vrijwel niet gesteld.

Aandacht voor de slachtoffers was er in die jaren nauwelijks. De historicus Herman von der Dunk schetst in zijn boek *TERUGBLIK BIJ STRIJKLICHT* een duidelijk beeld hoe er in Nederland in die tijd werd gedacht. Vlak na de oorlog is Von der Dunk leerling op een school in Bilthoven; van een van de leraren is bekend dat hij in Auschwitz heeft gezeten. Iedereen op de school weet dat, maar niemand spreekt erover. Von der Dunk: “We wisten inmiddels wel dat dat gelijkstond met het allerergste, maar juist daarom werd er niet over gepraat.” En hij voegt er aan toe: “Ik had geen behoefte om in de vers geopende beerput te staren. De deuren naar de toekomst zijn nooit zo wijd opengegaan, verlokkelijk, vol hoop, maar natuurlijk ook vol verwarring en onrust, als toen.”

Verzet

Wel was er in het naoorlogse Nederland aandacht voor de mensen van het verzet, de mensen die het lef hadden gehad zich niet neer te leggen bij de Duitse overheersing. Dat paste ook goed in het beeld dat de meesten het liefst van Nederlanders hadden. Een beeld van een tolerant, vredelievend en humaan volk dat bruut was overvallen, maar zich heroïsch had verzet tegen de indringer.

In 1947 kwam er een wet om verzetsdeelnemers en hun gezinnen, die als gevolg van opgedane oorlogservaringen blijvende schade hadden ondervonden, financieel bij te staan. De wet was gebaseerd op een bijzondere solidariteit met deze groep mensen en werd gezien als het inlossen van een ereschuld.

Intussen keerden ook steeds meer mensen uit het voormalig Nederlands-Indië terug naar Nederland. Wat zich daar onder de Japanse bezetting had afgespeeld, was in Nederland goeddeels onbekend gebleven. Aandacht voor hun oorlogsverleden was er dan ook nauwelijks. Het zou nog tot 1986 duren voordat voor de slachtoffers van de oorlog in Nederlands-Indië in Den Haag een nationaal monument kwam.

Behalve door het RIOD werd er niet veel gedaan met het erfgoed van de oorlog. Oorlogsmusea bestonden in de jaren veertig en vijftig nauwelijks. Alleen in Noord-Limburg was, op initiatief van een particuliere stichting, in 1946 een oorlogsmuseum opgericht. Een deel van het oorlogslagveld was daar intact gelaten en er werden gebouwen ingericht met objecten, foto's en documenten. Dit museum is tegenwoordig bekend als het Oorlogs- en Verzetsmuseum Overloon/Liberty Park.

De algemene interesse voor de oorlog richtte zich in de jaren vijftig sterk op de militaire geschiedenis. In boeken en films werd uitvoerig stilgestaan bij de verschillende strijdtoneelen: D-Day, Stalingrad, het Ardennen-offensief, Pearl Harbour. Vooral in films werd de oorlog neergezet als een strijd waarin overwegend Amerikaanse helden glorieerden. Duitsland en Japan werden verslagen door onze bevrijders, ondanks groot verlies aan mensenlevens. Heroïek, heldenmoed en de overzichtelijkheid van goed tegen kwaad bepaalden het beeld over de oorlog.

Dat beeld werd bevestigd door de Nederlandse collectieve herinnering in de jaren vijftig en zestig. 'Wij' gingen er vanuit dat 'we' dapper verzet hadden gepleegd tegen de vreemde overheersing; ons land was geen speelbal geweest, geen klein landje met machtige bondgenoten, maar een strijdbare factor van belang. Wij hoorden bij Goed, tegen het Kwaad, en spraken ons woordje mee. Het Verzet, tegen de Moffen.

Andere vragen

Dat beeld begon rond 1970 te veranderen toen zich een nieuwe generatie Nederlanders aandiende. Deze naoorlogse generatie stelde andere vragen over het oorlogsverleden dan de mensen die de oorlog bewust hadden

meegemaakt. Ze wilde weten wat er precies in de oorlog was gebeurd en wat de rol van hun ouders daarin was geweest. Kritische vragen kwamen op over hoe het mogelijk was dat er vanuit Nederland 107.000 joden waren gedeporteerd naar concentratie- en vernietigingskampen zonder dat de bevolking zich daar echt tegen had verzet. In 1960 werd het Anne Frank Huis het eerste *lieu de mémoire* die aan de Jodenvervolging herinnerde en toegankelijk was voor bezoekers. Het zou ook lang de enige blijven.

Het credo 'Nederland in verzet' verdween geleidelijk als overheersende oorlogsherinnering. Het beeld van een heldhaftig volk werd bijgesteld. Ook de terugblik op het militair ingrijpen in het naoorlogse Indië kanteelde. Er kwam meer aandacht voor de slachtoffers van de oorlog. Het besef groeide dat we hen niet alleen konden laten staan. Dat leidde ertoe dat de beginselen van 'ereschuld' en 'bijzondere solidariteit' ook op deze groepen burgers van toepassing werd geacht. Om daar invulling aan te geven kwam het kabinet met verschillende wetten voor mensen die waren vervolgd of anderszins door de oorlog waren getroffen en blijvende schade hadden opgelopen. Zij konden een aanvulling op hun inkomen krijgen. Aanvankelijk, in 1973, richtte de regeling zich vooral op de Joodse gemeenschap. Pas in de jaren tachtig kwamen er regelingen voor slachtoffers van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië en burgeroorlogsgetroffenen. Sluitstuk vormde in 1986 de Wet buitengewoon pensioen Indisch verzet.

In deze tijd ontstond in Nederland ook meer belangstelling om te gedenken en te herdenken. Kamp Westerbork, van waaruit meer dan honderdduizend Joden naar concentratie- en vernietigingskampen waren vervoerd, werd begin jaren tachtig ingericht als herinneringsplaats. Dat gebeurde ook met andere plekken en er kwamen meer musea waarin het oorlogserfgoed een plaats kreeg. Dit is de periode waarin onder meer het Verzetsmuseum in Amsterdam zijn deuren opende, evenals het Verzetsmuseum Friesland en het Bevrijdingsmuseum in Groesbeek. De regering richtte een Nationaal Comité op dat zich professioneel ging bezighouden met een landelijke dodenherdenking, elk jaar op 4 mei, en een landelijke Bevrijdingsdag, elk jaar op 5 mei. Ook kwam er een jaarlijkse herdenking van de bevrijding van het voormalig Nederlands-Indië op 15 augustus.

De Nederlandse regering heeft van meet af aan de zorg voor oorlogsgetroffenen behartigd. Vanaf de jaren tachtig werd die verantwoordelijkheid aangevuld met nog een andere taak: ervoor zorg dragen dat wat er in de Tweede Wereldoorlog was gebeurd, niet zou worden vergeten en van betekenis blijft in het heden. Ook als de jaren van oorlog en bezetting steeds verder achter ons komen te liggen.

Wakzaamheid

Met de veranderde aandacht voor de oorlog veranderden ook de lessen die uit die oorlog konden worden getrokken. In de jaren vijftig van de vorige eeuw was dat vooral de overwinning van Het Goede op Het Kwade, de overtuiging dat democratie uiteindelijk sterker is dan dictatuur en dat internationale samenwerking tot vrede en veiligheid leidt.

Twintig jaar later, toen de nadruk niet langer lag op de militairen en verzetshelden maar op de slachtoffers van de oorlog, verschoven ook de lessen die uit de Tweede Wereldoorlog werden getrokken. De Jodenvervolging, weezinwekkend dieptepunt van deze oorlog, werd dominant in bezinning en reflectie. De les is dat elk spoor van discriminatie met wortel en tak moet worden uitgeroeid. Waakzaamheid is geboden en wat er in de oorlog en tijdens de bezetting is gebeurd, dient als afschrikwekkend voorbeeld. Wat bleef, is de boodschap dat het kwaad bestreden moet worden, maar dat kwaad kreeg een morele invulling die het militaire verre overstijgt. Het gaat nu om fascisme, racisme, maar ook om discriminatie en vooroordelen. Daarmee verplaatst de strijd zich van de Grebbeberg, de Normandische stranden en Stalingrad naar het leven van alledag, dichtbij huis. Het ethische residu van de oorlog is dat onverdraagzaamheid en intolerantie in de samenleving tot een vergelijkbare catastrofe kan leiden. Aan de oorlog in Nederlands-Indië werd in deze periode, de jaren '80, nog maar sporadisch aandacht besteed. Wie toen op de middelbare school zat, las hooguit in een voetnoot iets over de Japanse bezetting van de voormalige kolonie.

Reconstructie

Inmiddels is ook het beeld van waakzaamheid bijgesteld. Natuurlijk willen we nog steeds de vreselijke gevolgen van de oorlog voorkomen. Alleen, om dat te bereiken, maken we minder gebruik van lessen en steeds meer van dilemma's, persoonlijke keuzes waar veel Nederlanders in oorlogstijd voor kwamen te staan. Dilemma's die vooral voortkwamen uit de worsteling zichzelf en dierbaren ongeschonden door die oorlog te loodsen en tegelijkertijd het eigen morele kompas niet uit het oog te verliezen.

Het verschil in benadering tussen de lessen en dilemma's wordt treffend geïllustreerd door de recente tv-serie DE OORLOG, gemaakt door journalist en programmamaker Ad van Liempt, te vergelijken met de serie DE BEZETTING, ruim 40 jaar eerder gemaakt door Lou de Jong. DE BEZETTING is gemaakt vanuit het beeld dat we toen, in de jaren zestig, van de oorlog hadden. Een terugblik van waaruit lering kon worden getrokken. DE OORLOG is veel meer een reconstructie van die oorlog, weergegeven vanuit de kennis en gevoelens die mensen hadden tijdens de bezettingsjaren. Vanuit de ambitie om, bij wijze van spreken, 1943 te verbeelden zonder 1944 al te kennen.

Dat is vooral gerealiseerd door in de serie gebruik te maken van authentiek bronnenmateriaal uit de oorlogsjaren. Zo is veel geciteerd uit dagboeken, bij uitstek bronnen die een tijdsbeeld geven dat niet beïnvloed is door latere ervaringen. De schrijver of schrijfster beschrijft de dagelijkse wetenswaardigheden, onwetend van wat de dag van morgen zal brengen. De serie kent daardoor minder de zekerheden van de retrospectie, hoewel die niet helemaal te vermijden zijn – de serie is immers van nu – en levert een beeld op waarin dilemma's zich bijna als vanzelfsprekend aandienen.

12

13

In de serie kreeg Nederlands-Indië een volwaardige plaats. Niet alleen de bezettingstijd, maar ook de ingrijpende nasleep die volgde: de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd en daaropvolgende dekolonisatie. Dit tekent de toenemende aandacht in ons land voor dit deel van de oorlogsgeschiedenis.

DE OORLOG is onvermijdelijk ook een indicator van de huidige tijdgeest. We leven nu in de jaren waarin dilemma's de wijze lessen zijn gaan overheersen. Maar, zoals uit het bovenstaande blijkt, zal ook deze blik op de oorlog veranderen. Over tien, twintig jaar worden opnieuw andere vragen gesteld en zullen weer andere thema's en inzichten aan de orde komen, die dan opnieuw een weerspiegeling van de tijdgeest zullen zijn. Welke dat zijn, is nu nog ongewis. Wat we wel weten, is dat we dan leven in een samenleving zonder Nederlanders die nog uit eigen herinnering over de Tweede Wereldoorlog kunnen verhalen.

Morele plicht

Ook de taak van de overheid verandert. Als rijksoverheid hebben wij de generatie oorlogsgetroffenen materieel en immaterieel van hulp en bijstand voorzien. Deze taak is eindig. Maar de ereschuld aan en bijzondere solidariteit met de slachtoffers en overlevenden van het naziregime en de Japanse bezetting, is niet eindig. Die omvat de morele plicht om ervoor te zorgen dat ook toekomstige generaties zich kunnen verdiepen in ons oorlogsverleden. Daarvoor is het belangrijk dat zij over zoveel mogelijk historisch materiaal uit deze periode kunnen beschikken. Wat de oorlogsgeneratie heeft meegemaakt moet zo goed mogelijk gedocumenteerd en inzichtelijk gemaakt worden.

Het omvangrijke programma Erfgoed van de Oorlog, door het kabinet in 2007 gestart, heeft hierin voorzien. Dankzij dit programma zijn grote aantallen films, foto's, tijdschriften, kranten en gebruiksvoorwerpen geconserveerd. Overlevenden van de oorlog werden geïnterviewd, dagboeken zijn toegankelijk gemaakt en archieven gedigitaliseerd. Dat moest nu gebeuren, want binnen afzienbare tijd zijn er geen overlevenden meer die hun verhaal kunnen vertellen, zijn misschien veel particuliere archieven, dagboeken en fotocollecties uit het zicht verdwenen en is authentiek filmmateriaal vergaan. Met het programma Erfgoed van de Oorlog is zoveel mogelijk relevant materiaal verzameld en vastgelegd. Hoe met dit materiaal in de toekomst wordt omgegaan, is niet te voorspellen. Wel is duidelijk dat toekomstige generaties andere historische en maatschappelijke accenten zullen leggen dan wij nu doen. Dat mogen we afleiden uit de wisselende manier waarop de afgelopen 65 jaar met de herinnering, en daarmee met het erfgoed van de oorlog, is omgesprongen.

Ab Klink

Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Den Haag, juli 2010

Het programma

Erfgoed van de Oorlog

We schrijven 2005...

Bij het Nederlandse Rode Kruis (NRK) komt een vraag binnen. Een vrouw is op zoek naar informatie over de omstandigheden waaronder haar grootvader tijdens de Tweede Wereldoorlog in een werkkamp in Duitsland gevangen heeft gezeten.

Het NRK krijgt nog elke week dit soort informatieverzoeken, over tijdens de oorlog als vermist opgegeven ooms, tantes, oma's, burens, neven en nichten. Voor het antwoord op dergelijke vragen doet de afdeling Oorlogsnazorg van het NRK een beroep op haar archief. De toegang tot dit oorlogsarchief wordt gevormd door 880.000 papieren persoonskaarten. Door intensief gebruik vanaf 1944 zijn deze kaarten bijzonder kwetsbaar geworden. Aantekeningen met potlood, in kleurcodes of andere verwijzingen naar de relevante archiefstukken vervagen. Zonder maatregelen op korte termijn zijn de persoonskaarten straks niet meer goed raadpleegbaar. De eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II (OHW) van het ministerie van vws wordt gevraagd mee te denken over een oplossing. Dit leidt tot een conserverings- en digitaliseringsproject, door vws gefinancierd en door het NRK met zorg uitgevoerd. Door dit project is de toegang tot het oorlogsarchief van het NRK behouden. Het roept bij vws echter ook zorgen op: als dit belangrijke materiaal van het NRK door verval wordt bedreigd, hoe staat het dan met andere belangwekkende oorlogsgelateerde collecties in Nederland?

Datzelfde jaar overleggen een groot aantal oorlogs- en verzetsmusea en het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) over de unieke en omvangrijke collectie foto's uit de oorlogsjaren die ze in hun bezit hebben. Digitalisering van de foto's is belangrijk. Want als een foto in digitale vorm beschikbaar is, kan het origineel zuurvrij worden opgeborgen en dus beter behouden blijven. Bovendien kunnen de diverse fotocollecties voor een veel breder publiek toegankelijk worden gemaakt door alle scans op één website te presenteren. Het idee voor een 'fotobeeldbank wo2' is geboren. Een proefproject wordt gestart en ook dit project wordt door vws financieel ondersteund. Het brengt vws bovendien op een gedachte: als een dergelijke 'nationale collectie' voor foto's kan worden gevormd, zou dat dan ook niet mogelijk zijn voor andersoortig erfgoed van de Tweede Wereldoorlog?

Geïnspireerd door deze twee projecten en door de mogelijkheden die digitale technieken en het internet bieden, komen meer ideeën op. Bijvoorbeeld om een archievangids te maken. Niet een papieren versie, en ook niet een aparte gids per archiefinstelling. In plaats daarvan een digitale database waarin iedere belangstellende kan zoeken naar inhoud en vindplaats van oorlogsgelateerde archieven van alle archiefbeherende instellingen in Nederland. Dit idee wordt gezamenlijk uitgewerkt door het Nationaal Archief en het NIOD en wederom ondersteunt vws een proefproject.

vws ziet niet alleen de mogelijkheden, maar ook de noodzaak om het niet bij dit soort eenmalige acties te laten. Om de nalatenschap van de oorlogsgeneratie goed te borgen en voor nieuwe generaties Nederlanders een actieve omgang met de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog mogelijk te maken, is meer nodig.

Zorg voor de oorlog

Het bieden van materiële en immateriële zorg aan oorlogsgetroffenen is een taak van de rijksoverheid die valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van vws. Die taak is niet aan tijd gebonden. Zolang als nodig is zal vws zich hiervoor verantwoordelijk achten. De zorg voor het oorlogserfgoed hoort daar echter niet bij. vws heeft bovendien geen zeggenschap over het erfgoedmateriaal, dat meestal in particulier bezit is. Toch realiseert het ministerie zich in de loop van 2006 dat een actief beleid noodzakelijk is om een aantal waarborgen voor de toekomst te stellen.

Op verzoek van vws schetst historicus Riemer Knoop in zijn essay VAN OOGGETUIGEN TOT ERFLATERS het complexe terrein van ‘erfgoed’ in relatie tot de rol van de rijksoverheid, specifiek op het gebied van de Tweede Wereldoorlog. Uitgangspunt is dat de verantwoordelijkheid voor het oorlogserfgoed bij de eigenaren en beheerders ervan moet blijven. Duidelijk wordt dat een zekere betrokkenheid van de rijksoverheid voor behoud en ontsluiting van oorlogserfgoed mag worden verwacht. Geen structurele taak, maar een tijdelijke en krachtige impuls, die ervoor kan zorgen dat dit erfgoed van de oorlog wordt behoud voor mogelijk verlies. Verlies in termen van ‘verval’ en verlies in termen van ‘uit het oog verloren’.

Een groot deel van de generatie ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog zal dezer jaren wegvallen. Hun nalatenschap is vastgelegd in documenten, objecten, foto's, archieven en op bewegend beeld die soms in slechte staat en vaak slecht toegankelijk zijn. Het is een nalatenschap die een afgebakende periode in de tijd bestrijkt, maar waarvan de betekenis niet in tijd begrensd is. In de visie van vws houdt de zorg voor oorlogsgetroffenen juist nu ook de zorg voor hun nalatenschap in.

De bevindingen in het essay van Knoop en de visie van vws over de zorg voor het oorlogserfgoed bieden voldoende handvatten om een beleidskader te ontwikkelen op basis waarvan die krachtige impuls aan het behoud van het oorlogserfgoed vorm gegeven kan worden. De contouren van een grootscheeps programma om het erfgoed van de Tweede Wereldoorlog te behouden en beter toegankelijk te maken, worden zichtbaar.

Om het programma te begeleiden en bij te dragen aan een consistente korte- en langetermijn visie, wordt in 2006 een Raad van Advies ingesteld, onder voorzitterschap van de heer drs. E. van Thijn. In de Raad nemen zitting: mevrouw ir. J.M. Leemhuis-Stout, mevrouw dr. Ch. E. van Rappard-Boon, de heer mr. drs. G.J. Wolffensperger, mevrouw drs. J.A. Kranendonk en de heer drs. M.P. Van Gastel.

16

17

Het programma Erfgoed van de Oorlog

Op 20 juni 2007 gaat het programma Erfgoed van de Oorlog officieel van start. Het beleidskader voor subsidiëring, waarin alle uitgangspunten, doelstellingen en subsidiemogelijkheden zijn opgenomen, wordt gepresenteerd. Het ministerie van vws wil met het programma erfgoed- en archiefbeherende instellingen stimuleren om hun ‘oorlogserfgoed’ uit de depots te halen, te beoordelen op cultureel-historische waarde en daar waar nodig en gewenst voorstellen voor conservering, digitalisering of publiekstoepassingen te ontwikkelen en voor subsidie voor te dragen.

BESCHIKBAAR BEDRAG

Het kabinet stelde in eerste instantie € 21,7 miljoen voor het programma beschikbaar, in 2009 werd dat bedrag verhoogd tot € 23,7 miljoen. Subsidies konden worden aangevraagd in vier subsidierondes, de eerste met sluitingsdatum 1 november 2007, vervolgens 1 april 2008 en 1 november 2008 en tot slot 1 april 2009.

DOELSTELLING

Het programma had tot doel: het behoud van waardevol materiaal uit en over de Tweede Wereldoorlog, het vergroten van de toegankelijkheid ervan en het stimuleren van toepassingen met erfgoedmateriaal voor een breed publiek. Concreet werd dit vertaald in drie programmalijnen (in volgorde van prioriteit):

- behoud
- toegankelijkheid
- publieksgerichte toepassingen

Per programmalijn stond in het beleidskader aangegeven welke activiteiten wel en niet voor subsidie in aanmerking kwamen, al dan niet met vermelding van een maximum bedrag. Om zoveel mogelijk organisaties in staat te stellen een subsidieaanvraag in te dienen werd gekozen voor een zo laagdrempelig mogelijke aanpak. Zo konden de kleine particuliere instellingen een aanvraag indienen, mits de projectresultaten structureel toegankelijk werden gemaakt voor een breed publiek. Daarnaast werd gekozen voor de mogelijkheid van volledige subsidiëring van projecten, zonder de noodzaak van een eigen bijdrage. Veel instellingen hebben immers niet de financiële mogelijkheden om zelf bij te dragen in de kosten van dergelijke projecten.

DOELGROEPEN

In het BELEIDSKADER VOOR SUBSIDIËRING zijn de volgende doelgroepen van de te subsidiëren projecten benoemd: oorlogsgetroffenen en hun naasten, scholieren, hun opvoeders en docenten, wetenschappers en professionals werkzaam in de journalistiek en in de media.

ERFGOEDMATERIALEN

Ook de soorten materialen die voor subsidiëring in aanmerking kwamen zijn benoemd: objecten, foto's, beeld- en geluidsmateriaal, documenten, drukwerk, archieven, monumenten en gedenktekens en persoonlijke getuigenissen. De persoonlijke getuigenissen betreffen nieuw audiovisueel vast te leggen

verhalen van ooggetuigen (oral history). Hiervoor werd in september 2007 een apart onderdeel van het BELEIDSKADER VOOR SUBSIDIERING gepresenteerd: GETUIGEN VERHALEN.

WAARDEBEPALING VAN HET MATERIAAL

Van de verschillende soorten materialen die in het Beleidskader zijn genoemd is heel veel bewaard gebleven. Het was daarom noodzakelijk te kunnen bepalen of het voorgedragen materiaal voldoende waardevol is om voor subsidie in aanmerking te komen. Hiertoe is in het Beleidskader een ‘waardestellend kader voor het erfgoed van de Tweede Wereldoorlog’ opgenomen. Ook werd een toetsingscommissie samengesteld, bestaande uit deskundigen uit de historische en erfgoedwereld, die aan de hand van het waardestellend kader een gewogen advies uitbracht over de waarde van het erfgoedmateriaal dat in subsidieaanvragen voor behoud en voor toegankelijkheid werd voorgedragen. Ook de oral history-aanvragen werden door een toetsingscommissie beoordeeld.

PLURIFORM PERSPECTIEF

Een belangrijke voorwaarde om te voorkomen dat ‘teveel van hetzelfde’ zou worden gesubsidieerd, was het uitgangspunt van het pluriforme perspectief. Over veel WOII-thema’s is gepubliceerd en kennis ontwikkeld. Om die reden heeft het programma zich expliciet gericht op de vele ‘witte vlekken’ in de oorlogs- en bezettingsgeschiedenis. Dat konden lokale of regionale gebeurtenissen zijn, maar ook nieuwe of onderbelichte thema’s of thema’s die wel bekend waren, maar vanuit een nieuw perspectief werden belicht.

PROPORTIONALITEIT EN DUURZAAMHEID

Het programma heeft sterk ingezet op digitalisering: veelal de beste, soms de enige manier om materiaal te behouden en een breed publiek te kunnen bereiken. Maar digitalisering is kostbaar. Niet altijd wegen de kosten op tegen de (maatschappelijke) baten. Zo heeft het digitaliseren van alle documenten in een archief alleen zin als die documenten zeer kwetsbaar zijn of als de interesse van het brede publiek in die documenten heel groot is. Vanuit die overweging is het uitgangspunt van proportionaliteit geformuleerd.

Voor alle subsidieaanvragen gold ook de nadrukkelijke voorwaarde dat de resultaten van het project duurzaam moesten zijn. Na beëindiging van het programma Erfgoed van de Oorlog moeten resultaten zonder bemoeienis of financiële steun van de overheid in stand kunnen blijven of mogelijk zelfs door partijen verder ontwikkeld kunnen worden.

CONTEXTUALISERING

Het belangrijkste criterium binnen de programmalijn publieksgerichte toepassingen was ‘contextualisering’. Daaronder wordt in het Beleidskader verstaan dat informatie, in de vorm van foto’s, film- en geluidsfragmenten en verhalen, over de achtergronden, omstandigheden en geschiedenis van gebeurtenissen, objecten en personen op een samenhangende en daardoor betekenisvolle wijze moet worden toegevoegd aan de publieksgerichte toepassing. Het erfgoedmateriaal krijgt door het bijbehorende verhaal

zijn betekenis waardoor voor het publiek mogelijkheden voor identificatie en inleving ontstaan. Overigens werden aan subsidieaanvragen voor publieksgerichte toepassingen zo min mogelijk restrictieve voorwaarden gesteld om ruimte te laten voor eigen creativiteit en ambities van de aanvrager.

NATIONALE COLLECTIES

In het beleidskader worden ook zogenaamde kerncollecties genoemd, later omgedoopt tot nationale collecties.

De vorming van dergelijke collecties voorkomt dat hetzelfde materiaal, dat vaak in duplicaten bij veel verschillende instellingen beschikbaar is, meerdere malen zou worden gedigitaliseerd. Bovendien wordt het publiek beter bediend als erfgoedmateriaal op één punt digitaal is samengebracht. Bij aanvang van het erfgoedprogramma was nog niet bepaald voor welke materiaalsoorten, afgezien van foto’s, dergelijke collecties konden worden ontwikkeld. In de loop van het programma bleek dat dit tevens mogelijk was voor kranten, drukwerk, audiovisueel materiaal, dagboeken, oral history materiaal en kamptekeningen. Maar ook voor meer inhoudelijke onderwerpen, zoals de Nederlands-Indische oorlogsgeschiedenis en de Atlantikwall, zijn nationale collecties gevormd.

En dan schrijven we 16 september 2010 ...

Het programma Erfgoed van de Oorlog sluit af met een conferentie. De projecten zijn afgerond, de resultaten zijn veelkleuriger dan bij aanvang verwacht. De afgelopen drie jaar hebben veel erfgoedbeherende instellingen zich uitgeput in het maximaal benutten van de mogelijkheden die het programma heeft geboden en hebben de digitaliseringsbedrijven overuren gedraaid. Wie had verwacht dat hiermee De Oorlog als bijzonder hoofdstuk uit onze geschiedenis kan worden afgesloten, komt echter bedrogen uit. De debatten, controverses, nieuwe invalshoeken blijven ontstaan. Voor zolang we dat met elkaar van belang vinden.

Het programma Erfgoed van de Oorlog heeft hieraan kunnen bijdragen door te investeren in de kwaliteit en toegankelijkheid van het oorlogserfgoed. Tegelijkertijd heeft het programmateam, in de rol van regisseur en coördinator, waar mogelijk onderlinge samenwerking en krachtenbundeling ‘in het veld’ gestimuleerd. Niet toevallig was dit ook als uitgangspunt in het BELEIDSKADER VOOR SUBSIDIERING verwoord. Bij aanvang van het programma leek samenwerking essentieel om versnippering van activiteiten en inspanningen tegen te gaan. Maar in de loop van het programma bleek ‘samenwerking’ veel meer te omvatten: het delen van kennis en contacten, het opdoen van inspiratie en het zien van nieuwe mogelijkheden om ‘de Nederlander’ bekend te maken met de oorlogsgeschiedenis van dit land.

Digitale WOII-erfgoedinfrastructuur

Erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog is overal te vinden. Degenen die ernaar op zoek zijn kunnen terecht bij archiefinstellingen, musea of historische centra. Daar zijn de depots rijk gevuld en staan ze tot ieders beschikking. Maar hoe voorkom je dat historisch materiaal zich onttrekt aan het zicht van de belangstellende omdat het niet gemakkelijk is op te sporen? En hoe krijgt die belangstellende snel een goed overzicht van historisch bronmateriaal dat op zoveel plekken wordt beheerd? Het programma Erfgoed van de Oorlog heeft, samen met een aantal erfgoedbeherende instellingen, een aantal 'nationale collecties' ontwikkeld die voor elke burger op het internet toegankelijk is. Samen vormen die de digitale WOII-erfgoedinfrastructuur.

Over ieder onderwerp dat te maken heeft met de Tweede Wereldoorlog zijn vele bronnen te raadplegen. Het ligt voor de hand dat een zoektocht naar dit soort informatie begint op internet. De nieuwe digitale WOII-erfgoedinfrastructuur ondersteunt dit proces. Veel materiaal dat in handen is van grotere of kleinere erfgoedinstellingen en in digitale vorm beschikbaar is, komt hier virtueel bijeen en is via enkele klikken met de muis onder handbereik van de gebruiker.

21

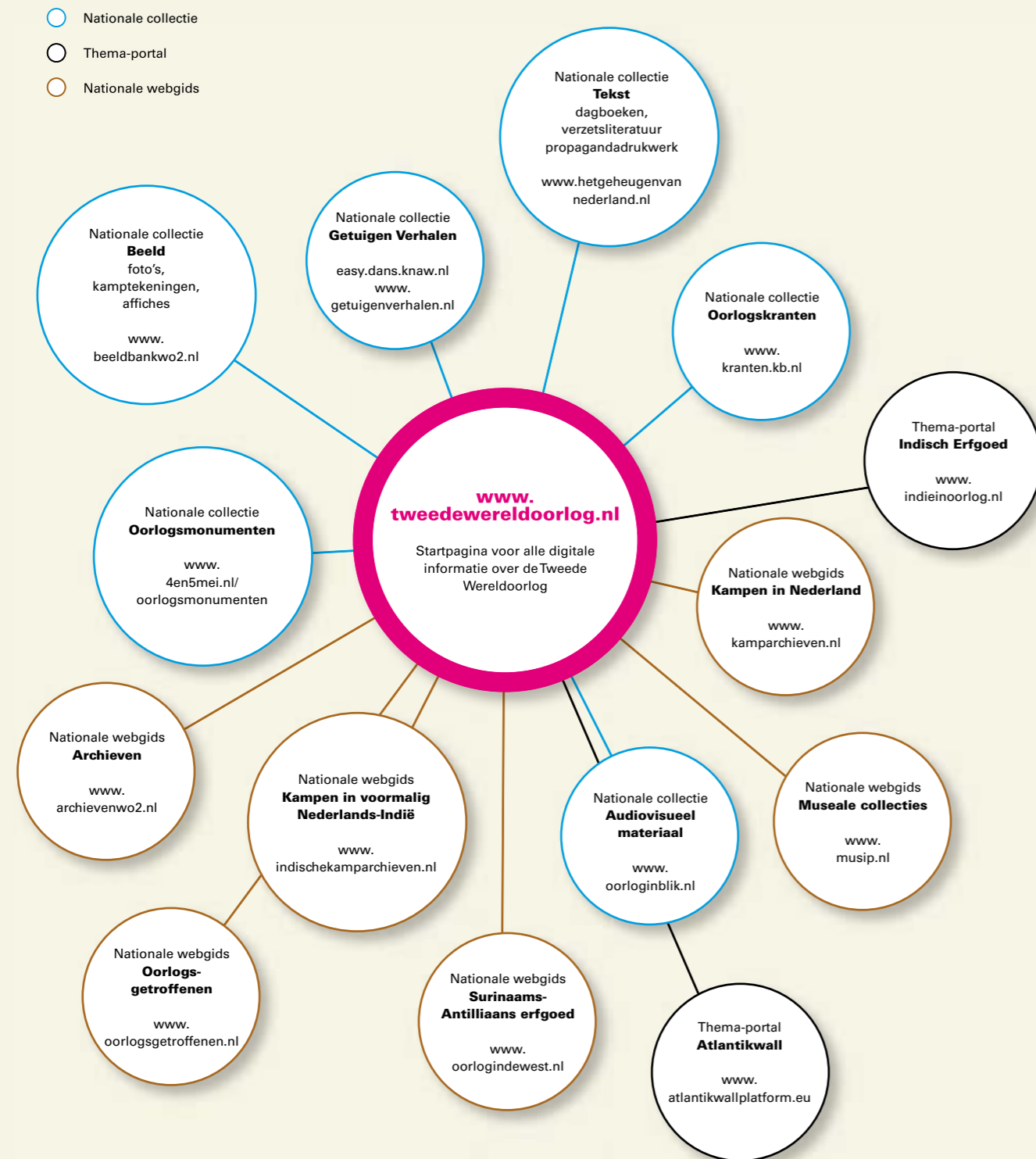
Toegang tot toen

Om in het woud van websites over de Tweede Wereldoorlog de burger behulpzaam te zijn, is www.tweedewereldoorlog.nl ontwikkeld. Deze site biedt toegang tot alle kwalitatief goede websites over 'de oorlog'. Deze webgids is ook de plek waar links naar alle nationale collecties te vinden zijn, samen met verwijzingen naar vele andere resultaten van het erfgoedprogramma die op een of andere manier digitaal te benaderen zijn. Daarnaast zijn de nationale collecties vanzelfsprekend te doorzoeken via de websites van de organisaties die de collecties beheren. Uiteraard is ervoor gezorgd dat het technisch mogelijk is om op termijn verschillende nationale collecties te bundelen en integraal doorzoekbaar te maken.

Twee soorten 'nationale collecties'

De digitale erfgoedstructuur bestaat uit twee typen 'nationale collecties'. Er zijn websites die meteen een digitale scan laten zien van het gezochte materiaal. De nationale collecties die op die manier zijn opgebouwd, ontsluiten fotomateriaal, dagboeken, kamptekeningen, affiches, pamfletten, illegale publicaties, oorlogskranten, verzetsliteratuur, oral history en film- en geluidsmateriaal. In deze categorie horen ook twee websites die niet naar materiaalsoort, maar naar thematiek zijn ingericht: het Indisch erfgoedportaal en het digitale Atlantikwallplatform. In deze opsomming van collecties past ook de website die oorlogsmonumenten langs digitale weg presenteert, deze site was al opgebouwd voordat het programma Erfgoed van de Oorlog van start ging.

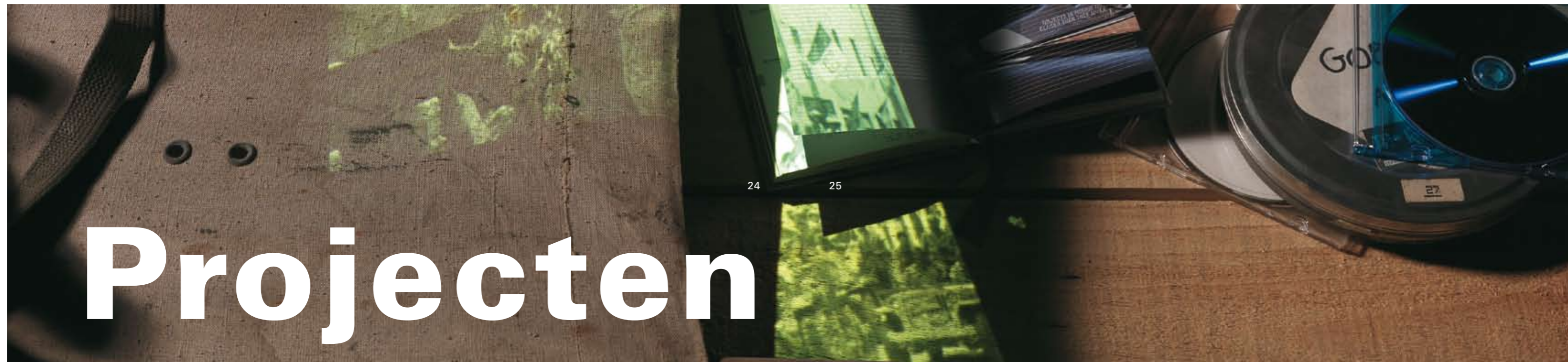
Dan zijn er ook websites die als zoekresultaat de plek laten zien waar erfgoedmateriaal zich fysiek bevindt. Als bijvoorbeeld een archiefstuk wordt gezocht, levert de site www.archievenwo2.nl de bewaarplaats en het inventarisnummer ervan. Om het archiefstuk in te zien moet de geïnteresseerde meestal de erfgoedbeherende instelling bezoeken. Dat geldt ook voor de museale WOII-collecties die op deelcollectieniveau zijn ontsloten via de reeds bestaande website www.musip.nl. De digitale onderzoeksgidsen OORLOGSGETROFFENEN EN SURINAAMS EN ANTILLIAANS ERFGOED horen eveneens in deze categorie websites thuis, maar geven naast de vindplaats van documenten en ander materiaal veel extra informatie over de archiefvormers en collectiebeheerders.

Groeibriljanten

Iedere database of portal ontsluit een omvangrijke hoeveelheid materiaal en informatie. Maar voor alle nationale collecties geldt: het zijn groeibriljanten, ze zijn nooit helemaal af. De structuur ervan nodigt uit om nieuwe bronnen toe te voegen: nieuw ontdekte collecties of materiaal dat pas later digitaal beschikbaar komt. Door databases aan elkaar te koppelen ontstaan bovendien nieuwe inzichten en kunnen historische gebeurtenissen een context krijgen die er daarvoor niet was. Het koppelen van de gecreëerde Nederlandse infrastructuur aan internationale digitale bronnen ligt eveneens binnen handbereik. Digitale toegang tot erfgoedmateriaal biedt mogelijkheden waarvan wij nu het bestaan nog niet vermoeden. Daarom is voor iedere nationale collectie een organisatie gevonden die ervoor wil zorgen dat zijn deel van de totale infrastructuur behouden blijft en kan worden uitgebreid.

Toekomstbestendig

De nationale collecties zijn opgebouwd met inachtneming van de eisen die Digitaal Erfgoed Nederland aan dit soort toepassingen stelt. De organisaties die onderdelen van de digitale WOII-erfgoedinfrastructuur beheren zijn zelf actief met vraagstukken rond digitale duurzaamheid of zij hebben zich gelieerd aan organisaties die dergelijke kennis in huis hebben.

Projecten

■ Het programma Erfgoed van de Oorlog heeft in de periode 2007-2009 subsidie verstrekt voor 221 verschillende projecten. In dit boek vindt u de beschrijvingen van deze projecten voorzien van de historische context van het materiaal dat in het project centraal staat. Daar waar twee projecten inhoudelijk overlappen, is één projectbeschrijving opgesteld. Het geheel van de projectbeschrijvingen telt om die reden niet op tot 221.

■ De projectbeschrijvingen in dit boek zijn in willekeurige volgorde weergegeven. Bij iedere beschrijving staan kleuren en iconen, zodat u de inhoud van het boek gemakkelijk kunt doorzoeken. De kleuren verwijzen naar thema's, de iconen verwijzen naar soort projectresultaat.

Interview

Collectie

Archief

Documentaire/
film

Activiteit

Website

■ Een aantal projecten dat in dit boek beschreven staat is mede gefinancierd door andere fondsen, waaronder het programma Metamorfoze. Metamorfoze is het Nationaal Programma voor het Behoud van het Papieren Erfgoed, een samenwerkingsverband tussen de Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief. De organisaties die van Metamorfoze én Erfgoed van de Oorlog subsidie hebben ontvangen zijn:

- Stichting Algemeen Nederlands Persbureau, zie pagina 58
- Centraal Bureau voor Genealogie, zie pagina 26
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie, zie pagina 34
- Nederlandse Rode Kruis, zie pagina 162
- Gemeentearchief Rotterdam, zie pagina 149.

■ De resultaten van de interviewprojecten die zijn uitgevoerd, zijn te vinden in het online archief Easy van KNAW/DANS, easy.dans.knaw.nl. Niet alle interviews zijn echter raadpleegbaar voor publiek. Alle interviews die dat wel zijn, staan op de website www.getuigenverhalen.nl van het NIOD. Als een interview niet nu maar op termijn publiek toegankelijk wordt, is dit bij het project vermeld door toevoeging van *.

Het archief Calmeyer

Centraal Bureau voor Genealogie

www.cbg.nl

De Duitse jurist Hans Calmeyer was tijdens de bezetting werkzaam binnen het bezettingsbestuur. Hij coördineerde de verplichte aanmelding van iedereen van Joodse komaf en besliste ook over de twijfelgevallen en daardoor over de wijze van registratie. Alle verzoekschriften tot wijziging van de registratie en bijbehorende persoonsdossiers liggen bij het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG).

Op 29 mei 1940 kreeg Nederland een politiek civiel bestuur in de vorm van een *Reichskommissariat*, onder de leiding van Oostenrijker dr. Arthur Seyss-Inquart. Belangrijkste taak van het Rijkscommissariaat was het toezicht op het Nederlandse bestuur. Dat werd bij afwezigheid van de regering geleid door de ambtelijke hoofden van de departementen, de secretarissen-generaal.

Voor het toezicht werden vier zogenaamde *General-kommissariate* opgericht. Onder het *Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz* vielen wetgeving, binnenlands bestuur en justitie, cultuur, onderwijs, kerkelijke aangelegenheden, volksgezondheid en jeugdzorg.

Dr. Hans Georg Calmeyer

Abteilung innere Verwaltung

De uit Oostenrijk afkomstige dr. Friedrich Wimmer (1897-1965) stond aan het hoofd van het *Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz*, dat aanvankelijk in Den Haag gevestigd was. In juni 1940 begon Wimmer met het opzetten van zijn organisatie. Er kwamen vijf hoofdafdelingen. Een van deze hoofdafdelingen, *Hauptabteilung Inneres*, was belast met het toezicht op het binnenlands bestuur. De leiding was in handen van dr. Carl Stüler. In december 1940 liet Stüler aan Wimmer weten dat hij de jurist dr. Hans Calmeyer aan wilde trekken als hoofd van de *Abteilung innere Verwaltung*, een van de vier onderafdelingen van *Hauptabteilung Inneres*. De *Abteilung innere Verwaltung* hield zich bezig met vraagstukken die vielen onder het departement van Binnenlandse Zaken. De afdeling zag er op toe dat Duitse maatregelen, inclusief maatregelen die betrekking hadden op Joden, werden uitgevoerd en gehandhaafd door de overheidsinstellingen die vielen onder dat departement.

Verordening 6/41

Op 3 maart 1941 begon Calmeyer met zijn nieuwe baan. Hij betrok een kamer in het gebouw van het departement van Binnenlandse Zaken aan het Binnenhof 19 in Den Haag. Calmeyer werd door Stüler belast met het toezicht op de uitvoering van de Verordening 6/41. Deze verordening, op 10 januari door Seyss-Inquart ondertekend, regelde de aanmeldingsplicht en registratie van personen 'van geheel of gedeeltelijk joodsche bloede'. Vanuit Den Haag leidde de Rijksinspectie voor de Bevolkingsregisters de registratie van Joden. De uitvoering op gemeentelijk niveau lag bij een ambtenaar van de burgerlijke stand, de 'ambtenaar voor de aanmelding'. Naast toezicht had Calmeyer ook tot taak twijfelgevallen af te handelen. Dat hield in dat hij op basis van genealogisch onderzoek uitspraken moest doen in bezwaarprocedures van mensen die vonden dat ze ten onrechte als Jood waren gekwalificeerd. Leidend daarbij waren de door de Duitsers opgestelde rassenwetten.

Het Calmeyer-archief

De archieven die de *Abteilung innere Verwaltung* heeft nagelaten zijn deels ondergebracht bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, deels bij het CBG. Het deel dat bij het CBG wordt beheerd, betreft de persoonsdossiers van mensen die om een heroverweging van hun niet-Arische afkomst vroegen. In deze persoonsdossiers vindt men de correspondentie en aangedragen bewijsstukken waarmee men deportatie probeerde te voorkomen.

26

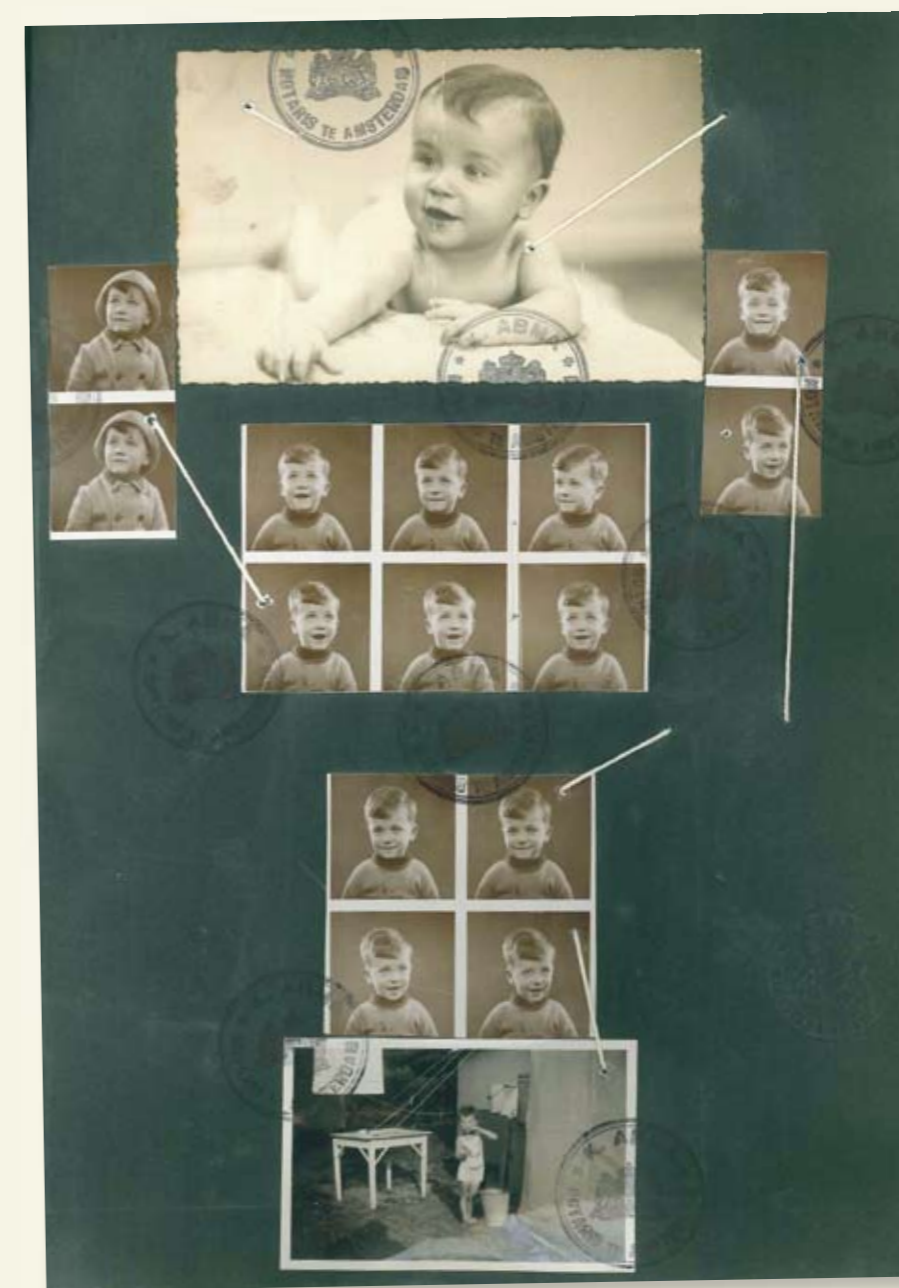
Dit materiaal is van zeer uiteenlopende aard en heeft vaak een grote biografische en familiehistorische waarde. Deze archiefstukken waren dringend aan materiële verzorging toe.

Geprezen en verguisd

Calmeyer (1903-1972) heeft veel Joden geholpen om aan vervolging te ontkomen door hun verzoekschriften tot wijziging van de registratie te honoreren, ook als deze op valse documenten waren gebaseerd. Om die reden heeft Israël hem in 1992 postuum de Yad Vashem onderscheiding toegekend. Toch heeft hij ook een flink aantal verzoeken afgewezen en dat maakt hem in de ogen van anderen 'fout'; hij had meer mensen kunnen helpen. Het oordeel over hem loopt dan ook sterk uiteen. Calmeyer is zowel geprezen als verguisd.

In het project ONTSLUITEN EN CONSERVEREN CALMEYER-ARCHIEF is het unieke bronnenmateriaal, waarvan de persoonsdossiers het belangrijkste onderdeel vormen, geconserveerd, deels gedigitaliseerd en ontsloten. Het materiaal is via de website gedeeltelijk beschikbaar gesteld met inachtneming van de Wet Bescherming Persoonsgegevens.

27

Bewijsstuk uit één van de persoonsdossiers.

De plaatjes op Annes kamer

Anne Frank Stichting

Anne Frank fleurde haar kamertje in het Achterhuis op met knipsels en plaatjes van acteurs en vorstenhuizen. Regelmatig ververst ze haar verzameling. ‘Gisteren heb ik weer wat filmsterren in de kamer opgehangen, maar nu met fotohoekjes, dan kan ik ze er weer afhalen’, schreef ze op 18 oktober 1942 in haar dagboek.

Het dagboek vertelt Annes verhaal. Enerzijds is het heel persoonlijk, anderzijds staat het symbool voor de geschiedenis van meer dan zes miljoen Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Om dit verhaal te kunnen blijven vertellen, is het van groot belang de authentieke elementen in het Achterhuis te bewaren voor toekomstige generaties. Dat is lastig, zeker in een huis waar dagelijks duizenden mensen rondlopen. Daarom werd een groot conserveringsproject gestart. Een deel van de behoudsmaatregelen betrof wandelen in Annes slaapkamer waarop nog

originele tijdschriftknipsels en ansichtkaarten bevestigd zijn. Deze knipsels en kaarten zijn geconserveerd en opnieuw aangebracht. Ze spelen een rol in het wereldberoemde dagboek, maar zijn ook een tastbare herinnering aan Annes verblijf in het Achterhuis.

28

Vrouwen bij de NSB

Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis

easy.dans.knaw.nl

Als politieke organisatie had de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) een grote aantrekkingskracht op vrouwen: een derde van de leden was vrouw. Als zelfstandige afdeling van de NSB groeide de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie (NSVO) uit tot een vereniging met twintigduizend leden.

Een bezoek aan het meisjeskamp aan de Schelenberg, Lunteren. Rijksarbeider Hierl wordt aan de dames voorgesteld. Achter hem commandant J.N. Breunese.

In 2008 heeft Aletta de ervaringen van elf vrouwen vastgelegd die tussen 1931 en 1945 lid waren van de NSB. Op twee na wilden de vrouwen niet worden gefilmd. Op een NSB-verleden rust daarvoor nog een te groot taboe, zo bleek. De meeste interviews zijn om die reden op audio vastgelegd.

Centraal in de gesprekken staan de herinneringen aan NSB-activiteiten tijdens de bezetting, ervaringen na Dolle Dinsdag en de tijd van internering. Vaak was het NSB-lidmaatschap nauwelijks een bewuste keuze omdat de vrouwen zelf in een NSB-gezin waren opgegroeid. Dat wil niet wil zeggen dat de vrouwen ideologisch niet overtuigd waren. Velen waren lid uit idealisme en twee van de geïnterviewde vrouwen koesteren nog steeds sympathieën voor het nationaalsocialisme. De interviews laten bovendien een ander beeld zien dan het stereotiepe van de laag opgeleide NSB-vrouw.

De interviews zijn beperkt toegankelijk. Meer informatie hierover is te verkrijgen bij Aletta. Uit het project is het vervolgprijsproject DOCHTERS VAN ‘FOUTE’ OUDERS voortgekomen.

Klim naar de vrijheid

Stichting DdM

easy.dans.knaw.nl

www.getuigenverhalen.nl

In de Tweede Wereldoorlog vluchtten vele Nederlanders via de zuidelijke route naar Engeland. De reis ging dan via België, Frankrijk, Zwitserland en Spanje, vanwaar de oversteek kon worden gemaakt. Sommige Engelandvaarders gingen goed voorbereid op weg. Anderen deden zoals de middelbare scholier Bram Grisnigt. Hij scheurde pagina's met de Maas erop uit zijn Bosaltas en volgde de rivier stroomopwaarts naar Frankrijk.

Bij de zuidelijke ontsnappingsroute speelden de families Van Niftrik en Van Tricht een belangrijke rol. Zij verzorgden vervalste reispapieren, begeleidden de Engelandvaarders onderweg, wezen op betrouwbare contacten en gaven adviezen die van levensbelang konden zijn. Het project KLIM NAAR DE VRIJHEID legt het ondergrondse netwerk bloot dat de zuidelijke route naar Engeland mogelijk maakte. De persoonlijke verhalen van Engelandvaarders die via de zogenaamde 'lijn Van Niftrik-Van Tricht' reisden zijn op film vastgelegd. Dit geeft inzicht in vragen als: hoe wisten Nederlanders van het bestaan van de zuidelijke ontsnappingsroute naar Engeland, hoe kwamen ze in contact met de beide families en welke persoonlijke en praktische problemen deden zich voor tijdens de reis?

Vals Frans identiteitsbewijs van Gerard Scheltens. Op zoek naar een Franse achternaam voor zijn identiteitsbewijs koos Scheltens blindelings een willekeurige naam uit de krant. Later bleek dat hij een naam uit de rubriek Opsporing verzocht had uitgekozen.

Tekening van het Spaanse kamp Miranda de Ebro.

Een kerkscheuring in oorlogstijd

Historisch Documentatiecentrum
voor het Nederlands Protestantisme
(Vrije Universiteit Amsterdam)

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Terwijl de hele wereld in oorlog was, speelde zich binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland een eigen strijd af. Verschillen van inzicht leidde in 1944 tot een kerkscheuring.

Met deze 'Vrijmaking' stichtten 90.000 gereformeerden een nieuw kerkgenootschap, later de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) genoemd. Deze kerkscheuring in oorlogstijd was voor alle betrokkenen een ingrijpende gebeurtenis.

De breuk in de geloofsgemeenschap zette de verhoudingen in families op scherp en vriendschappen onder druk. De verdeeldheid kon dubbel zijn: voor of tegen het nazisme, voor of tegen de kerkscheuring. Van meet af aan werden personen die zich afscheidden bekritiseerd omdat zij, juist in moeilijke tijden, de eenheid verbraken. De 'vrijgemaakten' benadrukten echter dat het hen in kerk en samenleving om dezelfde strijd voor vrijheid en geweten ging.

Het verhaal van de Vrijmaking is vooral verteld door de generatie die haar vorm gaf. Hoe jongeren, geboren tussen 1918 en 1928, de kerkscheuring hebben beleefd, was nooit opgetekend. Dit project maakt de onderbelichte ervaringen van deze groep openbaar.

30

Dochters van 'foute' ouders

Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis

easy.dans.knaw.nl

Acht gewone dochters, geboren voor 10 mei 1940. Hun overeenkomst: ze hadden 'foute' ouders. Hoe was het om op te groeien in een nationaal-socialistisch gezin, met ouders die lid waren van of sympathiseerden met de NSB, NSDAP, Nationaal Front of Zwart Front? Dat is de kernvraag in dit project. Acht dochters van 'foute' ouders hebben hun verhaal op beeld laten vastleggen.

De vrouwen zaten in hun jonge jaren bij een nationaalsocialistische jeugdorganisatie of werkten voor het Duitse Rode Kruis. Sommigen zijn gevlucht na Dolle Dinsdag. Anderen werden na de bevrijding geïnterneerd en/of berecht. Een aantal dochters is na de bevrijding in een pleeggezin of kindertehuis geplaatst.

De interviews leveren een bijdrage aan de geschiedschrijving van schuld, straf en boete in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Die periode is feitelijk nog steeds niet afgesloten: de problematiek van kinderen van collaborateurs blijft moeilijk bespreekbaar. Sommige vrouwen hebben het zwijgen doorbroken door hun eigen verhaal te publiceren, vaak onder pseudoniem. Maar veel 'dochters van toen' durven nog steeds niets over hun achtergrond te vertellen.

Akkers van Margraten

Ruim Kader Films

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

31

De Amerikanen bevrijdden Zuid-Limburg in september 1944. Tot verbazing van de Limburgse boeren werden kort daarop de eerste Amerikaanse soldaten in hun akkers begraven. Niemand voorzag dat anderhalf jaar later meer dan twintigduizend kruizen en Davidsterren uit de modder zouden steken. In korte tijd ontstond een enorme militaire begraafplaats, met Amerikaanse en aanvankelijk ook Duitse doden. Zij lagen op een apart veld, achter het bord *enemy deads*.

In het oral history project *AKKERS VAN MARGRATEN* vertellen meer dan veertig ooggetuigen over de impact van deze gebeurtenis. De documentairefilm *AKKERS VAN MARGRATEN* is gebaseerd op hun verhalen. Het zijn markante en ontroerende herinneringen die het mozaïek vormen van een onbekende oorlogsgeschiedenis, waarin de levenden met een onvoorstelbare hoeveelheid doden moesten omgaan. Hoe hebben de Amerikaanse soldaten en de bevolking van Margraten dit ervaren? Hoe was het om, na een paar jaar, alle lichamen weer te moeten opgraven? En waarom deden met name zwarte Amerikanen het zware werk?

In de documentaire is nooit eerder vertoond filmmateriaal uit Amerikaanse archieven verwerkt. De kijker krijgt een beeld van de diepe sporen die deze geschiedenis heeft nagelaten bij de kleine agrarische gemeenschap van Margraten. Maar ook bij de soldaten van de Amerikaanse Gravedienst willen de beelden van toen niet uit het geheugen verdwijnen. De film is op dvd verkrijgbaar. Naar aanleiding van het project verscheen ook het boek *VAN BOERENAKKER TOT SOLDATENKERKHOF*.

Verzamelpunt voor gesneuvelden bij Bastogne, januari 1945.

Een afro-Amerikaanse Quartermaster Unit begraaft Amerikaanse soldaten.

Bezoek van aalmoezenier aan begraafplaats in Margraten, februari 1945.

Limburgse meisjes kijken naar de eerste kransleggingen, Memorial Day, mei 1945.

* De Bunker

Stichting Anno

www.debunker.nu

Midden op een plein in het centrum van de stad staat opeens een grote grijze bunker. Het is DE BUNKER, de rondreizende expositie over dilemma's van gewone mensen in de Tweede Wereldoorlog. De expositie ging van 2007 tot en met 2010 langs zeven steden en trok een kleine honderdduizend bezoekers. Zij werden door vijf expositieruimtes met beeld en geluid geleid. Iedereen kreeg een invulkaart. Bij elk dilemma in de expositie moest de bezoeker antwoord geven op de vraag 'wat zou jij doen?', bijvoorbeeld: wel of niet bevriend blijven met de aardige zoon van een NSB'er? De grote dilemma's in de tentoonstelling waren in alle steden hetzelfde, maar daarna kwam de bezoeker terecht in een ruimte gevuld met lokale verhalen, foto's en interviews.

DE BUNKER trok bijna drie keer meer jongeren dan reguliere musea, waaronder relatief veel lager opgeleiden. Historische radio- en televisieprogramma's, maar ook veel internetsites besteedden aandacht aan het project dat in 2008 de vakprijs op het gebied van doelgroepcommunicatie met audiovisuele en interactieve media won. Sinds 2010 is DE BUNKER voor minimaal twee jaar neergestreken in Liberty Park, Overloon.

32

Waspik in 4.000 pasfoto's

Gemeentearchief Waalwijk

www.waalwijk.nl/gemeentearchief

Fotograaf A. van Gerwen maakte van 1942 tot en met 1945 pasfoto's van vrijwel de gehele Waspikse bevolking van 15 jaar en ouder. De foto's waren bestemd voor persoonsbewijzen. De collectie Van Gerwen omvat ruim 4.000 negatieven, deels glasnegatieven, en geeft een uniek beeld van een dorpsbevolking in oorlogstijd. De foto's zijn nu gedigitaliseerd en via de website van het gemeentearchief te bekijken. Het gemeentearchief roept de hulp in van bezoekers bij het achterhalen van de identiteit van de geportretteerden. Wie waren zij? Hoe kwamen zij de bezettingstijd door? Ook is het mogelijk persoonlijke verhalen over Waspik in de oorlog zelf op de site te zetten. Stukje bij beetje krijgen de 4.000 gezichten die Van Gerwen in de oorlog vereeuwigde weer een naam.

Door fotograaf Van Gerwen gemaakte pasfoto's voor persoonsbewijzen van inwoners van Waspik.

33

Indonesisch en Indisch verzet

Stichting Artesteem

easy.dans.knaw.nl

www.getuigenverhalen.nl *

Cor Spoke was van Indische afkomst maar woonde toen de oorlog uitbrak in Nederland. Hij behoorde tot de relatief grote groep mensen afkomstig uit Indonesië, die in Nederland hebben deelgenomen aan het verzet. Sommigen van hen belandden in het beruchte Oranjehotel en in concentratiekampen, velen zijn daar ook gestorven. Hun geschiedenis, die nog weinig bekend of uitputtend onderzocht is, is opmerkelijk. In 1940 zagen de meeste Indische en Indonesische mensen in Nederland hun toekomst niet hier, maar in hun vaderland. Ze waren vaak tijdelijk in Nederland en raakten betrokken bij een oorlog die niet de hunne was. Toch toonden zij zich solidair met de Nederlandse bevolking. De strijd voor een onafhankelijk Indonesië werd even op een zijspoor gezet, onder meer nadat de belangrijke politieke vereniging *Perbimpunan Indonesia* haar leden al in 1936 had opgeroepen zich tegen het fascisme te keren. In dit project zijn interviews afgenomen met de betrokkenen van destijds.

De Indische verzetsvrouw Anda Kerkhoven, op 19 maart 1945 gefusilleerd in de provincie Groningen.

Varen met gevaar

Nederlands Instituut voor Militaire Historie
Zigma

www.nimh.nl
easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

In juni 1940 werd de vaarplicht van kracht. Vanaf dat moment waren de Nederlanders die op onze koopvaardijvloot voeren onderdeel van de geallieerde strijdkrachten. De documentaire 'Een vergeten zeemansgeschiedenis' laat zien wat deze zeelieden en hun gezinnen moesten doorstaan.

Direct na de Duitse inval werd in Londen de *Netherlands Shipping and Trade Commission* (NSTC) opgericht. De NSTC, die onder toezicht stond van de Nederlandse regering in ballingschap, was verantwoordelijk voor alle activiteiten van de Nederlandse koopvaardij buiten bezet gebied. Een van de eerste daden van de NSTC was de invoering van de vaarplicht in juni 1940. Die bepaalde dat alle Nederlandse zeelieden bij wijze van dienstplicht moesten blijven varen, of weer moesten gaan varen.

Oorlogsinspanning

Het Vaarplichtbesluit had ingrijpende gevolgen voor de Nederlandse koopvaardij schepen die zich bij het uitbreken in internationale wateren of in havens van de geallieerde bondgenoten bevonden. Tot aan het einde van de vaarplicht, in februari 1946, werden deze schepen en hun bemanning namelijk veelvuldig ingezet voor het verschepen van troepen, wapens, olie en andere grondstoffen, om zo een bijdrage te leveren aan de geallieerde oorlogsinspanning. Als stoker, matroos of officier werd de bemanning bovendien onder de meest gevaarlijke omstandigheden betrokken bij verschillende militaire invasies. Aan de inzet van de koopvaardijvloot waren dan ook grote risico's verbonden. Meer dan 400 Nederlandse schepen werden tot zinken gebracht waarbij 3.600 Nederlandse bemanningsleden omkwamen. Maar de koopvaardijlieden ondervonden niet alleen de voortdurende dreiging van aanvallen door Duitse, Italiaanse en Japanse onderzeeboten en bommenwerpers. Jarenlang waren ze onwetend over het lot van hun familie in bezet Nederland.

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) verwierf het archief van de NSTC in 1999. Het bevat onder andere gegevens over bemanningen en scheepsbewegingen, materiaal dat nu gedigitaliseerd is en via de website van het NIMH toegankelijk is gemaakt.

De heer J.P. Tazelaar, oudopvarende die zijn hele leven dagboeken heeft bijgehouden.

Een vergeten zeemansgeschiedenis

Zigma heeft de herinneringen aan de oorlogsjaren van koopvaardijveteranen op zee en hun familieleden thuis audiovisueel vastgelegd. Deze interviews, aangevuld met historische filmbeelden, foto's, brieven en ander archiefmateriaal, vormen het uitgangspunt voor de documentaire EEN VERGETEN ZEEMANSGESCHIEDENIS. Daarin schetsen de makers een beeld van de tot nu toe weinig bekende geschiedenis van de koopvaardij tijdens de oorlog.

Neem het verhaal van Jacobus Tazelaar die als marconist onder andere op het schip de Simaloer voer. Hoewel verboden, hield hij gedurende de oorlogsjaren een minuscuul klein geschreven dagboek bij. Uit de cahiers leest hij in de documentaire voor hoe zijn schip een luchtaanval te verduren kreeg, en hoe de bemanning in winterse buien in een te volle open sloep enige dagen op de Atlantische Oceaan doorbracht voordat ze door een vissersschip konden worden opgepikt.

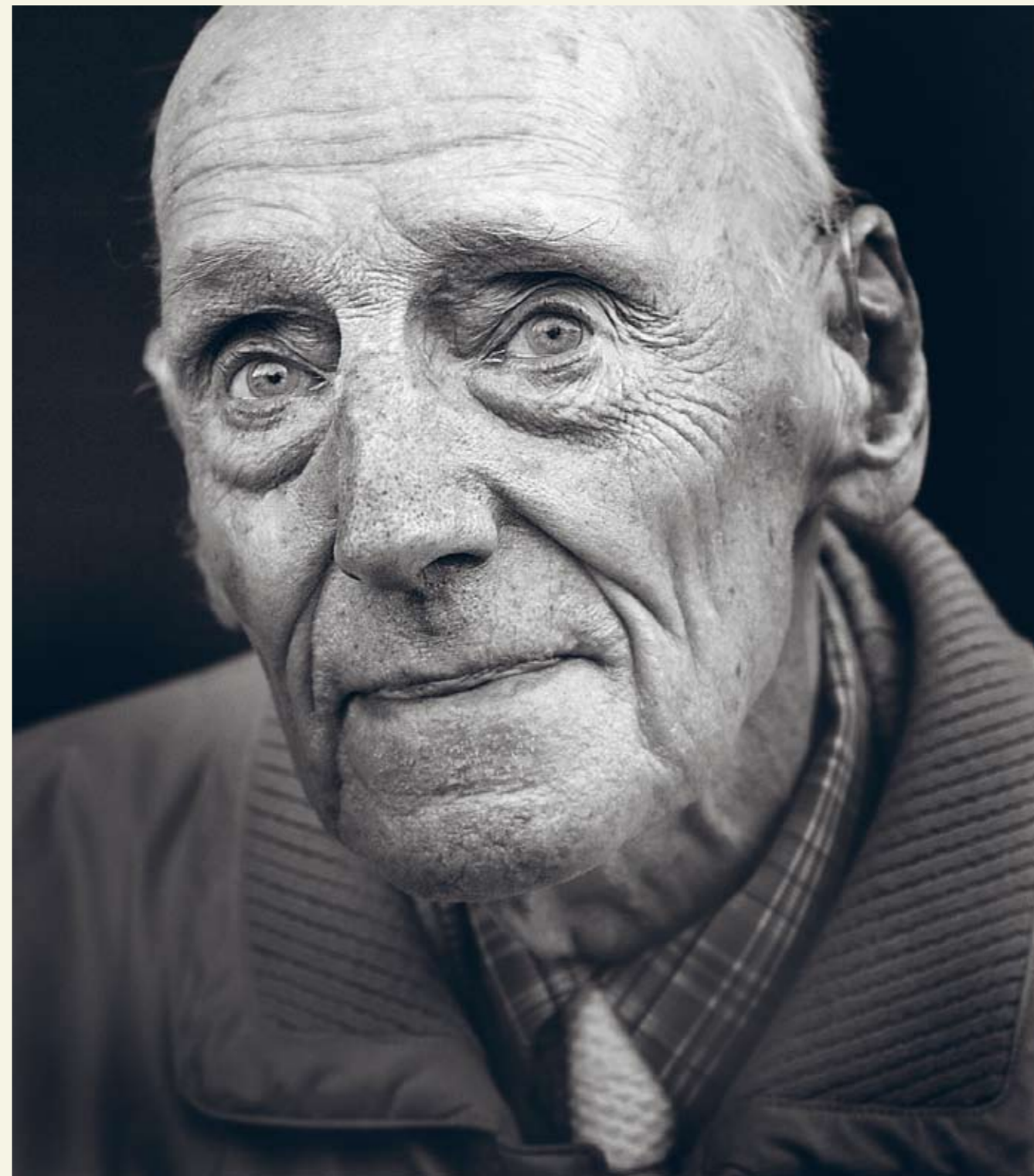
Of het verhaal van Jacobus Gorter, bemanningslid op een schip dat in konvooi voer en munitie vervoerde. Het schip werd geraakt door een torpedo. Gorter was de enige van de 88 bemanningsleden die de ramp heeft overleefd. Er gold vaarplicht, dus werd hij korte tijd later weer op een ander schip aangesteld.

De documentaire laat ook zien wat de gevolgen voor de gezinnen van zeelieden waren. De achtergebleven familieleden leefden niet alleen in grote onzekerheid over het lot van hun naasten, maar hadden het ook financieel zwaar. Want omdat hun mannen in geallieerde dienst voeren, had de Duitse bezetter het uitbetalen van de salarissen gestaakt. De vrouwen waren nu aangewezen op het Maatschappelijk Hulpbetoon. Voor de vrouwen van de lagere bemanningsleden betekende dat in het begin geen achteruitgang. De gages van hun echtgenoten waren veelal niet hoger dan de uitkering die ze nu ontvingen. De Duitsers verminderen echter de hoogte van de uitkering toen hen dat duidelijk werd.

Direct na de oorlog bleek dat in Nederland de inspanning van de koopvaardij onbekend was gebleven. Teruggekeerde zeelieden moesten zich melden bij de Politieke Opsporingsdienst om te worden onderzocht op hun politieke betrouwbaarheid. Of zoals een van hen het uitdrukte: "Heb je vijf jaar gevaren en gevochten moest je vragen beantwoorden of je in de oorlog niet fout was geweest!"

34

35

Getuigen van het leven van Anne Frank

Anne Frank Stichting

easy.dans.knaw.nl

In haar dagboek en in brieven die ze voor de onderduik aan familie en vrienden schreef, heeft Anne Frank het over mensen en gebeurtenissen die grotendeels onbekend zijn gebleven. Ook over de andere onderduikers in het Achterhuis en de mensen die hulp boden, ontbreekt nog veel informatie.

In dit project vullen vijftien 'getuigen' van het leven van Anne Frank onze kennis aan. Dankzij hun herinneringen ontstaat een nog completer beeld van de familie Frank, de andere onderduikers en de helpers rondom het Achterhuis. Een aantal getuigen kwam net als de familie Frank uit Duitsland. Zij zaten bij Anne en Margot in de klas op de Montessorischool, het Gemeentelijk Lyceum voor Meisjes of het Joods Lyceum. Een vroeger buurmeisje van de familie Frank van het Merwedeplein vertelt haar verhaal over Anne. Maar er is ook gesproken met een vrouw die met de familie Frank in dezelfde treinwagon zat toen ze van Westerbork naar Auschwitz werden getransporteerd. Ze vertelt over de treinreis en het verblijf met Anne, Edith, Margot en Augusta van Pels in dezelfde barak.

Otto Frank met de helpers in het kantoor aan de Prinsengracht 263, najaar 1945. V.l.n.r. staand; Johannes Kleiman, Victor Kugler, zittend; Miep Gies, Otto Frank, Bep Voskuijl.

36

De nalatenschap van Joop en Vincent Hoffmans

Gemeentearchief Waalwijk

www.waalwijk.nl/gemeentearchief

Op Dolle Dinsdag 5 september 1944 pakte het verzet rondom Waalwijk twee Landwachters op. Een dag later leidden de Duitsers drie onschuldige mannen als represaille voor een vuurpeleton. Het waren burgemeester Moonen, en de broers Joop en Vincent Hoffmans, allen afkomstig uit Waalwijk. Moonen werd door de Duitsers verantwoordelijk gehouden voor de daad van het verzet; het lot van beide broers werd bezegeld toen de verloofden van beide Landwachters beweerden dat 'iemand' van de Hoffmans bij de arrestatie betrokken was. Burgemeester Moonen en Joop Hoffmans overleefden de executie niet, broer Vincent wel, al was hij voor de rest van zijn leven getekend.

Het persoonlijke archief van de gebroeders Hoffmans is gedigitaliseerd en via de website van het gemeentearchief te bekijken. Het omvat documenten van de broers, vertelt het verhaal achter de executie en illustreert de ellende en ontwrichting die de oorlog teweeg bracht in het leven van twee Waalwijkse jongemannen. Bijzonder zijn de negentien plakboeken die Joop in de oorlogsjaren bijhield. Ze zijn gevuld met krantenknipsels en pamfletten, maar ook met voorwerpen zoals een stukje 'oorlogstouw'. Het archief-Hoffmans: hoe in oorlogstijd onschuldige mensen het slachtoffer konden worden van willekeur en angst.

37

Oudpaspoortarchief

Centraal Bureau voor Genealogie

Na de onafhankelijkheid van Indonesië vroegen tienduizenden Indische Nederlanders een Nederlands paspoort aan. Met dit document hadden ze de mogelijkheid naar Nederland of andere landen te kunnen reizen. Niet iedereen kwam voor een Nederlands paspoort in aanmerking. Dat was voorbehouden aan Europeanen of, op basis van ingewikkelde regelgeving, daarmee 'gelijkgesteld'.

Het zogenoemde Oudpaspoortarchief omvat circa 150.000 aanvragen. Deze bestaan uit een voorgedrukte kartonnen kaart met informatie over de aanvrager en een aangehechte pasfoto. De gegevens betreffen onder meer geboortedatum en -plaats, nationaliteit, beroep, beroep van de ouders, een signalement van de aanvrager en de reden van de paspoortaanvraag. Omdat een bevolkingsregister in Nederlands-Indië ontbrak, is het Oudpaspoortarchief interessant voor historisch, sociologisch en genealogisch onderzoek. Het geeft een goed beeld van de naoorlogse Europese bevolking van Nederlands-Indië.

In dit project is de collectie materieel verzorgd, gedigitaliseerd en via een database toegankelijk gemaakt die bij het CBG raadpleegbaar is. Direct betrokkenen en hun nabestaanden kunnen toegang krijgen tot het materiaal. Derden mogen alleen niet-privacygevoelige informatie inzien.

Oral history collectie Film en Wetenschap

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

In de archieven van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid bevinden zich interviewcollecties van de voormalige Stichting Film en Wetenschap.

Deze collecties zijn zeer divers en bevatten interviews over uiteenlopende onderwerpen die een relatie hebben met de Tweede Wereldoorlog. Aan de orde komen onder meer het kunstenaarsverzet, de Nederlandse filmkritiek, het dagelijks leven en werk tijdens de oorlog in Utrecht, en ervaringen van oud-verzetsstrijders in de gemeente Heerlen. Tot de collectie behoren ook 126 interviews die historica Nanda van der Zee hield in de jaren tachtig voor haar biografie over Jacques Presser. Verder komen thema's aan bod als verzet, collaboratie en het leven in concentratiekampen.

De interviews, alle opgenomen op kwetsbare geluidsdragers, zijn in dit project beschreven en gedigitaliseerd.

Ooggetuigen van het Scholtenhuis

Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen

www.scholtenhuis.nl

easy.dans.knaw.nl

www.getuigenverhalen.nl

Voor veel inwoners van de stad Groningen was het Scholtenhuis tijdens de oorlog een berucht gebouw. Het pand aan de oostkant van de Grote Markt deed dienst als hoofdkwartier van de *Sicherheitsdienst*, de Duitse inlichtingendienst. Hier zetelde ook Hermann Conring, de vertegenwoordiger van rijkscommissaris Seyss-Inquart in Noord-Nederland. Daarnaast was het gebouw een gevangenis, waar talloze (verzets)mensen werden verhoord en gemarteld. Op 15 april 1945, een dag voor de bevrijding van Groningen, brandde het Scholtenhuis tot de grond toe af.

Tien mensen die met het Scholtenhuis te maken kregen, bijvoorbeeld als gevangene, familielid van een gevangene, leverancier of typiste, hebben hun verhaal verteld. Vanuit verschillende perspectieven werpen hun getuigenissen nieuw licht op het functioneren van het gebouw. Met de nieuwste technieken is het Scholtenhuis bovendien virtueel herbouwd. Op de website wordt de bezoeker ooggetuige van alles wat er in het gebouw gebeurde. Ook kan archiefmateriaal worden bekeken zoals, foto's, documenten, kranten, interviews en de opgenomen getuigenissen. De website heeft verschillende prijzen gewonnen.

38

39

De geblakerde resten van het Scholtenhuis, ook wel het 'Huis der zuchten' genoemd.

Bijzondere opnamen behouden en nitraatfilms gedigitaliseerd

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

De WOII-collectie van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid is uniek. Het archief bevat 'fout' materiaal, dat direct na de Tweede Wereldoorlog is verzameld en in beslag werd genomen op last van de staat. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om propagandamateriaal van de NSB, SS, Jeugdstorm, het Zwart Front en oostfrontstrijders. Maar ook om muziek en opnamen van radiocabaret waarvan geluidsbanden bewaard zijn gebleven.

De collectie bevat daarnaast ander materiaal, zoals de stiekem gefilmde beelden van de vordering van een fiets, een controle van persoonsbewijzen en een razzia. Ook de bevrijding van Nederlands-Indië en diverse Nederlandse steden is op film vastgelegd. Tevens omvat de collectie materiaal van het Koninklijk Huisarchief met opnamen uit de privécollectie van de Koninklijke familie.

In dit project is kwetsbaar materiaal uit deze bijzondere collectie geconserveerd en gedigitaliseerd, waaronder 24

uur filmmateriaal uit de periode 1940-1950, afkomstig van omroepen en particulieren. Daarbij gaat het onder meer om propagandafilms van het Nederlands Arbeidsfront, opnamen van de herbegraving van verzetsstrijders in Amsterdam op 20 oktober 1945 en een propagandafilm van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten.

Een ander deel van de collectie dat is behandeld, bestaat uit zeer kwetsbare nitraatfilms. Als dit type materiaal niet op tijd wordt behandeld, gaat het geheel verloren. Zestig nitraatfilms, in totaal zes uur materiaal, konden worden gedigitaliseerd en blijven daardoor behouden. Het betreft onder meer beelden van een bezoek van Koningin Wilhelmina aan Arnhem, de bevrijding van Nederland, de marineluchtvaartdienst in Nederlands-Indië en van Rotterdam na het bombardement. Geconserveerd is ook een fictiefilm, gemaakt door de filmdienst van de NSB. Deze film wilde de geallieerden en iedereen die geloofde in een snelle bevrijding, in diskrediet brengen.

40

Samen leven en werken in het Bakkumse spergebied

Caleidoscoop Film

easy.dans.knaw.nl

www.getuigenverhalen.nl

Het dorp en het bijbehorende duingebied waren in de oorlog niet voor gewone burgers toegankelijk. Toch woonden en werkten er in dit spergebied wel mensen, onder wie Nederlandse boeren, tuinders en duinarbeiders. Er waren ook veel Duitse soldaten gelegerd die in de duinen een verdedigingslinie vormden.

In tegenstelling tot collaborateurs kozen de Nederlanders in het Bakkumse duingebied niet uit vrije wil voor contact met de Duitse bezetter. Zij waren door het intensieve samenleven meer dan de meeste andere Nederlanders gedwongen hun houding tegenover de Duitsers te bepalen. Van dichtbij kregen ze te maken met wreedheden, maar zagen ook de menselijke kant van de bezetter. Omgekeerd hadden de Duitsers voor langere tijd contact met een kleine groep Nederlanders. Dit had invloed op hun perspectief van de oorlog.

In dit project is onderzocht welke invloed het samen leven en samen werken had op Nederlandse burgers en Duitse soldaten. Drie duinwerkers en een Duitse militair zijn geïnterviewd. In hoeverre bepaalde het contact van de betrokken Nederlanders met de bezetter hun beeldvorming over 'de vijand' en hun opvattingen over goed en fout? En hoe gingen ze om met de morele dilemma's?

Als vervolg op deze interviews is een educatieve film gemaakt over jong zijn in Castricum tijdens de Tweede Wereldoorlog.

41

Apeldoorn en de oorlog online

Stichting Coda

www.apeldoornendeoorlog.nl

Apeldoorn telt zo'n 50 monumenten en gedenktekens die herinneren aan de Tweede Wereldoorlog. Van een gedenkzuil op de Joodse begraafplaats, het monument voor de slachtoffers uit de Joodse psychiatrische inrichting Het Apeldoornsche Bosch tot oorlogsgraven en straatnamen. Al deze objecten zijn nu beschreven op de website. De website vertelt uitgebreid en met veel historisch beeld- en archiefmateriaal het verhaal van Apeldoorn in de jaren 1940-1945.

Ook is er steeds actuele informatie over vieringen en herdenkingsactiviteiten te vinden. Daarnaast ondersteunt de site scholen bij het maken van lessen en het organiseren van excursies. Apeldoornse scholen krijgen bovendien elk een eigen pagina, waarop ze materiaal kunnen plaatsen. Verder is het mogelijk via de website contact te leggen met ooggetuigen.

De website is een initiatief van CODA (bibliotheek, museum en archief van Apeldoorn) en vervangt een aantal bestaande websites, waaronder die van de Stichting Bevrijding '45. De nieuwe website kan beter actueel gehouden worden en kent meer mogelijkheden.

Oral history over Drenthe in de oorlog

Drents Archief

www.drentsarchief.nl

In de jaren 1985-1990 zijn interviews opgenomen met 57 mensen die een belangrijke rol hebben gespeeld in Drenthe tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De meeste geïnterviewden waren actief in het Drentse verzet. Veel getuigenverhalen gaan dan ook over verzetsdaden, zoals de overval op het Huis van Bewaring in Assen in 1944, de acties van Knokploeg Noord in het noorden van Drenthe, burgemeester Wytema van Beilen, die weigerde mee te werken aan deportaties van Joden en het gehucht Nieuwlande waar 300 tot 400 ondergedoken Joden de oorlog overleefden, onder meer dankzij verzetsman Johannes Post. Ook zijn slachtoffers van de oorlog geïnterviewd. Daarnaast komen collaborateurs aan het woord die geanonimiseerd hun verhaal hebben verteld. Een van de NSB'ers over wie verteld wordt, was Jacob Luitjens, bijgenaamd DE SCHRIK VAN RODEN.

De interviews zijn nu beschreven en deels op internet geplaatst. Interviews die om privacyredenen niet vrij kunnen worden gegeven, zijn te beluisteren bij het Drents Archief.

Hendrik de Ruiter werd drie dagen voor de bevrijding van Assen, op 10 april 1945, gefusilleerd samen met twee van zijn zoons, enkele Asser verzetsmensen en drie Franse parachutisten. De Ruiter zou een geheime zender hebben verstopt.

Het Huis van Bewaring aan de Brink en de zuidgevel van de Rechtbank aan de Brinkstraat te Assen.

Diplomatatie van de vervolging

Centrum voor Holocaust- en Genocidestudies

www.diplomatievandevervolging.nl

Tussen 1933 en 1940 hield het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken nauwkeurig bij hoe Duits-Joodse vluchtelingen in Nederland werden opgevangen. Op die manier wilde het regime een idee krijgen over de mate waarin antisemitisme werd geaccepteerd. Het werk compenseerde ook het afnemende belang van buitenlandse betrekkingen in het Derde Rijk.

Dat inzicht in de situatie van Joden in Nederland hoge prioriteit had voor de politieke top in Berlijn, blijkt uit de vele gedetailleerde rapporten die Duitse ambtenaren over het onderwerp schreven. In het archief van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken (*Das Politisches Archiv des Auswärtigen Amts*) beslaan hun verslagen tenminste vijf dossiers met ruim 2.000 pagina's. In dit project zijn die documenten ontsloten in 534 beschrijvingen. Het betreft met name de rapportages over vluchtelingen, hun contacten in Nederland en de wijze waarop Joodse vluchtelingen in Nederland werden ontvangen. Maar er is bijvoorbeeld ook een brief van de Nederlandse gezant in Berlijn, die namens een in Duitsland woonachtige Nederlandse Jood een schadevergoeding indiende voor schade die was toegebracht in de *Kristallnacht*.

Alle beschrijvingen zijn te doorzoeken op de website die ook uitgebreide achtergrondinformatie geeft.

42

43

Boedelijst vernielde goederen

Een jonge Joods-Oostenrijkse vluchteling vlak na de Anschluss in 1938.

Het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging

Nationaal Archief

www.nationaalarchief.nl
archievenwo2.nl

Na de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland 'politieke delinquenten' opgespoord, aangehouden, opgesloten, vervolgd en berecht wegens hun 'onvaderlandslievende houding' gedurende de oorlog. Dit gebeurde voor een aanzienlijk deel op basis van nieuwe regels en met behulp van speciale organen. De papieren neerslag hiervan vormt het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR).

Dit 3.700 meter strekkende dossierarchief heeft betrekking op ruim 4,5% van de Nederlandse bevolking die tussen 1945 en 1952 achttien jaar en ouder was. Een klein deel van de dossiers betreft bedrijven die gecollaboreerd hebben. Het CABR omvat ook een bijzonder beeldarchief met naar schatting een miljoen foto's. Niet alleen van (vermeende) daders en slachtoffers, maar ook van situaties en locaties die betrekking hebben op gebeurtenissen.

Bewijsmateriaal

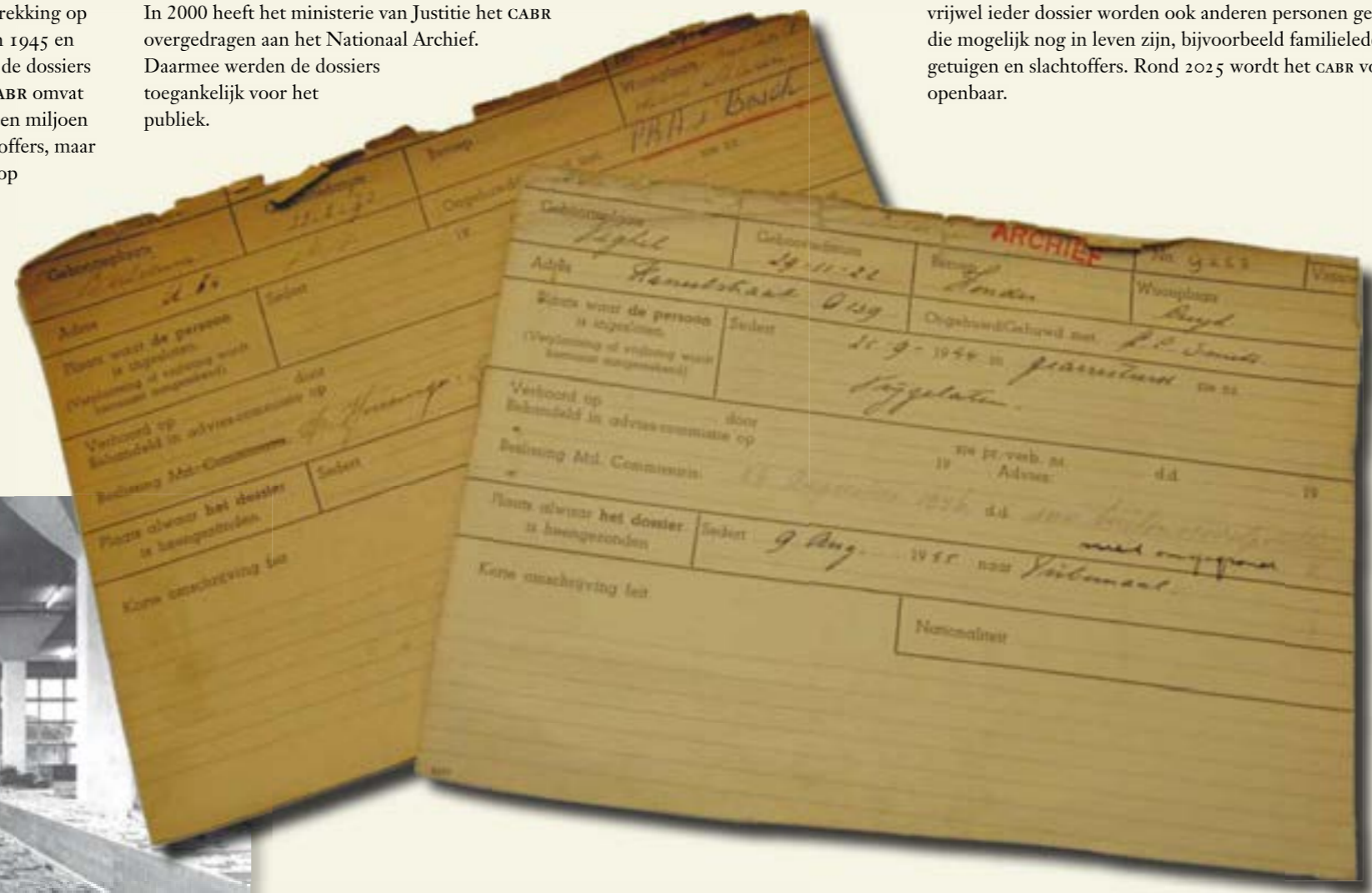
Het CABR omvat de archieven van de Politieke Opsporingsdiensten, de Politieke Recherche Afdelingen, de Gemeentepolitie, de Rijkspolitie, het Openbaar Ministerie, de Bijzondere Gerechtshoven, de Tribunaal, en archiefmateriaal over de bewaring en internering van politieke delinquenten in onder meer Vught, Veenhuizen en Leeuwarden.

De dossiers bevatten onder andere processen-verbaal van aanhoudingen, verslagen van verhoren en gerechtelijke vonnissen. In het archief is daarnaast ook privé- en bedrijfs correspondentie aanwezig. Daaronder veel persoonlijke stukken van verdachten, zoals brieven, agenda's, dagboeknotities en lidmaatschapsbewijzen van NSB-organisaties. Deze documenten zijn destijds in beslag genomen om als bewijsmateriaal te dienen.

Puzzelstukjes

In 2000 heeft het ministerie van Justitie het CABR overgedragen aan het Nationaal Archief. Daarmee werden de dossiers toegankelijk voor het publiek.

Die toegankelijkheid voorzag in een duidelijke behoefte, want in het eerste jaar na overdracht hadden al meer dan 1.500 verwanten materiaal dat hen persoonlijk betrof onder ogen gehad. Het CABR bood antwoord op lang bestaande vragen, kon vermoedens al dan niet bevestigen en onzekerheden wegnemen. Bij veel gezinnen en families zijn gaten in het geheugen gedicht en losse puzzelstukjes op hun plaats gevallen. Nog steeds wordt het archief veelvuldig geraadpleegd.

Het Nationaal Archief gaat zorgvuldig om met de privacy-belangen van nog levende personen. Dat is ook de reden voor de beperkte toegankelijkheid van de dossiers. Het gaat daarbij vooral om personen van wie een dossier aanwezig is. Maar in vrijwel ieder dossier worden ook anderen personen genoemd, die mogelijk nog in leven zijn, bijvoorbeeld familieleden, burens, getuigen en slachtoffers. Rond 2025 wordt het CABR volledig openbaar.

Zoeken in het CABR

Het CABR is samengesteld door 249 verschillende instellingen. De toegang tot het archief bestaat uit 960.119 kaarten. Dit enorme aantal maakte het zoeken naar dossiers, die op een persoon of bedrijf betrekking hebben, zeer ingewikkeld en tijdrovend. Zeker als het CABR op termijn openbaar wordt en men zelfstandig onderzoek kan gaan doen, zou de moeilijke toegang tot het archief (wetenschappelijk) onderzoek belemmeren.

De cartotheek met de originele kaarten is nu vervangen door een database, waarin de informatie op de kaarten is ingevoerd. Door het gebruik van de database is de gemiddelde zoektijd die nodig is om de dossiers over één persoon te vinden, van drie kwartier teruggebracht tot zes minuten. Aanvragen kunnen dus veel sneller behandeld worden.

Maar de database biedt meer. Zo is het mogelijk geworden door middel van *queries* ingewikkelde onderzoeksvragen aan de database te stellen, bijvoorbeeld: 'geef alle vrouwen die van collaboratie verdacht zijn en na 1920 zijn geboren'. De onderzoeksmogelijkheden zijn hiermee aanzienlijk uitgebreid. Ook levert de database onverwachte resultaten op. Begrippen die voorheen niet bij een zoektocht gebruikt zouden zijn, komen nu uit de database naar voren. Zoeken op 'Mussert' levert nu onder andere 'Lijfwacht van Mussert' als treffer op. In de papieren versie zou nooit onder de L naar informatie over Mussert gezocht zijn. Ook blijkt een aantal personen, beschuldigd van illegale handel, onder de Z van Zwarthandelaar te zijn ingedeeld. Al met al biedt het resultaat van dit project niet alleen een veel betere en snellere ontsluiting van de individuele dossiers in het CABR, maar geeft de database op vragen nu ook de antwoorden die voorheen onbeantwoord moesten blijven.

De kinderen van de foto

Etty Hillesum Centrum

September 1942. Op de binnenplaats van de Deventer synagoge gaan 22 joodse kinderen van de naastgelegen school op de foto. Allen dragen ze de gele Davidster op hun kleding. Vanuit het verleden kijken ze ons aan.

Deze foto kwam in het voorjaar van 1998 te voorschijn bij het verwisselen van een schilderijlijst. Het Etty Hillesum Centrum (EHC), dat de foto kreeg, besloot te achterhalen wie deze kinderen zijn en wat hun verhaal is. Na jaren is het gelukt hun identiteit te achterhalen. Slechts één meisje blijkt de oorlog te hebben overleefd, Félice Polak. Met haar witte jurk en witte strik staat ze midden op de foto.

De documentaire *EEN FOTO, EEN ZOEKTOCHT EN DE HERINNERING* gaat over de zoektocht naar deze kinderen. Een paar van de kinderen op de foto blijkt al anderhalve maand nadat de foto werd gemaakt op transport gesteld naar Auschwitz. De documentaire bevat interviews met direct betrokkenen en toont uniek beeldmateriaal. Voor scholen die het EHC bezoeken werd op basis van het materiaal een educatief programma ontwikkeld.

46

Nationale WO2-collectie Beeld: foto's, affiches en kamptekeningen

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.beeldbankwo2.nl

Hoe zag mijn geboorteplaats eruit in 1945? Hoe 'verbeeldden' mensen in Japanse kampen hun situatie? En met welke affiches werden Nederlanders opgeroepen zich voor het oostfront te melden?

De antwoorden op dit soort vragen zijn te vinden in de nationale WO2-collectie Beeld. Het is dé vindplaats van foto's, affiches en tekeningen uit en over de Tweede Wereldoorlog. De collectie is samengesteld uit het beeldmateriaal van 31 verschillende instellingen, waaronder het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, de oorlogs- en verzetsmusea en herinneringscentra. De beelden hebben betrekking op de oorlogsjaren in Nederland, Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen. De beeldbank begon met een omvangrijke fotocollectie en werd in de loop

van de tijd uitgebreid met een bijzondere collectie gedigitaliseerde kamptekeningen en oorlogs-affiches, onder andere afkomstig van het Verzetsmuseum Friesland en het gemeentearchief Rotterdam. Deze nationale WO2-collectie omvat meer dan 200.000 foto's, ruim 8.000 affiches en een groot aantal kamptekeningen. De collectie is te doorzoeken op trefwoord, plaatsnaam, persoonsnaam en onderwerp. Naar aanleiding van de beeldbank is een reizende tentoonstelling gemaakt en verscheen het boek *WO2 IN BEELD*.

**BEELD
BANKWO2**
www.beeldbankwo2.nl

47

Kinderen zijn op de dag van de bevrijding van Harderwijk op een Canadese tank geklommen, april 1945.

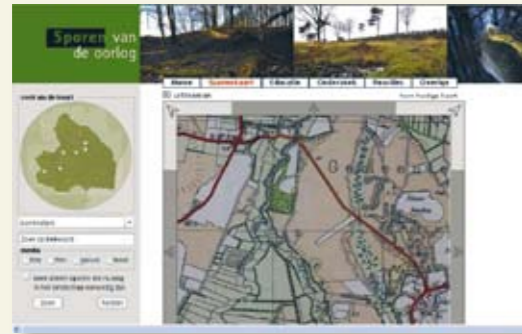
Geallieerde troepen worden verwelkomd in Eindhoven, september 1944.

Oorlogssporen in Drenthe

Herinneringscentrum Kamp Westerbork

www.kampwesterbork.nl

Het Drentse landschap getuigt nog dagelijks van de Tweede Wereldoorlog. De provincie telt circa 200 zichtbare oorlogssporen en 100 gedenktekens, die allen zijn opgenomen in een database die toegankelijk is gemaakt via de website van het herinneringscentrum Kamp Westerbork. Ze zijn voorzien van achtergrondinformatie en archiefbronnen.

In dit project zijn interviews met oud-verzetsstrijders uit de jaren tachtig, getuigen van de Jodenvervolging en herinneringen van 'gewone burgers' aan de website toegevoegd. Door de geluidsfragmenten te koppelen aan specifieke locaties ontstaat een goed beeld van het leven in oorlogstijd in Drenthe.

Onderduikhof in de bossen van Diever.

Oorlogsarchief Holland-Amerika Lijn

Gemeentearchief Rotterdam

www.gemeentearchief.rotterdam.nl

Restanten van gebouwen van de HAL na het bombardement van 14 mei 1940.

SS Statendam door Nederlandse militairen in brand geschoten bij een poging een Duitse mitrailleurpost uit te schakelen.

Koopvaardijsschip Westerdam afgedekt met camouflagenetten (1940).

SS Veendam 1940-1941

Op 30 augustus 1940 is het passagiersschip De Volendam op weg van Engeland naar Canada. Om elf uur 's avonds klinkt er een explosie: het schip blijkt getroffen door een torpedo. De kapitein geeft opdracht De Volendam te verlaten: eerst de 335 kinderen, daarna de 271 volwassen pasagiers en 273 bemanningsleden.

De geschiedenis van De Volendam is terug te vinden in het archief van de Holland-Amerika Lijn (HAL). Voor de HAL, een van de grotere rederijen van ons land, waren de oorlogsjaren enerverende tijden. In 1940 verhuisde het hoofdkantoor van Rotterdam naar Curaçao en ging de directie vanuit Londen en New York opereren. De Nederlandse staat confisqueerde zestien van de 22 schepen om deze in te zetten bij de oorlogsvoering. Het compleet bewaarde bedrijfsarchief (meer dan twintig meter) in het Rotterdamse gemeentearchief vertelt veel over deze rederij in oorlogstijd: over bestuur en organisatie, maar ook over het dagelijks leven aan boord. De archiefstukken bevatten verder informatie over contacten met de Nederlandse regering in ballingschap.

Het HAL-archief, dat nu digitaal beschikbaar komt via de website van het gemeentearchief, vormt een aanvulling op het project *National Shipping and Trade Commission* van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Op zoek naar een Indisch verleden

Open Kaart Uitgeverij

www.reisgidsindonesie.com

De generatie jonge mensen die via hun ouders of grootouders een band met Nederlands-Indië en Indonesië heeft, kan niet terugvallen op eigen herinneringen om belangrijke oorlogsplekken terug te vinden. De reisgids 'Indonesië - Oorlogsplekken 1942-1949' biedt een alternatief.

In 1986 maakte Joost van Bodegom, geboren in Sumatra en voorzitter van de Stichting Herdenking 15 augustus 1945, een reis naar Indonesië in de hoop mooie plekken uit zijn jeugd terug te vinden. Maar Van Bodegom bezocht ook locaties die hem aan minder gelukkige tijden herinnerden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat hij namelijk van zijn zesde tot zijn negende jaar gevangen in drie Japanse kampen en twee Bersiapkampen in Indonesië. Als Van Bodegom ruim veertig jaar later per trein naar het stadje Ambarawa op midden-Java reist, brengt die tocht bij hem herinneringen naar boven over de transporten die hij als kampkind tijdens de oorlog heeft meegemaakt. In een reisdagboek dat hij voor zijn vrouw en kinderen in Nederland bijhield, doet hij daarvan verslag: "Realiseer me hoe we in begin '44 hutje mutje in geblindeerde boemel van Kediri naar Ambarawa reden. Woede? Een beetje. Hoe heeft moeder het uitgehouden met zo'n stel kinderen. Boemelend, warm, vol, vies, een dag en een nacht en nog een halve dag...."

50

Sum-Bukittinggi-Gua Jepang

Op het erf van het Museum Perang Dunia Ke II, 1942-1944.

Binnentuin van het Majapakit Oriental (Surabaya, Java).

Celdeuren van voormalig kamp Banjoebiroe 10 op Java.

Binnenplaats van voormalig kamp Banjoebiroe 10 op Java.

Louterend

Enkele dagen later maakt Van Bodegom een treinreis met een tandradbaan van Ambarawa naar het hoger gelegen Bedono. De trein kruipt langzaam omhoog, slingerend langs de bergwanden. In tegenstelling tot zijn eerdere reis naar Ambarawa geniet de voormalige kampjongen met volle teugen van deze rit. Het effect ervan is louterend, zoals uit zijn enthousiaste reisaantekeningen blijkt: "En dan te bedenken dat we in deze wagons van Kediri naar Ambarawa reden met geblindeerde ramen, op elkaar gepropt. Dit heerlijke tochtje zou goed zijn om eventuele trauma's opgedaan in '44 helemaal te genezen! (...) Als je ziet hoe schitterend deze omgeving is, zou het wellicht veel mensen goed doen hier nu een paar weken te logeren om hun nare herinneringen kwijt te raken."

Joost van Bodegom was niet de enige die een terugkeer-reis naar Indonesië maakte. Herman Bussemaker, huidig voorzitter van het Indisch Platform, was tijdens de Japanse bezetting weliswaar niet geïnterneerd, maar maakte de oorlogstijd buiten de kampen mee – een situatie die eveneens veel onzekerheid en onveiligheid met zich meebracht. Zijn terugkeer-reizen inspireerden hem tot het verzamelen van allerlei soorten documentatie over destijds. Hij hield bijvoorbeeld dagboeken bij van zijn bezoeken, verlichtigd met foto's en zelfgetekende plattegronden.

51

Geen informatiebordjes

Van Bodegom en Bussemaker konden nog een beroep doen op hun eigen geheugen, maar dat geldt niet voor de naoorlogse generatie die via de (groot) ouders een band met Nederlands-Indië en Indonesië heeft. Omdat er geen Lonely Planet-gids bestaat waarin locaties met Nederlands oorlogserfgoed zijn aangegeven, en er ter plekke op de bewuste locaties in Indonesië doorgaans ook geen informatiebordjes te vinden zijn, werd het idee geboren voor de reisgids **INDONESIË - OORLOGSPLEKKEN 1942-1949**.

Wegwijs

De reisgids **INDONESIË - OORLOGSPLEKKEN 1942-1949** maakt de hedendaagse reiziger wegwijs in het landschap van de Tweede Wereldoorlog van Nederlands-Indië tot de soevereiniteitsoverdracht. Het handzame formaat, de duidelijke kaarten en de uitgebreide, praktische informatie helpen de gebruiker bij zijn zoektocht naar de sporen van dit verleden: interneringskampen, begraafplaatsen, musea, monumenten en andere plekken van herinnering. Ieder hoofdstuk is op dezelfde manier opgebouwd. Eerst krijgt de reiziger algemene, historische informatie over een stad of dorp. Daarna volgt wat zich op die plek tijdens de Japanse bezetting heeft afgespeeld, en welke sporen dat heeft achtergelaten. En aan het eind van elk hoofdstuk is er informatie over trein, bus of taxi, restaurants, eethuisjes, hotels en andere overnachtingsmogelijkheden. Een essay van de Indische schrijver Alfred Birney biedt verstrooiing tijdens lange vlieg- of treinreizen.

Actueel houden

Naast de reisgids **INDONESIË – OORLOGSPLEKKEN 1942-1949** is een website ontwikkeld die enerzijds een aanvulling op de reisgids is, en anderzijds een middel om de informatie uit de gids actueel te houden. Bezoekers kunnen zelf nieuwe of gewijzigde informatie inbrengen en hun reiservaringen delen.

Onderduik in West-Friesland

Uitgeverij Peter Sasburg

“Waar is mijn moeder nou?”, vroeg de 4-jarige Paul Koster toen hij samen met zijn 7-jarige broer Marcel werd ondergebracht bij de familie Schipper in West-Friesland. Oom Horn, die in het verzet zat, had de jongens daar gebracht nadat hun vader tijdens een razzia was opgepakt en hun moeder elders moest onderduiken.

Behalve Paul en Marcel waren er tijdens de oorlog nog zo'n 200 andere Joodse kinderen ondergedoken op het platteland van West-Friesland. Hun persoonlijke herinneringen en de herinneringen van de kinderen van onderduikers en andere betrokkenen vormen de basis van de documentaire ONDERDUIK IN WEST-FRIESLAND. De film, waarvoor ook foto's en ander historisch beeldmateriaal is gebruikt, laat zien hoe het was om onder te duiken op het West-Friese platteland in de jaren '42-'45. De documentaire bestaat uit dertien verhalen vanuit dertien West-Friese plaatsen. De film is gemaakt voor een breed publiek, maar is ook zeer geschikt voor educatieve doeleinden. Bij de documentaire, die op dvd verkrijgbaar is, hoort een handleiding voor leerkrachten.

52

De broertjes Koster bij de familie Schipper.

Het 13-jarige meisje Job Querido, opgevangen door de familie Gootjes.

Herinneringen aan mijn Amsterdamse zusje/broertje

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap

easy.dans.knaw.nl

www.getuigenverhalen.nl

Maria van de Rijt-Van Geffen was 12 toen de oorlog uitbrak. Ze was het oudste kind in een streng katholiek gezin in Tienray. Tegenover hen woonde de vroedvrouw Hanna van de Voort. Samen met de Nijmeegse student Nico Dohmen wist Hanna in de jaren 1943-1944 meer dan 120 Joodse kinderen uit Amsterdam bij Noord-Limburgse gezinnen te laten onderduiken. Ook Maria kreeg een Joods 'zusje', Floortje Paauw. Aanvankelijk vond Maria dat niet leuk en dus vertelde ze Floortje dat de Joden Christus hadden gekruisigd. Het Joodse meisje nam wraak door met haar modderschoenen over de witte was te lopen.

Deze en andere verhalen van Noord-Limburgse kinderen die in de oorlog een Joods broertje of zusje kregen, zijn audiovisueel vastgelegd. Hoe hebben deze Limburgse kinderen het beleefd? Hoe was het om plotseling ouders te moeten delen? En welke impact maakte de soms slechte afloop van de onderduik? Zo was Maria van de Rijt erbij toen Floortje in juli 1944 door Duitse militairen werd weggehaald. Maria moest Floortje aankleden. Het meisje kwam niet meer terug. Op 6 september 1944 werd ze vermoord in Auschwitz.

Eind 2010 verschijnt een documentaire bij het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap met delen uit de interviews en beelden van locaties waar Joodse kinderen werden ondergebracht.

53

Hanna van de Voort

Gedenkplaat op de gevel van de vroegere woning van Hanna van de Voort aan de Spoorstraat 8 te Tienray.

De stad geschonden

Haags Historisch Museum

www.destadgeschonden.nl

Den Haag heeft zwaar te lijden gehad onder de bezetting. Na Amsterdam was dit de stad van waaruit het grootste aantal Joden werd weggevoerd. De aanleg van de Atlantikwall en het uitroepen van Scheveningen tot *Sperrgebiet* leidde tot de gedwongen evacuatie van tienduizenden mensen en de sloop van duizenden woningen.

De Fahrenheitstraat in Den Haag.

Op 3 maart 1945 bombardeerden de geallieerden bij vergissing het Bezuidenhout, waarbij ruim 500 burgers om het leven kwamen.

DE STAD GESCHONDEN bestaat uit een aantal wandelroutes door de Scheveningse wijk Duindorp, de Bloemenbuurt, de voormalige Joodse buurt en het landgoed Clingendael. Bij het vertrekpunt krijgen deelnemers een PDA of kunnen zij de routes downloaden op hun mobiele telefoon (die voorzien moet zijn van internet en GPS). Al lopend door de straten van de stad komen de verhalen over Menno Huizinga, de Joodse kinderen van Den Haag, Seyss-Inquart en de Atlantikwall tot leven. Bij diverse historische plekken wordt met tekst, beeld en geluid informatie gegeven over wat zich daar heeft afgespeeld en welke sporen van het oorlogsverleden nu nog te zien zijn.

De 'digitours' worden ondersteund door de website, die uitgebreide achtergrondinformatie bevat en voortdurend geactualiseerd wordt.

54

Webportaal Indië in oorlog

Indisch Herinneringscentrum Bronbeek

www.indieinoorlog.nl

De oorlog in het voormalig Nederlands-Indië kent een geheel eigen verhaal. Japanse expansiezucht, interneringskampen, vrouwen die als 'troostmeisjes' tot prostitutie werden gedwongen, mensen buiten de kampen en Indonesische dwangarbeiders, de 'romoesja's'.

Maar het is ook het verhaal van een groeiend Indonesisch zelfbewustzijn dat in 1945, na de Japanse overgave, leidde tot de Bersiap-periode en de onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949). Opnieuw geweld en angst, opnieuw gedwongen verblijf in kampen voor Nederlandse en met name Indo-Europese burgers. Het uitroepen van de republiek betekende het einde van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië. Repatriëring van Nederlandse en Nederlands-Indische gezinnen was het gevolg.

Documenten, foto's, objecten, filmmateriaal en getuigenissen vertellen de bewogen geschiedenis. Duizenden archiefstukken zijn nu digitaal bijeengebracht. De website biedt een kernachtig historisch overzicht en het erfgoedmateriaal is online beschikbaar gemaakt. Onderzoekers en andere geïnteresseerden kunnen via zoektermen en een geografische kaart de collecties doorzoeken. Een tijdbalk geeft verdieping door belangrijke gebeurtenissen, van 1870 tot heden, te belichten.

In dit project participeren veel erfgoedbeherende instellingen en instellingen van Indische signatuur. Het portaal wordt beheerd door het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek.

Treinbord Westerbork-Auschwitz

Herinneringscentrum Kamp Westerbork

Elke dinsdag vertrok de trein uit Westerbork. In 93 transporten werden ruim honderdduizend mensen weggevoerd. Een bord aan de zijkant van de treinen vermeldde de eindbestemming van een deel van de transporten:

*Westerbork – Auschwitz
Auschwitz – Westerbork
Keine Wagen abhängen
Zug muss geschlossen nach Westerbork zurück*

In de collectie van Herinneringscentrum Kamp Westerbork bevindt zich het enige overgebleven exemplaar van dit treinbord. Het maakte sinds begin jaren tachtig deel uit van de tentoonstelling in het Nederlandse paviljoen in Auschwitz. Toen eind jaren negentig gewerkt werd aan een nieuwe expositie in kamp Westerbork ontstond de wens het bord terug te halen naar Nederland. Dat lukte, maar het geëmailleerde ijzeren bord kon niet meer worden opgenomen in de tentoonstelling. Daarvoor was het te kwetsbaar. Dit symbool van de Holocaust moest snel voor verder verval worden behoed. Na een gedetailleerd onderzoek naar conserveringsmogelijkheden kon verdere corrosie en het losraken van verflagen worden gestopt. Het treinbord is nu in geconserveerde staat weer tentoongesteld, naast een reconstructie die toont hoe het bord er in de oorlogsjaren uitzag.

55

'Foute' Nederlanders in kamp Westerbork

Herinneringscentrum Kamp Westerbork

easy.dans.knaw.nl

Na de Tweede Wereldoorlog zijn zo'n 120.000 tot 180.000 mensen voor korte of langere tijd geïnterneerd in meer dan 120 Nederlandse interneringskampen. Ook in het voormalige doorgangskamp Westerbork werden van 24 april 1945 tot 1 december 1948 nsb'ers, Waffen-SS'ers, landwachters en andere van collaboratie verdachte personen opgesloten. Aanvankelijk waren de omstandigheden slecht. Naar de gezondheid en veiligheid van de duizenden geïnterneerden keek in de zomer van 1945 bijna niemand om. Gebrekkige leefomstandigheden, onvoldoende medische voorzieningen en zowel psychische als fysieke mishandelingen waren aan de orde van de dag. In het kamp heerste volstrekte willekeur. Getuigen van de naoorlogse internering in het kamp hebben in dit project over hun ervaringen verteld. Hun relaas geeft inzicht in het systeem van internering van collaborateurs vlak na de oorlog en maakt duidelijk hoe Nederland met zijn 'foute' landgenoten omging. De getuigenissen stonden aan de basis van een documentaire van rTV Drenthe over het interneringskamp. De verhalen zijn ook gebruikt voor een expositie en voor het boek **INTERNERINGSKAMP WESTERBORK, VERHALEN VAN EEN VERGETEN VERLEDEN, 1945-1948**.

Kamp Westerbork

Een door geïnterneerde vrouwen versierde klomp. Een kampbewaarder kreeg het als afscheidscadeau mee.

Een proces-verbaal wordt opgemaakt, tekenaar onbekend.

56

57

Zwolse collectie over oorlog en bevrijding

Historisch Centrum Overijssel

www.historischcentrumoverijssel.nl

Gefascineerd door de Tweede Wereldoorlog verzamelde Paul Harmens tientallen strekkende meters aan documenten, foto's, film, voorwerpen, pamfletten, brochures, boeken en kranten uit de oorlog en de periode erna. De collectie richt zich vooral op de regio Zwolle en West-Overijssel. In het materiaal is veel informatie te vinden over politieke bewegingen en partijen, krijgsverrichtingen, propaganda, openbare orde en veiligheid, illegaliteit, Jodenvervolging, kerkelijke organisaties, nationaalsocialistische organisaties, het dagelijks leven en de nasleep van de oorlog.

In de gevarieerde verzameling, die ook iets zegt over het proces van bewaren en weggooien tijdens en na de oorlog, bevinden zich historisch unieke (ego)documenten. Zoals het dagboek van Barend Davidson. Deze Joodse Zwollenaar was lid van de Stijkl-groep, een verzetsorganisatie die zich al

vroeg in de oorlog met spionage bezighield. Na zijn arrestatie schreef Davidson in een Berlijnse gevangenis een dagboek. Hij werd, samen met zo'n 30 andere leden van de groep, gefusilleerd op 4 juni 1943.

Verder zijn er tientallen persoonlijke verzamelingen die betrekking hebben op verzetsmensen, Joodse families en nsb'ers. De circa 1.500 foto's brengen vooral personen en gebeurtenissen uit Zwolle en omgeving in beeld. Ook bevinden zich allerhande voorwerpen in de collectie, zoals speldjes, insignes, mouwbanden en zelfs een verroest pistool dat door het verzet is gebruikt.

De collectie is nu beschreven en toegankelijk gemaakt en wordt via de website van Historisch Centrum Overijssel ontsloten. Fotomateriaal wordt gepubliceerd op www.beeldbankwo2.nl.

ANP onder censuur

Stichting ANP Foundation

www.anp-archief.nl

Telex met instructies voor de Nederlandse pers.

Het archief 'Grote Net' in oude staat.

ADOLFS NIEUWSTE PAPEGAAL, was de bijnaam die Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog gaven aan het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP). De persdienst, die na de oprichting in 1934 een reputatie van betrouwbaarheid en geloofwaardigheid had opgebouwd, stond na 1940 volledig onder controle van de Duitse bezetter. Daardoor werd de onpartijdige en onbevooroordeelde nieuwsvoorziening omgevormd tot een propaganda-instrument van nazi-Duitsland. De bijnaam van het ANP illustreert hoe Nederlanders daarover dachten.

Toch slaagde de persdienst er na de bevrijding in het vertrouwen van media en publiek snel te herwinnen. Die nieuwe start werd mogelijk door een zuivering in eigen gelederen.

Vanwege de grote historische waarde stelt het ANP zijn oorlogsarchieven open voor onderzoekers en geïnteresseerden. Drie archieven zijn nu geconserveerd en gedigitaliseerd: het grote net, de telexberichten en het ANP-bedrijfsarchief. Deze bronnen bieden een schat aan informatie over onder meer de gelijkgeschakeling van de nieuwsvoorziening, de naoorlogse perszuivering, de positiebepaling van Nederland en de journalistieke praktijk van scheiding van nieuws en opinie.

58

Vijand achter de voordeur

Caleidoscoop Film

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl*

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden Nederlandse burgers gedwongen Duitse militairen in huis te nemen. Zo kregen gezinnen van dichtbij te maken met 'de vijand'. Deze Duitsers gedroegen zich in de regel keurig en in sommige gevallen ontstond zelfs een vriendschappelijke band. Uiteraard toonde de bezetter soms ook zijn andere gezicht.

In dit oral history project is onderzocht wat het betekende om onvrijwillig Duitse militairen in huis te hebben. Acht mensen die dit overkwam, zijn geïnterviewd. Hoe gingen zij met hun situatie om? Hoe dachten zij over de militairen die zij onderdak boden? En hoe heeft deze ervaring hun kijk op de oorlog gekleurd?

Burgers die Duitsers ingekwartierd kregen, behoren tot de 'omstanders': gewone mensen die geen actieve rol hadden in de oorlog, maar er wel mee geconfronteerd werden. Er is relatief weinig bekend over de manier waarop deze groep Nederlanders zich verhiel tot de Duitse bezetter.

De in dit project verzamelde verhalen werpen een licht op de ervaringen van de 'gewone' man of vrouw met de Duitsers, op hun percepties over de vijand en hun opvattingen over goed en fout in de oorlog. Een proefschrift over dit thema is in de maak. Tot de publicatie daarvan zijn de interviews niet toegankelijk voor derden.

Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven

Nationaal Archief
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.archievenwo2.nl

Op veel plaatsen in Nederland is archiefmateriaal uit de Tweede Wereldoorlog te vinden. In het verleden kon op een aantal manieren naar deze oorlogscollecties worden gezocht: via de Archiegids van de Tweede Wereldoorlog van het toenmalige RIOD, via de Oorlogsgids van het Nationaal Archief en via de overzichten en inventarissen die Nederlandse archiefinstellingen in hun studiezaal of op hun website ter beschikking stellen.

59

Een actueel, landelijk en digitaal overzicht van oorlogsgelateerde archieven bestond niet. De Wegwijzer Archieven WO2 voorziet hier nu in. De website biedt een inventarisatie van relevante archieven bij gemeente- en streekarchieven, regionaal historische centra, Nationaal Archief, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie en categorale archiefinstellingen. Meer dan 225 instellingen hebben informatie aangeleverd voor de Wegwijzer, waarin ruim 3.800 archieven zijn opgenomen.

Gebruikers van de website vinden bij hun zoekacties alle belangrijke informatie over het betreffende archief, zoals periode, omvang, korte beschrijving van de inhoud en soms zelfs alle oorlogsgelateerde inventarisnummers die in dat archief te vinden zijn. Via internet is de inventaris beschikbaar, bezoekers kunnen hiernaar doorlinken. Voor de documenten zelf dient de archiefinstelling te worden bezocht.

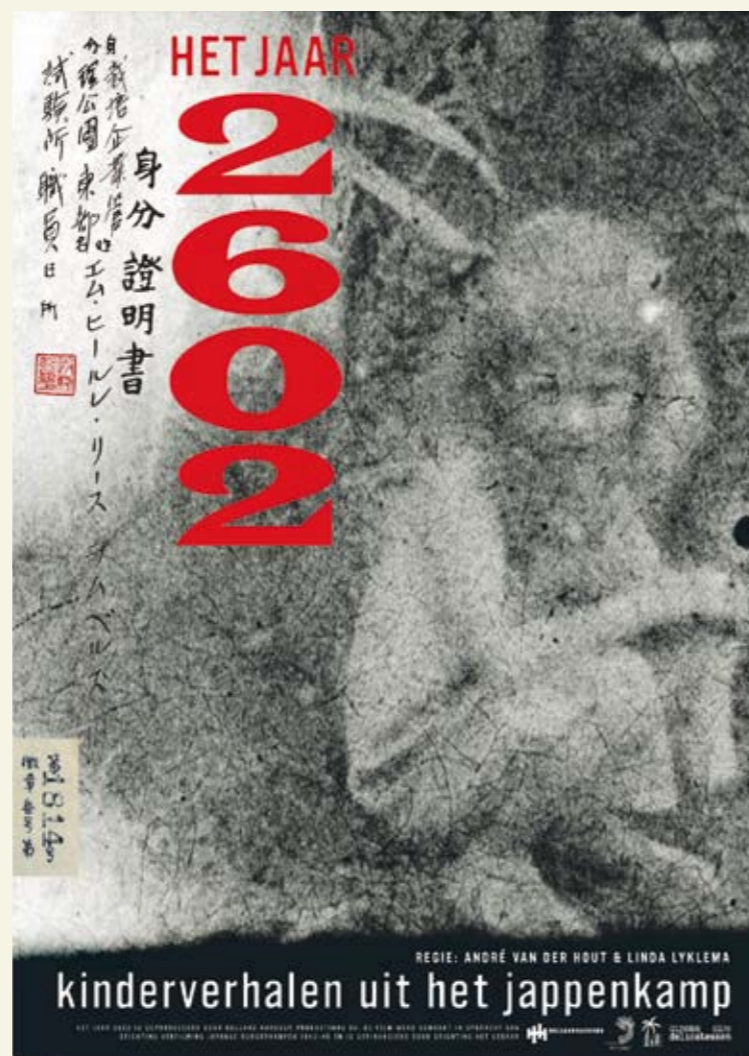
Het jaar 2602

Holland Harbour

www.hetjaar2602.nl

Als de Japanners in 1942 Nederlands-Indië bezetten, verandert het jaar in '2602', conform de Japanse jaartelling. In het multimediale project HET JAAR 2602. KINDERVERHALEN UIT HET JAPPENKAMP vertellen kinderen van toen wat ze hebben meegemaakt in de Japanse kampen. We zien de oorlog door de ogen van een kind. Naast angst en verdriet is er ook de onbevangingheid van de jeugd. Uit de verhalen blijkt dat het kampleven het gewone leven werd, de werkelijkheid waarin kinderen opgroeiden. Al snel werden honger, dood en soldatenlaarzen net zo gewoon als liedjes zingen en verstoppertje spelen.

In dit project zijn een dvd, een tentoonstelling, lesbrieven en een website ontwikkeld. Op de website zijn fragmenten uit interviews met voormalige kampkinderen te bekijken. Er kan worden gezocht op personen en thema's. Onder de personen bevinden zich enkele bekende Indische Nederlanders, zoals voormalig minister Ben Bot, auteur Ernest Hillen en couturier Edgar Vos. Daarnaast zijn er dertig thema's waarop bezoekers van de site kunnen doorklikken. De audiovisuele fragmenten worden op de website aangevuld met onder meer tekeningen, documenten, voorwerpen en lesbrieven.

60

Oorlogsarchieven Trouw

Historisch Documentatiecentrum
voor het Nederlands Protestantisme
(Vrije Universiteit Amsterdam)

www.hdc.vu.nl

DAGBLAD TROUW was gelieerd aan de Anti-Revolutionaire Partij en een van de vijf belangrijkste Nederlandse illegale bladen in de Tweede Wereldoorlog. De andere waren HET PAROOL, VRIJ NEDERLAND, DE WAARHEID en JE MAINTIENDRAI.

Kringen rond DAGBLAD TROUW waren vanuit hun gereformeerde en orthodox-hervormde geloofsovertuiging zeer actief in het verzet. Met dit project is het deel van het Trouw-archief dat betrekking heeft op de Tweede Wereldoorlog behouden en beter toegankelijk gemaakt. In het archief bevinden zich naast het bedrijfsarchief een aantal persoonlijke archieven van mensen die bij de redactie werkten en bij de verspreiding van het dagblad betrokken waren. Een van deze archieven is het archief van de oprichter van Trouw, Elbert van Ruller.

61

Retourtje Sachsenhausen

Vughts Historisch Museum

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

In de nacht van 5 op 6 september 1944 deporteerde de bezetter 3.000 gevangenen uit kamp Vught naar concentratiekamp Sachsenhausen. Ruim de helft van hen zou de oorlog niet overleven. Het Vughts Historisch Museum heeft in samenwerking met de gemeente Vught en Nationaal Monument Kamp Vught elf interviews afgenomen met overlevenden van het bewuste transport. De getuigenverhalen vormen de basis van een film waarin oud-gevangene Jan van den Ende, samen met Danni Rechtes, een scholiere met een Joodse achtergrond, nogmaals de treinreis maakt van Vught naar Sachsenhausen. De documentaire **RETOURTJE SACHSENHAUSEN** geeft een indringend beeld van het leven in kamp Vught, de deportatie naar Sachsenhausen, het regime in het concentratiekamp en hoe deze ervaringen het leven van de getroffenen verder hebben bepaald.

Opnames voor de documentaire bij voormalig concentratiekamp Sachsenhausen.

Bestuursarchief Joods Maatschappelijk Werk

Joods Maatschappelijk Werk

De eerste statuten van het JMW.

Joods Maatschappelijk Werk (JMW) speelde vanaf de oprichting in 1947 een centrale rol in de hulpverlening aan Joodse oorlogsslachtoffers en hun belangenbehartiging. In dit project is het bestuursarchief van JMW geïnventariseerd. Daarbij is het samengebracht met de archieven van (de voorgangers van) JMW, zoals de JOKOS-dossiers en het JOKOS-bestuursarchief, het Fusiearchief, de LVVS-formulieren (Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat) en het archief van Le-Ezrath ha-Jeled. Deze archieven waren al eerder gedeponereerd bij het Amsterdamse Stadsarchief.

Het JMW-bestuursarchief bevat gegevens over de positie van de Joodse gemeenschap, de hulpverlening, het beleid van JMW en de belangenbehartiging van Joodse vervolgingsslachtoffers. Ook zijn onder meer de zogenaamde jeugd dossiers geïnventariseerd. Deze hebben betrekking op kinderen die extra ondersteuning nodig hadden of problemen hadden waarvoor oplossingen moesten worden gezocht, bijvoorbeeld uithuisplaatsing of het onderbrengen bij gastgezinnen. De dossiers geven een goed beeld van de uitwerking van de oorlog op de tweede generatie en de problemen die zich hierbij voordeden.

Toegankelijkheid Indische collectie

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.niod.nl

Sinds 1946 verzamelt het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) materiaal over Nederlands-Indië. Hierbij gaat het om documenten over de periode die eind jaren '30 begint en eindigt met de soevereiniteitsoverdracht in 1949.

Veel archieven, met name van Japanse overheidsinstanties, zijn verloren gegaan. Het NIOD richtte zich daarom op het verzamelen van archief- en documentatiemateriaal van particulieren. Het accent van deze collectie van 80 strekkende meter ligt daardoor vooral op de ervaringen van Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en het verblijf in Japanse kampen. Het materiaal bestaat onder meer uit kampdocumenten, ingevulde vragenlijsten en persoonlijke verslagen, waaronder ongeveer 380 dagboeken. De collectie bevat ook kleine archieven van enkele instellingen, zoals opsporingsinstanties die belast waren met het onderzoek naar strafbaar optreden van Japanners, de Commissie Verzetsoost-Oost-Azië en de Federatie van ex-illegale werkers in Nederlands-Indië. De omvangrijke Indische collectie is in dit project hiermee goed toegankelijk gemaakt en kan via de website van het NIOD worden doorzocht.

De Indische Afdeling van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

De oorlog om de olie van Tarakan

Vestingmuseum Naarden

www.tarakan.nl

De Japanse aanval op Nederlands-Indië begon eind december 1941 met de verovering van het olierijke eiland Tarakan. Weerstand van KNIL-militairen mocht niet baten. Pas begin september 1945 werd Tarakan heroverd op de Japanners.

Ten oosten van Borneo, het huidige Kalimantan, ligt het eiland Tarakan. Dit deel van Indonesië had zich aan het begin van de 20e eeuw tot prominent olieleverancier ontwikkeld. De Bataafse Petroleum Maatschappij (BPM) exploiteerde de olievelden, die werk en inkomen verschaften aan honderden Indonesische, Chinese en Europese families. Eind jaren '30 kwamen daar nog eens honderden KNIL-militairen en hun gezinnen bij. Want dat Japan zou proberen Azië te onderwerpen, daar twijfelde de Nederlands-Indische regering niet aan. De vraag was alleen wanneer dat zou gebeuren.

Hegemonie

In het geval van Tarakan was het streven naar hegemonie in heel Azië niet het enige doel van de Japanners. Door Tarakan te veroveren, kreeg Japan de beschikking over grote hoeveelheden olie. Voor een oorlogsvoerend land zonder eigen natuurlijke hulpbronnen een belangrijke aanwinst. Tarakan was voor Japan dan ook een belangrijk doel in de Pacific-oorlog.

De aanval op het eiland begon op 24 december 1941, twee weken na de Japanse aanval op Pearl Harbour. Het KNIL kon niet lang weerstand bieden en op 13 januari 1942 moest Tarakan capituleren. Ondanks de overgave had het KNIL toch resultaat geboekt. Ze had lang genoeg stand gehouden om de genie en de vernielingsploegen van de BPM gelegenheid te geven de boorterreinen en opslagtanks met voorraden op te blazen.

Een schip van de Japanse Marine, gefotografeerd op 1 januari 1942 tijdens de landingen op Tarakan in Nederlands-Indië.

64

65

Vergelding

Als vergelding voor het hardnekkige verzet en de moedwillige verwoesting van de installaties executeerden de Japanners na de capitulatie van Tarakan honderden KNIL-militairen en BPM'ers. Vooral voor Indonesische dwangarbeiders, de Romoesja's, en de Indonesische en Europese vrouwen op Tarakan brak hierna een donkere periode aan. Indonesische mannen werden als slaven afgebeeld, terwijl veel vrouwen werden gedwongen tot prostitutie.

Moeizame bevrijding

In 1944 trokken de geallieerden vanuit Nieuw-Guinea op in de richting van Borneo en de Filipijnen. Tarakan werd zwaar gebombardeerd door de Amerikaanse luchtmacht en eind '44 waren de Japanners daardoor gedwongen de olieproductie te stoppen. Op 1 mei 1945 landden Australiërs op de kust van het eiland, ondersteund door een compagnie KNIL-militairen, en begonnen een moeizaam gevecht om Tarakan op de Japanners te heroveren. De verwoesting was enorm en aan beide kanten vielen duizenden doden. Op 15 augustus 1945 maakte de Japanse capitulatie formeel een eind aan de oorlog, maar pas begin september stopten de gevechten. Toen kon met het herstel van het eiland en met de oliewinning worden begonnen.

De website die het Vestingmuseum Naarden heeft gemaakt, beschrijft de oorlogsgeschiedenis van Tarakan. De website is drietalig: Engels, Bahasa Indonesia en Nederlands. Het verhaal wordt geïllustreerd met foto's en gedigitaliseerde, interactieve landkaarten. De landing van de Japanners op het eiland is op authentieke filmbeelden te volgen. Op veel plekken is gefilmd om te laten zien wat er momenteel nog aan WOII-erfgoed op Tarakan terug te vinden is. Ook deze filmopnamen zijn op de website te zien.

Niet al dit erfgoed in Indonesië wordt voor verval of verlies beschermd. Zo dreigen geschutsopstellingen van de batterij Peninki op Tarakan gesloopt te worden voor de aanleg van een nieuwe basis van de Indonesische Marine. Als dat gebeurt zijn deze bijzondere sporen in ieder geval nog via de website te bekijken.

Interviews over het corps Binnenlands Bestuur

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

Rond 1940 telde het corps Binnenlands Bestuur (BB) in Nederlands-Indië circa 600 ambtenaren die samen met Indonesische bestuursambtenaren het bestuur uitoefenden. Van de Nederlanders in het corps kwam tijdens de oorlog een kwart om het leven.

Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) bezit de enige interviewcollectie over de naoorlogse geschiedenis van het corps. Het waren jaren van wederopbouw en uiteindelijk opheffing van het corps. De interviews zijn afgenomen door G.C. Zijlmans voor zijn proefschrift *EINDSTRIJD EN ONDERGANG VAN DE INDISCHE BESTUURSDIENST: HET CORPS BINNENLANDS BESTUUR OP JAVA 1945-1950* uit 1985. De interviews geven een beeld van de uitzonderlijk moeilijke omstandigheden waarin het corps in de jaren 1945-1950 moest werken.

De ambtenaren werden geconfronteerd met een politisering van het Indisch bestuur en militarisering aan de Nederlandse kant. Daarnaast was er de spanning van een mogelijke politieke en militaire confrontatie met de republiek Indonesië. De collectie Zijlmans geeft een indruk van het aanpassingsvermogen en het functioneren van het Nederlandse gezag in deze omstandigheden.

De 380 interviews zijn opgenomen op 130 audiocassettes. Vanwege de kwetsbaarheid van de cassettes, waarvan een deel al zwaar beschadigd was, is de collectie nu gedigitaliseerd.

Paleis van de Gouverneur Generaal te Batavia Koningspleinzijde met een Sikh-schildwacht in november 1945.

66

Loopgraven bij kamp Amersfoort

Nationaal Monument Kamp Amersfoort

In de periode 1941-1945 stond kamp Amersfoort onder bevel van de *Sicherheitsdienst*. Het merendeel van de schaarse, overgebleven tastbare herinneringen aan die periode zijn in kaart gebracht. De sporen worden bewaard, onderhouden en hebben een educatieve functie.

Toen recent een strook bosgrond aan het kampterrein kon worden toegevoegd, werd een uitgebreid stelsel van loopgraven en geschutsstellingen ontdekt. Deze overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog bleken nog intact, maar volledig overwoekerd. Nu zijn ze weer toegankelijk gemaakt. Wat is het verhaal achter deze loopgraven, die na de oorlog zijn veranderd in ondiepe en begroeide greppels? Zijn het veldversterkingen die door de Nederlanders werden aangelegd in 1939, of gebruikten de Duitsers de loopgraven voor oefen- of verdedigingsdoeleinden? En stond er ook luchtafweergeschut opgesteld? De stellingen en loopgraven worden nader archeologisch onderzocht. De verwachting is dat na dit onderzoek een antwoord op deze en nog andere vragen kan worden gegeven.

67

Tokio-tribunaal

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.niod.nl

Op 3 mei 1946 vond de openingszitting plaats van het Tokio-tribunaal, dat was ingesteld om 28 Japanse oorlogsmisdadigers te berechten. Het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) beschikt over een omvangrijk

archief over dit Tokio-tribunaal. Het materiaal is in slechte staat en was tot nu toe niet toegankelijk. Nu is het geordend en digitaal ontsloten. Het archief is onder meer gevormd door de enige Nederlandse rechter die deelnam aan de naoorlogse tribunalen, B.V.A. Röling (1906-1985). Het optreden van Röling is interessant omdat hij vaak een afwijkende mening had over de bewijsvoering. De Nederlander was er bovendien zeer sceptisch over dat alleen de verliezende partij ter verantwoording werd geroepen voor oorlogsmisdaden, het zogeheten *victor's justice*.

Het archief maakt zichtbaar hoe Japan zich voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog meester maakte van Zuidoost-Azië. Ook wordt duidelijk hoe dit Japanse optreden na 1945 volgens de rechtsbeginselen van de internationale gemeenschap werd beoordeeld. Het archief behoort wereldwijd tot de omvangrijkere sets van stukken die van het Tokio-tribunaal zijn overgeleverd en bevat als enige documenten die betrekking hebben op Nederland. De inventaris is beschikbaar via de website van het NIOD.

Nationale WO2-collectie Tekst: dagboeken, verzetsliteratuur en propagandadrukwerk

Koninklijke Bibliotheek

www.hetgeheugenvannederland.nl

Dit project omvat het selecteren, digitaliseren, opslaan en publiek maken van 400.000 pagina's tijdschriften, brochures, strooibiljetten, verzetsgedichten, illegaal gedrukte literatuur en dagboeken. Deze bronnen komen uit de collecties van circa 25 instellingen. De WO2-collectie Oorlogsdagboeken telt meer dan 2.000 egodocumenten uit Nederland en Nederlands-Indië. Velen zijn afkomstig uit de collectie van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Toch moet de inbreng van andere archieven, musea en bibliotheken niet worden onderschat. Belangrijke aanvullingen zijn bijvoorbeeld de dagboeken van Klaartje de Zwarte-Walvisch, Etty Hillesum en Geert van Mesdag.

Bijzonder is ook de WO2-collectie Verzetsliteratuur. Tijdens de oorlog verschenen meer dan 1.000 illegale publicaties. Vanwege de beperkingen die de Duitsers oplegden werd het grootste deel van deze boeken en gedichten in kleine oplages en onder lastige omstandigheden vervaardigd en verspreid. De resterende exemplaren zijn daardoor zeldzaam. Er zitten ware kunstwerkjes bij, die dankzij verzamelaar Dirk de Jong bewaard zijn gebleven. De WO2-collectie Verzetsliteratuur biedt daardoor een uniek overzicht van de ondergrondse literaire activiteiten in bezet Nederland.

De WO2-collectie Propagandadrukwerk bestaat uit brochures, strooibiljetten en pamfletten die een mooie aanvulling vormen op de WO2-collectie Oorlogskranten. Al dit bronnenmateriaal is via de website van de Koninklijke Bibliotheek toegankelijk. In de studiezaal van het NIOD zijn de auteursrechtelijk beschermde en privacygevoelige delen uit de collecties digitaal beschikbaar.

68

69

Nationale WO2-collectie Oorlogskranten

Koninklijke Bibliotheek

kranten.kb.nl

Dit project omvat het selecteren, digitaliseren, opslaan en publiek maken van circa 300.000 krantenpagina's. Het gaat om legale en illegale, regionale en lokale dagbladen uit de Tweede Wereldoorlog. Voor de ondergrondse pers is de complete verzameling illegale kranten van het NIOD gebruikt (meer dan 1.000 titels). Deze is aangevuld met de privécollectie van André de Rijck. Het zijn gedrukte maar ook getypte, gestencilde en zelfs handgeschreven exemplaren van kranten met nieuws voor en over het verzet, en tegen de propaganda van de nazi's.

Voor de legale pers, bladen die van de bezetter mochten verschijnen, is een selectie gemaakt van dagbladen, weekbladen en periodieken. De collectie bestrijkt een breed spectrum, van kranten met algemeen en economisch nieuws tot uitgaven van nationaalsocialistische organisaties.

De legale pers kon maar beperkt zelf nieuws vergaren en was beknot in zijn persvrijheid. Als kranten zich niet aan de regels hielden, konden ze boetes krijgen, mochten ze tijdelijk niet verschijnen of werden ze opgeheven. Toch geeft ook dit materiaal veel inzicht in allerlei facetten van vooral het dagelijks leven in de oorlog.

Het digitaliseren van dit materiaal heeft ervoor gezorgd dat de informatie behouden blijft voor de toekomst. Daarnaast biedt de digitale ontsluiting van deze verzameling wetenschappers, studenten en andere geïnteresseerden nieuwe mogelijkheden voor onderzoek en studie.

70

Digitaliseren van de audiocollectie SMGI

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

In het oral history-project van de Stichting Mondelinge Geschiedenis Indonesië (SMGI) zijn in het verleden bijna 1.200 interviews met 724 ooggetuigen opgenomen. De interviews gaan over het einde van de Nederlandse koloniale aanwezigheid in Azië. Uit deze gesprekken is een selectie gemaakt van 790 interviews (in totaal 1.800 uur audio) die specifiek betrekking hebben op de oorlog in Nederlands-Indië. De opnamen bevatten een schat aan informatie over de Tweede Wereldoorlog en het einde van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië.

De collectie bestaat uit interviews met mannen en vrouwen van diverse leeftijden en uit verschillende bevolkingsgroepen in het voormalig Nederlands Indië. De geïnterviewden waren krijgsgevangenen, burgergeïnterneerden of waren erin geslaagd buiten de Japanse kampen te blijven. De interviews zijn indertijd opgenomen op minidiscs. De collectie is nu gedigitaliseerd omdat deze geluidsdrager inmiddels verouderd is. Op de website van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) is algemene informatie over het SMGI-project te vinden. Geïnteresseerden kunnen zich digitaal aanmelden voor toegang tot de collectie.

Op deze manier is uniek oral history-materiaal over de Japanse bezetting in Nederlands-Indië toegankelijk gemaakt. Dit is met name relevant voor onderzoekers en betrokkenen zoals familieleden. De interviews geven inzicht in de leefwereld van gewone mensen, hun ervaringen, dilemma's en onderlinge verhoudingen.

Het gebombardeerde Menado, hoofdstad van Noord-Celebes.

De interviewcollectie van Willy Lindwer

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.niod.nl

Filmmaker Willy Lindwer heeft vanaf 1970 een film- en videocollectie opgebouwd waarin de Holocaust centraal staat. Dit materiaal omvat uniek oral history-materiaal op het gebied van de Jodenvervolging in Nederland. In dit project zijn 83 interviews uit deze collectie, vastgelegd in de periode 1986-2004, beschreven en gedigitaliseerd. Ze vormen het ruwe bronnenmateriaal dat is gebruikt voor zeven documentaires.

Onder de velen geïnterviewden zijn: Janny Brandes-Brilleslijper, zij was getuige van het overlijden van Anne Frank in Bergen-Belsen, Jehshua en Hennie Birnbaum-Szaja die het weeshuis in Westerbork leidden en Mirjam Bolle-Levie, secretaresse van David Cohen, voorzitter van de Joodse Raad. Hun verhalen zijn nu duurzaam bewaard en goed toegankelijk gemaakt.

Herman Cohen (1914-2005), zoon van prof. Dr. David Cohen, voorzitter Joodsche Raad, interview afgenomen op 11 november 1994.

72

Bezoek Juliana aan de Antillen in kleur

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

Kleurenfilms uit de oorlog zijn zeldzaam en helemaal als ze gaan over de Nederlandse Antillen. Het Koninklijk Instituut voor Taal- Land- en Volkenkunde (KITLV) bezit een kleurenfilm van een bezoek van prinses Juliana aan de Antillen in 1944.

Het betrof een van de eerste bezoeken van een lid van het Nederlandse Koninklijk Huis aan deze eilanden in de twintigste eeuw. Met haar komst wilde prinses Juliana de Antilliaanse bevolking bedanken voor de geleverde oorlogsinspanningen. De film, die gemaakt is door een amateur en in de jaren negentig werd geschonken aan het KITLV, is gedigitaliseerd en daarmee bewaard voor toekomstige generaties.

73

MusIP van de Oorlog

Landelijk Contact van Museumconsulenten

www.musip.nl

Wie wil weten in welke musea zich het erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog bevindt, kan terecht op de website van het Museum Inventarisatie Project (MusIP). Als uitbreiding van het bestaande MusIP zijn in dit project de WOII-collecties van 32

instellingen en particuliere verzamelaars op deelcollectieniveau geïnventariseerd. Er zijn 179.575 objecten beschreven naar aard, omvang, soort, graad van registratie, automatisering en digitalisering, conditie en bewaaromstandigheden. Via het zoekstelsel op de website kan gemakkelijk worden gezocht op trefwoorden. Dit zorgt ervoor dat alle collecties, en de deelcollecties van 130 musea die al in de MusIP-database waren opgenomen, gekoppeld kunnen worden aan namen van gebeurtenissen, personen en plaatsen.

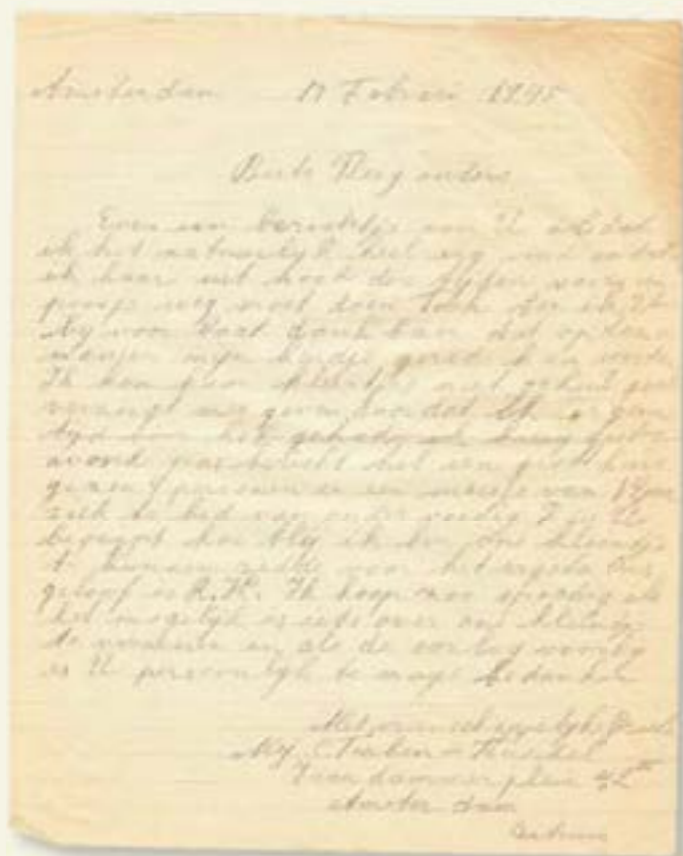
Het resultaat is een landelijk overzicht van de belangrijkste (deel)collecties op het gebied van de Tweede Wereldoorlog, die ook inhoudelijk ontsloten zijn en daardoor toegankelijk voor professionals en geïnteresseerden. Het project is afgesloten met de publicatie **OPERATIE MUSIP. EEN INVENTARISATIE VAN ERFGOED UIT DE TWEDE WERELDOORLOG.**

Meer dan het oog ziet

Liefke Knol AV Producties

“Wij waren er zoo dol op, op ons klein jongetje. Het ergste was ook dat ik nog graag een foto had willen laten maken, maar alles ging zoo gauw dat het niet meer kon. Dat spijt me zoo, ik heb dagen dat ik hem niet meer voor mij kan halen. Alleen zijn zwarte ogen, en dat is dan zoo erg, dan word het mij te machtig.”

Dit schreef de moeder van ‘Keesje’ in de Hongerwinter van 1944-‘45 aan de verzorgsters van het clandestiene Babyhuis Prinses Margriet in de stad Groningen. Daar werden dertien ondervoede kinderen uit Amsterdam opgevangen. Het briefje van de wanhopige moeder lag 60 jaar in een archiefkast van de stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen (ovcg).

Juist kleine, soms eenvoudige voorwerpen kunnen een heel verhaal vertellen. Met dit idee maakte Liefke Knol vier documentaires van twintig minuten rondom het ovcg-archief.

Zo leidde een oud fotoalbum tot een zoektocht naar de geschiedenis van Babyhuis Prinses Margriet. Via interviews met enkele baby’s van toen, historische filmbeelden en foto’s wordt het verhaal van het opvanghuis ontrafeld.

In 2010 is ook een boek over het babyhuis verschenen.

74

Homoseksueel in bezettingstijd

Meatwork

easy.dans.knaw.nl

Op 6 november 1943, tegen middernacht, deed de Haagse zedenpolitie een inval aan de Obrechtstraat 207. Aanleiding: een tip dat homoseksuelen en lesbiennes daar een gemaskerd bal zouden houden. Dat bleek ook zo te zijn: 29 mannen en 19 vrouwen werden opgepakt.

Het verstoorde *bal masqué* en andere aspecten van de homosubcultuur tijdens de Tweede Wereldoorlog kennen we vooral uit politierapporten. Dit oral history-project geeft meer inzicht in de levens van homoseksuelen in bezettingstijd. Wettelijk werd de onderdrukking groter: de nieuwe verordening 81/40 verbood alle homoseksuele handelingen op straffe van maximaal vier jaar cel. Toch was er in verschillende steden een levendige homosubcultuur. Zo nam het aantal homobars in Amsterdam toe. Daarnaast waren er homoseksuele contacten en relaties tussen Nederlandse mannen en Duitse soldaten.

De tien interviews (met negen mannen en een vrouw) bieden een genuanceerde en persoonlijke visie op de homosubcultuur in met name de grote steden tijdens de oorlogsjaren.

75

De vrouwen van de rekening

Stichting Oogland

easy.dans.knaw.nl

www.getuigenverhalen.nl

Veel Molukse KNIL-militairen die tussen 1951 en 1953 naar Nederland kwamen, waren getrouwd. In dit project komen een aantal van hun echtgenotes aan het woord. Hoe heeft de Tweede Wereldoorlog, de Japanse bezetting en de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd de levens van deze vrouwen beïnvloed? En waren ze betrokken bij het besluit van hun mannen te strijden tegen de Indonesische onafhankelijkheidsbeweging? De interviews maken duidelijk welke ingrijpende gevolgen die beslissing had voor de persoonlijke relaties van de vrouwen en de relatie met hun geboorteland.

De getuigenissen leveren een genuanceerd en genderspecifiek beeld op van het leven en de keuzes van Molukse KNIL-militairen en hun gezinnen. Ze vormen daarmee een waardevolle aanvulling op de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië. Maar ze vertellen ook over de nasleep ervan: de Indonesische revolutie, de onafhankelijkheid, de strijd om de inrichting van het nieuwe Indonesië, de proclamatie van de Republiek der Zuid-Molukken en de opheffing van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.

Atlantikwall

Bureau Lopende Zaken

Langs de gehele kust van Noordwest-Europa liggen nog restanten van de Atlantikwall. Ooit bedoeld om geallieerde invasies tegen te houden, zijn de bunkers en stellingen onderdeel geworden van het herinneringslandschap van de Tweede Wereldoorlog. Ook langs de Nederlandse kust. De toenemende belangstelling voor de Atlantikwall gaat vergezeld van een herwaardering van dit 'schuldige' erfgoed.

De 'Westwall', zware Duitse bunker bij Westkapelle.

Ruïnes en bunkers van de Atlantikwall op het strand van Scheveningen. Waarschuwingsbord voor mijnengevaar.

De 5.200 kilometer lange Atlantikwall loopt van de Noordkaap tot de Golf van Biskaye. De Duitsers bouwden dit kustverdedigingssysteem tijdens de oorlog in recordtijd. Onder de naam OPERATION TODT werd eind 1941 met de bouw begonnen. Na de invasie in Normandië op 6 juni 1944 werd de bouw grotendeels stilgelegd. Op dat moment waren ruim 10.000 bunkers voltooid en nog een kleine 1.000 in aanbouw.

De Atlantikwall was geen aaneengesloten muur van verdedigingswerken zoals de naam suggereert. De verdedigingswerken waren geconcentreerd op strategische punten zoals de havenmonden IJmuiden en Hoek van Holland. Langs de tussenliggende kust werden op geruime afstand van elkaar bewakings- en verdedigingsposten gebouwd. Feitelijk was de Atlantikwall een aaneenschakeling van kustbatterijen, versperringen en ondersteuningsbunkers. Behalve artillerie tegen invasieschepen werd meestal ook luchtafweer en antitankgeschut geplaatst. Bij dit antitankgeschut werden veelal tankversperringen aangelegd, zoals tankgrachten, tankmuren en tankvallen.

Maatschappelijke ontwrichting

Lang was de belangstelling voor de Atlantikwall in ons land vrijwel uitsluitend van militair-historische aard. De laatste jaren is er echter een kentering te zien. Steeds meer richt de belangstelling zich ook op de ruimtelijke, stedenbouwkundige, sociale en maatschappelijke gevolgen die de aanwezigheid van de linie heeft gehad tijdens de oorlogsjaren, maar ook daarna, in de periode van wederopbouw. En die gevolgen waren enorm. Zo heeft de aanleg van de Atlantikwall destijds geleid tot een enorme maatschappelijke ontwrichting door de grootschalige evacuatie van de lokale bevolking en afbraak van complete wijken. Alleen al in Den Haag zijn 30.000 mensen uit hun huizen verdreven. Hoek van Holland is nagenoeg geheel gesloopt voor het creëren van een vrij schootveld. Wederopbouw van steden en gebiedsinrichting werden na de oorlog bemoeilijkt en niet zelden bepaald door de aanwezigheid van de overgebleven bunkercomplexen die vaak noodgedwongen bleven staan.

De Atlantikwall spreekt tot de verbeelding. Nu de verdedigingslinie met het verstrijken van de tijd minder omstreden wordt, zijn steeds meer partijen geïnteresseerd in het fysieke behoud. Vaak gebeurt dat in samenhang met de ontwikkeling van museale of toeristische bestemmingen en bijvoorbeeld wandel- en fietsroutes. Wat dergelijke initiatieven bemoeilijkt, is het grote aantal betrokken

76

77

partijen en de uiteenlopende belangen. Afdelingen monumentenzorg, ruimtelijke ordening, natuur- en gebiedsontwikkeling of toerisme bij gemeenten en provincies hebben te maken met vertegenwoordigers van natuur- en landschapsbeheerorganisaties, waterschappen, drinkwaterbedrijven, vastgoedontwikkelaars, lokale particuliere initiatieven en belangenorganisaties.

Atlantikwallplatform

Vanuit een behoefte aan meer samenhang tussen de verschillende lokale, regionale en (inter)nationale initiatieven, en ook om de discussie over de plaats van de Atlantikwall in het herinneringslandschap van de Tweede Wereldoorlog te voeden, is geïnvesteerd in de ontwikkeling van een gemeenschappelijke kennis- en informatieinfrastructuur. Het belangrijkste project daarbinnen is de website Atlantikwallplatform.eu geweest. Dit landelijk digitaal platform brengt de Atlantikwall in kaart en in beeld, beschrijft de fysieke verschijningsvormen, en illustreert aan de hand van zes gebieden de militair-historische, sociaal-maatschappelijke, landschappelijke en ruimtelijk-planologische gevolgen van de aanleg en aanwezigheid van de Atlantikwall. Het platform bevat tegelijkertijd een database met wetenschappelijke bronnen, zoals onderzoek, publicaties, (beeld)archiefmateriaal, en een inventarisatie van bestaande (buitenlandse) initiatieven, partijen en gerelateerde websites. Het Atlantikwallplatform wordt beheerd door de Vrije Universiteit Amsterdam.

Ontsluiting Molukse archieven

Museum Maluku

www.museum-maluku.nl

Na het uitroepen van de Republiek Maluku Selatan (RMS) op de Molukken in 1950, werden 4.000 Molukse KNIL-militairen met hun gezinnen naar Nederland gehaald. De bedoeling was dat zij hier tijdelijk zouden blijven, maar uiteindelijk bleek een terugkeer naar de Molukken voor de meesten niet haalbaar. De Molukse gemeenschap liet het RMS-ideaal niet los, daarin gesteund door de eigen politieke organisaties, vooral de Badan Persatuan Republik Maluku Selatan (BPRMS) en de Nederlandse stichting Door De Eeuwen Trouw (DDET). In dit project zijn de archieven van BPRMS en DDET gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt. Hetzelfde is gebeurd met de persoonlijke archieven van diverse sleutelfiguren uit de Molukse geschiedenis, zoals Lokollo, Pasanea, Metiarj, Nikijuluw, Vigeleyn Nikijuluw en Manusama. Hun archieven bestaan onder meer uit persoonlijke correspondentie, vergaderstukken, artikelen, documenten over de contacten met de Nederlandse overheid en met het buitenland. Ze geven een beeld van de strijd van deze voormannen voor de RMS, de rechten van voormalig KNIL-militairen en de verbetering van de positie van Molukkers in Nederland.

De archieven die gedigitaliseerd zijn vormen een belangrijke bron voor onderzoek naar de RMS en de Molukse gemeenschap in Nederland. Ze geven ook inzicht in de Molukse visie op het 'opgeven van Indië' door Nederland. Uiteindelijk zal de archiefcollectie samen met de objectcollectie, fotocollectie, historische databank, audiovisuele collectie en alle bibliotheekcollecties via één zoekingang op de website van het museum toegankelijk worden gemaakt.

RMS-aanhangers in een kazerne op Java, midden vooraan dominee S. Metiarj, 1950-1951.

Het afdelingsbestuur Naarden-Bussum van DDET in actie bij een 'Ambonkraam' op de markt in Bussum.

Boerinnen en boerendochters tijdens de Tweede Wereldoorlog

Meertens Instituut

easy.dans.knaw.nl

Een boerderij is meer dan een woning. Ze verschaft een inkomen, maar vertegenwoordigt vaak ook een familiegeschiedenis, traditie en identiteit. Het verlies van een boerderij is voor betrokkenen daarom zeer ingrijpend. Dit lot trof in de Tweede Wereldoorlog duizenden boerengezinnen. In totaal werden in de jaren '40-'45 in Nederland meer dan 8.000 boerderijen verwoest. Boerinnen en boerendochters vormen een speciale groep van oorlogsgetroffenen. Juist zij vervulden in de boerderij veel taken en waren er op een bijzondere manier mee verbonden.

Het Meertens Instituut heeft boerinnen en boerendochters geïnterviewd afkomstig uit Groesbeek, Mill en het gebied rond de Grebbelinie. Het zijn twaalf persoonlijke verhalen over de verwoestingen tijdens de oorlog, het alledaagse leven in noodwoningen en de wederopbouw. De interviews belichten verschillende perspectieven: de tienerdochter, de boerenmeid, de dochter die naar een pleeggezin moest, de arbeidersdochter en boerendochter die niet van een boerderij kwamen maar de verwoestingen en het leven in een noodwoning van nabij meemaakten. Bijzonder is dat de meeste vrouwen niet eerder hun verhaal hebben verteld.

Hun ervaringen worden momenteel in een proefschrift verwerkt. Om die reden is het materiaal nog niet toegankelijk voor derden. Na publicatie van de dissertatie mogen de interviews en het bijbehorende materiaal, op verzoek van de geïnterviewde vrouwen, alleen worden gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek.

78

79

Noodwoningen in Mill.

Een verwoeste boerderij in de Grebbelinie.

Het Molukse perspectief

Museum Maluku

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl *

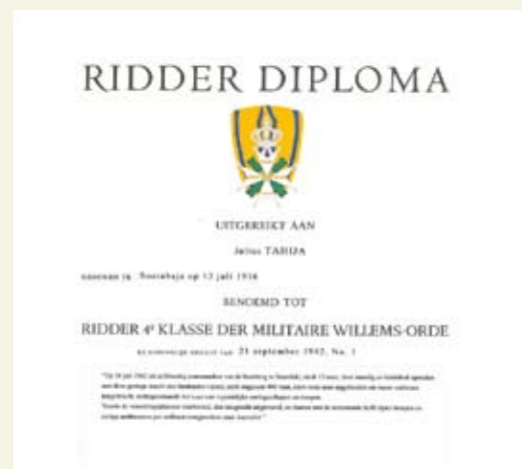
Museum Maluku heeft 45 interviews gehouden met Molukkers over hun ervaringen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Er is met mensen gesproken die in Nederland wonen, maar ook met Molukkers in Indonesië. De geïnterviewden komen uit meerdere lagen van de bevolking en hebben verschillende religieuze achtergronden. Uit het project komt duidelijk naar voren dat Molukkers in Indonesië vaak een ander verhaal en perspectief hebben dan Molukkers in Nederland.

De groep die in 1951 naar Nederland kwam, had zich tijdens de Tweede Wereldoorlog in meerderheid tegen de Japanse bezetting en het Indonesische nationalisme gekeerd. Maar ook komen Molukkers aan het woord die minder onwelwillend stonden tegenover de Japanners. Zo voerden verschillende Molukkers tegen betaling bouwwerkzaamheden uit voor het Japanse leger. Ook is een vrouw geïnterviewd die schijnbaar vrijwillig en zonder afkeuring van haar omgeving een relatie aanging met een Japanse militair.

Door de combinatie van interviews met Molukkers in Nederland en in Indonesië wordt een verbinding gemaakt tussen de geschiedschrijving over de oorlog in Nederland en die in Nederlands-Indië. De interviews zijn in het Nederlands, het Indonesisch en in diverse Maleisische dialecten afgenomen. Daar waar nodig is voorzien in Nederlandse ondertiteling.

Interview op Ambon, "... en werd u gedwongen tot deze relatie met die Japanse soldaat? Neen, hij had mijn vader immers om mijn hand gevraagd."

Luitenant Tahja (m.) in gesprek met generaal Spoor (l.) en kolonel Meyer (r.), 1946.

Nederland Bezet

Museon

www.landvanhedenenverleden.nl

Het Museon beschikt over veel objecten uit de Tweede Wereldoorlog. Niet alles kan een plaats krijgen in de vaste opstelling. Een flink deel ligt daarom in het depot. Om het gebruik van de Nederlandse oorlogscollectie te vergroten, heeft het Museon 500 voorwerpen gedigitaliseerd. Zo kan het materiaal worden gebruikt in de interactieve webtoepassing NEDERLAND BEZET, dat onderdeel is van het educatieve pakket LAND VAN HEDEN EN VERLEDEN.

In Nederland Bezet kunnen basisschoolleerlingen zelf een tentoonstelling maken met de gedigitaliseerde voorwerpen uit het Museon. Het zijn objecten die iets zeggen over het dagelijks leven tijdens de oorlog. De leerlingen moeten vragen beantwoorden over diverse thema's, zoals de Jodenvervolgving, collaboratie, de Hongerwinter en het bombardement op Den Haag. Door vragen juist te beantwoorden, verdienen leerlingen geld. Daarmee kunnen ze objecten kopen voor hun eigen tentoonstelling.

LAND VAN HEDEN EN VERLEDEN, dat sinds 2002 bestaat, wordt op jaarbasis door zo'n 15.000 basisschoolleerlingen gebruikt.

80

81

Tilburgse oorlogsbronnen gekoppeld

Stichting Mommerskwartier

www.regionaalarchieftilburg.nl

René Norenburg was student aan de Economische Hogeschool in Tilburg. In de oorlog sloot hij zich aan bij het verzet. Op 23 februari 1944 werd René bij een wegcontrole gearresteerd: de Duitsers hadden in zijn vrachtwagen een lading munitie gevonden. De student werd naar Sachsenhausen gedeporteerd, waar hij vlak voor de bevrijding overleed. De foto's, brieven, agenda's en documenten uit zijn kamer (die zijn ouders tot 1962 intact lieten) zijn in bruikleen gegeven aan het Regionaal Archief Tilburg.

Dit archief beschikt ook over diverse lijsten en databases met namen van oorlogsslachtoffers, plaatsen en gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog. In dit project zijn deze gedigitaliseerde bronnen met elkaar verbonden via een database van oorlogsslachtoffers en gebeurtenissen. Het gaat daarbij om een aantal familiearchieven, egodocumenten en archieven die betrekking hebben op de wederopbouw van de stad. Via internet kunnen gebruikers de gegevens verder aanvullen. Op deze manier worden oorlogsslachtoffers, zoals René Norenburg, uit de anonimiteit gehaald.

Verzetstrijder René Norenburg

WO2 vanuit de lucht

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde
Bibliotheek Wageningen UR

Van al het beeldmateriaal dat beschikbaar is over de Tweede Wereldoorlog, vormen luchtfoto's een bijzondere categorie. Twee belangrijke collecties luchtfoto's zijn gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt.

De collectie luchtfoto's van de Bibliotheek Wageningen UR omvat ruim 94.000 luchtfoto's uit de periode 1944-1945 met opnames van strategische delen van Nederland. De foto's zijn gemaakt door de geallieerde *Air Forces*, ter voorbereiding op luchtbombardementen bij de bevrijding. Een complementaire set van 130.000 luchtfoto's bevindt zich bij het Kadaster in Emmen.

Rookpluimen in Nederland

Van de luchtfoto's bestaan geen negatieven, alleen afdrukken. De opnames geven een goed beeld van de topografie van het Nederlandse landschap en de bebouwde omgeving. Zo zijn de Atlantikwall en andere verdedigingswerken, gebombardeerde bruggen en spoorlijnen, neergestorte vliegtuigen, kale vlaktes in Rotterdam en geïnundeerde gebieden te zien.

Een deel van de foto's bevat informatie over archeologische of cultuurhistorische bijzonderheden in het landschap en geeft een beeld van de Tweede Wereldoorlog in het landschap. De foto's zijn nu in hoge resolutie gescand ten behoeve van behoud en conservering van de originelen.

Ook zijn ze op een basale manier geografisch ontsloten met behulp van vluchtkarten en runs. Het is de bedoeling dat in de toekomst een webapplicatie ontwikkeld wordt waarmee de luchtfoto's voor het grote publiek makkelijk doorzoekbaar en vindbaar worden gemaakt.

Branden en vernielingen
bij Malang, 1 augustus 1947.

82

83

Landingen bij Pasir Poethi op
Oost-Java in het kader van
Operatie Product, de zogeheten
1e Politie Actie 21 juli 1947.

Politie Acties

Een paar jaar later en vele kilometers verderop werd eveneens grondgebied met behulp van luchtfoto's in kaart gebracht. De collectie van het Koninklijke Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) bestaat uit luchtopnamen die tijdens de 'politie acties' in Nederlands-Indië zijn gemaakt. Het zijn unieke beelden van militaire operaties tijdens de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië. De luchtopnamen geven een beeld van onder andere troepenlandingen op Oost-Java, de marinebasis Soerabaja, stellingen van republikeinen, vliegvelden, havens, steden, smokkelschepen, vernielingen en branden. Het betreft origineel materiaal gemaakt door de Marine Luchtvaart Dienst. Voor zover bekend bestaan hiervan geen kopieën.

Luchtopnamen voegen een ander perspectief toe aan dat wat reeds bekende historische foto's van de strijd om Indonesië in de jaren 1945-1950 laten zien. Deze collectie geeft een indringend beeld van de omvang en intensiteit van de operaties in het voormalig Nederlands-Indië in de gewelddadige naoorlogse jaren.

In het project LUCHTOPNAMEN POLITIELE ACTIES zijn 360 rolfilms met 15.000 negatieven van luchtfoto's van militaire activiteiten in Indonesië uit de jaren 1946-1948 en twee logboeken met gedetailleerde opnamegegevens geconserveerd en gedigitaliseerd. De originelen zijn zuurvrij herverpakt en opgeslagen in een geklimatiseerde ruimte. De foto's en logboeken zijn beschreven en digitaal beschikbaar gemaakt via de beeldbank van het KITLV.

Tekeningen en objecten uit Japanse kampen

Museon

www.museon.nl/geschiedenis

Gevangenen in Japanse kampen legden soms hun ervaringen en gevoelens vast in tekeningen of ze maakten voorwerpen om hun gevangenschap zo goed mogelijk door te komen. Het Museon in Den Haag bezit een bijzondere collectie tekeningen en objecten, die een onvervangbare context geven aan de beschrijvingen van het dagelijkse leven in de Japanse kampen.

De tekeningen zijn gemaakt door geïnterneerde burgers en krijgsgevangenen. Onder hen bevinden zich vele amateurs en ook professionele kunstenaars zoals Frida Holleman, Johan Gabriëlse, Charles Burki, Pim van Boxsel, Jan Kickhefer en Theo Goedvriend. De 4.000 tekeningen waren al grotendeels gedigitaliseerd en zijn nu voor zover nodig ook geconserveerd. Dat is ook gebeurd met de voorwerpen. In totaal gaat het om zo'n 1.350 driedimensionale objecten, waaronder zelfgemaakte gezelschapsspellen, muziekinstrumenten, speelgoed, kleertjes, borduurwerk, gereedschappen en huishoudelijke artikelen. Daarnaast zijn 1.300 documenten gescand, waaronder zelfgeschreven kookboeken en kampkranten.

Dit project heeft het behoud van dit unieke materiaal bevorderd en de toegankelijkheid sterk verbeterd. De collectie is volledig online te doorzoeken.

Lezende zusters onder Japans toezicht in kamp Kefang Badak, tekening Frida Holleman.

Kampspel, afkomstig uit internaat PSV Brastagi.

Sobibor: interviews met overlevenden

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.sobiborinterviews.nl

In vernietigingskamp Sobibor (Oost-Polen) zijn ongeveer 170.000 Joden uit heel Europa omgebracht. Ruim 34.000 van hen kwamen uit Nederland. Slechts achttien van hen overleefden dit kamp: drie mannen en vijftien vrouwen.

In 1983 en 1984 vond het proces tegen Sobibor-kampbeul Karl Frenzel plaats. Als verslaggever van HET VRIJE VOLK woonde Jules Schelvis, zelf overlevende van Sobibor, het proces bij. Met eigen videoapparatuur maakte Schelvis opnames van andere overlevenden die uit Amerika, Israël, Brazilië en Australië kwamen om te getuigen. Het zijn aangrijpende verhalen over onder meer de opstand in het kamp van 14 oktober 1943. Schelvis heeft in totaal zestien personen geïnterviewd: dertien overlevenden van Sobibor, twee Poolse getuigen die betrokkenen waren bij het proces tegen Frenzel en een overlevende van Auschwitz. De 34 vhs-videobanden, die in slechte staat verkeerden, zijn gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt via de website. Deze laat ook de ontstaansgeschiedenis van het kamp zien en beschrijft welke plaats het kamp innam in de Jodenvervolgung.

84

85

Spoorwegpersoneel voor het stationnetje van Sobibor dat tegenover het kamp lag.

Correspondentie Nederlandse vluchtelingen

Nationaal Archief

www.nationaalarchief.nl

Nederlandse vluchtelingen in het buitenland, veelal Joden, werden in de oorlog financieel ondersteund door de Nederlandse regering in Londen. Het contact verliep meestal via één van de vertegenwoordigingen van de Nederlandse regering in Lissabon, Bordeaux, Bayonne, Pau

of Nantes. In het Nationaal Archief bevinden zich de archieven van deze Nederlandse vertegenwoordigingen. Na de Duitse bezetting van Vichy-Frankrijk in november 1942 verliep de financiële ondersteuning van vluchtelingen daar moeilijk. Hoe belangrijk deze hulp desondanks was, blijkt uit de correspondentie die in de archieven bewaard is gebleven. Deze documenten geven ook inzicht in de manier waarop de vluchtelingen de oorlog in Frankrijk beleefden. Nadat zij zich aanvankelijk 'vrij' in de steden mochten vestigen, werden vanaf 1942 gemeenten aangewezen waar de vluchtelingen moesten wonen en waar zij zonder toestemming niet weg mochten. Bij het minste vergrijp werd men opgepakt en naar een van de beruchte Franse kampen afgevoerd. Velen van hen werden vervolgens gedeporteerd naar de vernietigingskampen in het oosten. Ook werden de vluchtelingen geconfronteerd met Franse razzia's in augustus 1942, waarvan in eerste instantie de zogenaamde *Ostjuden* slachtoffer waren, maar die zich later ook richtten op Joodse vluchtelingen uit West-Europa. De correspondentie bevat vele briefkaarten en brieven met hulpkreten van deze vluchtelingen of van hun nog 'vrije' familie. Soms zijn dit de laatste tekenen van leven. De archieven zijn nu goed geordend en ontsloten.

86

Roof van Joods onroerend goed

Nationaal Archief

www.nationaalarchief.nl

De *Niederländische Grundstückverwaltung* (NGV), opgericht op 16 augustus 1941, had tot doel het verkrijgen, vervreemden en beheren van Joods grondbezit en onroerend goed. Deze goederen en hypotheek moesten bij de NGV worden aangemeld, waarna deze het beheer ervan overnam. De instelling was ook bevoegd rechtshandelingen te verrichten. Hiermee werd de NGV een belangrijk instrument voor de nazi's in de beroving van Nederlandse Joden.

In het archief van het Nederlands Beheersinstituut bij het Nationaal Archief bevinden zich zeventien registers van de NGV. In de stukken zijn opgenomen: de naam van de eigenaar en het adres van het Joodse onroerend goed, de namen van de koper en de notaris waar de koopakte werd gepasseerd, en het bedrag waarvoor het onroerend goed werd verkocht.

De registers bevatten zo'n 8.000 transacties. In dit project zijn deze registers geïndiceerd, is een database ingericht en een

digitale onderzoeksgids ontwikkeld. Geïnteresseerden hebben hierdoor betere mogelijkheden systematisch onderzoek te doen naar de roof van Joodse eigendommen.

De Tweede Wereldoorlog in het landschap

Nationaal Comité 4 en 5 mei

www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/sporen

Een kale vlakte midden in de duinen waar zich ooit kamp Schoorl bevond. Een opgeworpen aarden wal met een loopgraaf ertussen op het Balloërveld in Drenthe. Twaalf hutten voor onderduikers in het bos bij Vierhouten. De commandobunker op Landgoed Clingendael waar rijkscommissaris Seyss-Inquart zijn hoofdkwartier had.

De periode 1940-1945 heeft ingegrepen in het Nederlandse landschap. Zo heeft de bezetter aan de kust alleen al honderden bunkers gebouwd, hebben gevechtshandelingen veel gebouwen beschadigd, zijn in het landschap kilometers tankgrachten aangelegd en hebben de Duitsers een groot aantal gebouwen gebruikt voor hun bezettingsapparaat.

Op de website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei zijn per provincie dit soort sporen in kaart gebracht. Met een uitgebreide geschiedenis, foto's en een weergave op Google Maps wordt duidelijk hoe en waarom ze tot stand zijn gekomen en welke invloed zij hebben uitgeoefend op het landschap. De selectie is de top van de ijsberg, maar geeft een gevarieerd beeld van de grote hoeveelheid sporen die de Tweede Wereldoorlog in ons land heeft achtergelaten.

87

Doelwit bommenwerpers op de Landschotse heide.

Een tankgracht op de heide van Balloërveld.

Kamp Marknesse.

Drakentanden in Julianadorp.

Tilburg in oorlogstijd

Stichting Mommerskwartier

www.regionaalarchieftilburg.nl

Het Regionaal Archief Tilburg bezit een grote collectie geluidsbanden en –cassettes met opnames uit en over de jaren 1940-1945. Zo zijn er diverse interviews met ooggetuigen. Een voorbeeld hiervan is het vraaggesprek met ir. H. Hondius, die in 1944 tijdelijk NSB-burgemeester van Tilburg werd. Hij moest burgemeester Van de Mortel vervangen, die weigerde nog langer mee te werken aan de razzia's in zijn stad.

Hondius ontpopte zich niet als de typische NSB-burgemeester. Zo deed hij niet aan politieke bevoorrechting en verleende hij NSB'ers geen speciale gunsten. Ook stond hij kritisch ten opzichte van de eisen van de bezetter. De burgemeester werd door de mensen die met hem samenwerkten gekenschetst als een amicale, charmante maar wel dominante persoonlijkheid, die openstond voor redelijke argumenten. In het interview vertelt Hondius (1903-1996) over zijn burgemeesterstijd in Tilburg. Dit gesprek, en het andere audiomateriaal (samen 22 uur) is gedigitaliseerd en via internet toegankelijk gemaakt.

V.l.n.r.: Onbekend, burgemeester van Nijmegen M. van Lokhorst, NSB-leider A. Mussert, burgemeester van Tilburg H. Hondius in 1944.

Beter beheer van oorlogsmonumenten

Nationaal Comité 4 en 5 mei

www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/beheer_en_behoud

4 mei. Dodenherdenking. 20.00 uur. Twee minuten stilte. In nagenoeg alle Nederlandse gemeenten wordt een herdenkingsbijeenkomst georganiseerd in één van de ruim 3.400 oorlogsmonumenten die ons land telt. Sommige gemeenten verzorgen hun gedenktekens al jarenlang goed. Maar voor veel lokale overheden is het beheer en behoud van dit kwetsbare erfgoed nog onbekend terrein. Daarom heeft het Nationaal Comité 4 en 5 mei de Beleidsaandrijving BEHEER EN BEHOUD OORLOGSMONUMENTEN ontwikkeld. Deze geïllustreerde publicatie biedt handvatten voor een structureel beheer van oorlogsmonumenten en geeft gemeenten en andere beheerders adviezen hoe hiermee om te gaan in beleidsmatige, juridische en praktische zin. Dit beheer is namelijk niet altijd eenvoudig. Zo zijn rechten, plichten en belangen van betrokken partijen soms moeilijk te benoemen. Maar dat de Nederlandse bevolking grote waarde hecht aan oorlogsmonumenten blijkt uit diverse interviews die in de handreiking zijn opgenomen. Zoals een burgemeester en een docent die vertellen over hun betrokkenheid bij gedenktekens die herinneren aan de oorlog. De handreiking is tot stand gekomen in samenwerking met onder andere het Instituut Collectie Nederland, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Vereniging Nederlandse Gemeenten. De handreiking kan besteld worden via de website van het Nationaal Comité.

De dilemma's van de vakbeweging

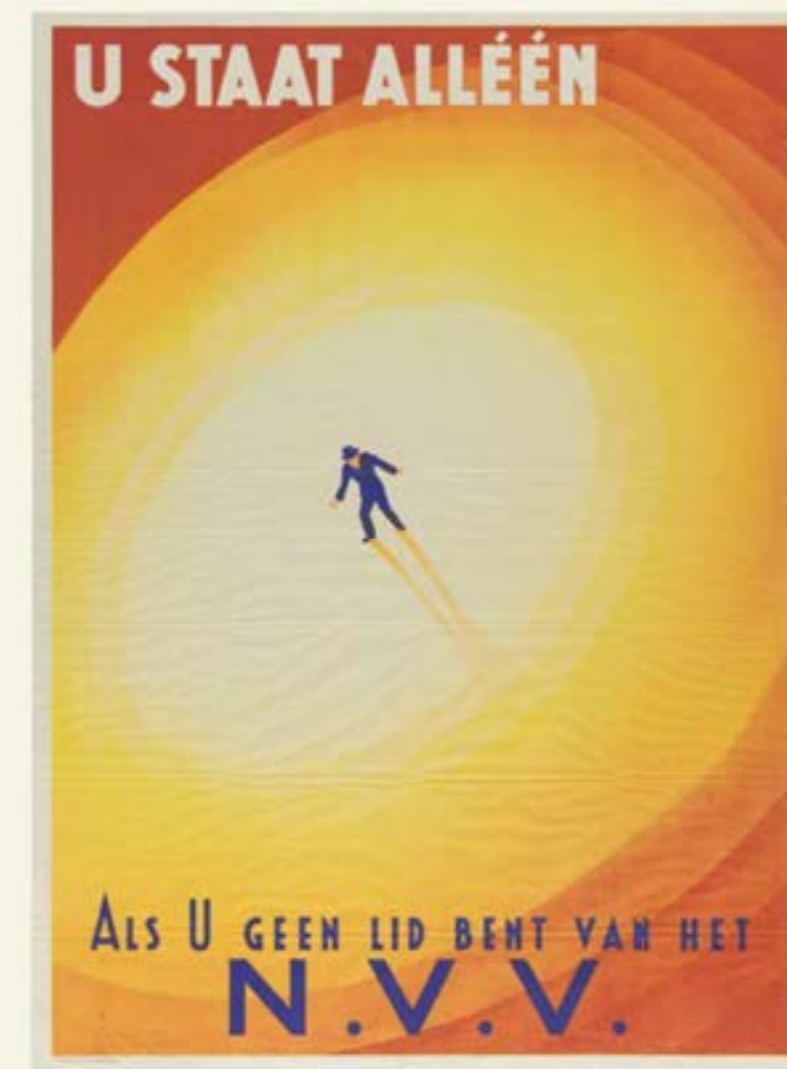
Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

www.vakbewegingindeoorlog.nl

De bezetter zag de vakbeweging als een socialis-tische, deels Joodse, en dus vijandige organisatie. Stap voor stap werd de Nederlandse vakbeweging genazificeerd. In juli 1940 kwam de leiding van het nvv, de grootste vakcentrale, in NSB-handen. Daarna werden andere vakcentrales opgeheven of overgenomen door het Nederlands Verbond voor Vakverenigingen (nvv). Maar ontevreden over de gelijkshakeling dwong de bezetter de vakbewe-ging in mei 1942 op te gaan in het nationaalsocia-listische Nederlands Arbeidsfront.

Mag het gewone leven doorgaan onder extreme omstandigheden? Dit dilemma loopt als een rode draad door de geschiedenis van de vakbeweging in de Tweede Wereldoorlog. Leden en bestuurders werden steeds opnieuw geconfronteerd met de vraag of zij in hun moeizaam opgebouwde organi-saties actief moesten blijven, of die beter konden verlaten.

In dit project is regionaal en nationaal vakbonds-materiaal over de oorlog verzameld, bewaard en digitaal ontsloten. Ook aan de aanloop en de na-sleep van de oorlogsjaren wordt aandacht besteed. Bezoekers van de website hebben de mogelijkheid eigen herinneringen en materiaal te uploaden. Zij kunnen bovendien via een aantal dilemma's zelf nagaan of, en hoe lang, zij in de oorlog actief in de vakbeweging zouden zijn gebleven.

Tuan papa

Vergeten liefdeskinderen

Hellwig Productions

Tijdens de dekolonisatie-oorlog met Indonesië onderhielden Nederlandse militairen contacten met de lokale bevolking, en dus ook met Indonesische meisjes. Regelmatig werden, vaak onbedoeld, uit deze verhoudingen kinderen geboren. Na de onafhankelijkheidsoverdracht in 1949 keerden de troepen terug naar huis. Een onbekend aantal Nederlands-Indonesische kinderen bleef achter bij hun moeder in het nieuwe Indonesië.

Nederlandse soldaten onderhielden in Nederlands-Indië en in Indonesië veelvuldig contacten met de lokale bevolking. Na de soevereiniteitsoverdracht keerde het grootste deel van de soldaten terug naar Nederland, met achterlating van hun Indonesische geliefden en eventuele kinderen. Om hoeveel kinderen het gaat, weet niemand precies. Op basis van de 130.000 daar aanwezige Nederlandse militairen en de vergelijking met 'Bevrijdingskinderen' en kinderen van Duitse militairen tijdens de bezetting, zouden het enkele duizenden kunnen zijn. Een aantal van deze soldatenkinderen en soldatenvaders is in dit project geïnterviewd. Om hen te vinden is een website ontwikkeld die ook dient als ontmoetingsplek voor deze groep.

Taboe

Het is opmerkelijk dat de afgelopen 60 jaar niet of nauwelijks verhalen bekend zijn geworden over deze oorlogsrelaties. Bij de Nederlandse vaders, maar ook bij de Indonesische moeders en de kinderen, is het onderwerp altijd taboe geweest. Historici, journalisten, noch andere deskundigen hebben zich ooit over deze kwestie gebogen.

Het project OORLOGSLIEFDEKIND brengt deze niet eerder belichte groep getuigen over de oorlog voor het eerst in beeld. De initiatiefnemers spoorden Nederlandse militairen op die destijds een liefdesrelatie hadden met een Indonesische vrouw, bij haar een kind verwekte en vervolgens geen blijvend contact met moeder en kind onderhielden. Dat laatste kwam soms doordat de legerleiding de relatie onmogelijk wilde maken door de militair over te plaatsen, soms ook gewoon omdat de militair naar Nederland terugkeerde en een nieuw leven begon.

Weeshuizen

Ook een aantal 'soldatenkinderen' is uitgebreid geïnterviewd. Sommige van hen werden door hun moeders naar weeshuizen gebracht omdat die zelf moesten werken, of omdat ze trouwden

met een man die het 'voorkind' niet accepteerde. Maar ook werd deze stap bewust gezet in het belang van het kind, omdat scholing op een weeshuis werd gezien als een mogelijkheid om verder te komen in het leven. Deze weeshuizen stonden onder leiding van geestelijke congregaties, zoals de Paters en Zusters Franciscanen en de Jezuïeten. Hierdoor werden contacten tussen moeder en kind soms jarenlang verbroken.

Toen de relatie met Nederland in de jaren zestig van de vorige eeuw door het conflict over Nieuw-Guinea verslechterde, besloten de congregaties dat zij 'hun' kinderen beter naar Nederland konden sturen in plaats van hen bloot te stellen aan de dreigingen in Indonesië door hun half-Nederlandse afkomst. Zo kwam een aantal soldatenkinderen hier rond hun zestiende levensjaar terecht en werd ondergebracht bij Indische pleeggezinnen. Andere kinderen groeiden wel op bij hun moeders, maar kwamen via andere kanalen in Nederland terecht. De meesten bleven echter in Indonesië wonen.

90

Londo's

91

Voor OORLOGSLIEFDEKIND is zowel gesproken met kinderen die in Nederland zijn terechtgekomen, als met een aantal in Indonesië wonende soldatenkinderen.

Vrijwel allen zijn opgegroeid zonder hun biologische vaders te kennen. Ook al was de bevolking in Indonesië door het koloniale bestel gewend aan mensen van gemengde afkomst, deze kinderen bleven altijd het verschil voelen met hun Indonesische omgeving door hun blondere haren en lichtere huidskleur. Ook moesten zij zich, als nakomelingen van de Nederlandse 'bezetter', zien te handhaven in een roerige tijd. Het scheldwoord *londo*, oftewel 'blanke' werd hen nageroepen. Zo herinnert Johnny, een soldatenkind, zich over zijn jeugd in Indonesië: "Ik moest wel het kind van een echte Hollander zijn, omdat ik er zo blank uitzag, en die haatten ze als de pest. 'Die hebben hier niks meer te zoeken. Wégwezen!! Je bent blánk!' Soms was het echt beangstigend. Om mij donkerder te maken, smeerde mijn moeder mij wel eens in met schoensmeer, gemengd met slaolie om de huid wat soepeler te krijgen. Maar gelukkig, soms kreeg ik alleen maar een petje op, om mijn blonde haren te verdoezelen. Op heel veel foto's uit mijn jeugd heb ik een petje op."

Voor het handjevol kinderen dat hun vaders op latere leeftijd opspoorde, wachtte vaak een tweede ontkenning: de vaders hadden hun Nederlandse vrouw en kinderen nooit op de hoogte gebracht van het bestaan van een Indonesisch kind en weigerden veelal contact met hun Indonesische telg.

Veel belangstelling

De belangstelling vanuit de media en het publiek voor dit initiatief was groot. De reacties van het publiek overweldigend. De website voorzag blijkbaar in een al lang sluimerende behoefte. In het eerste jaar zijn uit het niets meer dan 100 zoektochten gestart van oorlogsliefdekinderen naar hun soldatenvaders of halfbroers en -zusters, of andersom en van Nederlandse kinderen naar hun Indonesische halfbroertje of zusje. De website is een platform geworden voor verhalen, zoektochten en contacten voor de betreffende kinderen, vaders en andere familieleden.

OORLOGSLIEFDEKIND is in een jaar tijd uitgegroeid tot een veelomvattend project. Zo is een landelijke contactdag voor ondersteuning van de doelgroep georganiseerd en werd een samenwerkingsverband aangegaan met enkele omroepen voor een crossmediaal project. Daarnaast is een theatermonoloog op basis van de interviews van OORLOGSLIEFDEKIND gemaakt en is een uitzending van het tv-programma *ANDERE TIJDEN* aan dit onderwerp gewijd. Met verschillende organisaties en universiteiten in Nederland en Indonesië is contact gelegd voor verder onderzoek naar dit nog onvolledige deel van de Nederlandse en Indonesische geschiedschrijving. De website is in het Indonesisch vertaald, en ook in Indonesië zijn zoektochten begonnen en komen de verhalen naar boven. Een boek en een speelfilm zijn in voorbereiding en er wordt een internationale lezingen-cyclus georganiseerd.

Twee Indonesische zusjes. Hun Nederlandse halfbroers zijn via de website van Oorlogsliefdekind naar hen op zoek. Ze zijn allen kinderen van dezelfde Nederlandse soldatenvader.

De moeder van de respondent, met haar drie oudere kinderen en de jongste, blonde Johnny (een soldatenkind).

Interviews met Indische Nederlanders

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

De collectie Stevens is een wetenschappelijk gevormde verzameling interviews met Indische Nederlanders, die is opgenomen op 185 audiocassettes. De interviews gaan onder meer over de oorlog in Indië, de Bersiap, de komst van Indische Nederlanders naar Nederland en hun integratie in de Nederlandse samenleving. De interviews werden in het midden van de jaren negentig gehouden door studenten van Theo Stevens (Universiteit van Amsterdam). Mede gelet op het grote aantal interviews vormt deze collectie een belangrijke bron van kennis en informatie over Nederlands-Indië tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog. Vanwege de kwetsbaarheid van de audiocassettes is het materiaal in dit project gedigitaliseerd.

Daarnaast zijn twee andere collecties audio-interviews gedigitaliseerd. Het betreft interviews van Paula de Haas met Indische Nederlanders over hun verblijf in Japanse kampen en een collectie interviews met Chinezen uit Nederlands-Indië. Ook zij vertellen over hun ervaringen tijdens de Japanse bezetting.

Een door bombardementen verwoeste buitenwijk van Manado, Noord-Celebes.

92

Van Nederlands Nieuw-Guinea tot West-Irian: tijdsbeeld in interviews

Stichting Papua Cultureel Erfgoed

www.papuaerfgoed.org

93

De stichting Papua Cultureel Erfgoed (PACE) legt zich toe op het digitaal ontsluiten van erfgoed uit het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea (en latere Irian Jaya) dat een bijzondere positie tijdens en na de Japanse bezetting had. Merauke, in het zuiden van Nieuw-Guinea, bleef als enige deel van de Indische archipel onbezet. Na de oorlog werd het gebied een vestigingsplaats voor Indische Nederlanders voor wie in het onafhankelijke Indonesië geen plaats meer was.

Dit project heeft 65 interviews gedigitaliseerd die eerder zijn verzameld binnen het project MONDELINGE GESCHIEDENIS: VAN NEDERLANDS NIEUW-GUINEA TOT WEST IRIAN.

De interviews zijn nu gecategoriseerd, gekoppeld aan een trefwoordenregister en voorzien van samenvattingen. Ze worden gepubliceerd op de website van PACE.

Onder de geïnterviewden bevinden zich diverse sleutelfiguren, zoals Nicolaas Jouwe, Marcus Kaisiëpo, gouverneur Jan van Baal en missionarissen. De interviews bieden een uniek perspectief op leven en werken in de laatste jaren van koloniaal Nieuw-Guinea.

Behoud beeldmateriaal

Etty Hillesum Centrum

Etty Hillesum was een Joodse vrouw uit Deventer die op 29-jarige leeftijd in Auschwitz om het leven kwam. Ze is bekend geworden door haar openhartige dagboek, dat in 1981 werd gepubliceerd.

Het Etty Hillesum Centrum bezit een aanzienlijke hoeveelheid uniek beeldmateriaal over het Joodse leven vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog in Deventer. Ook zijn er interviews met mensen die Etty Hillesum nog persoonlijk gekend hebben, zoals Hanneke Starreveld, een vriendin uit de periode dat Etty een dagboek begon te schrijven, en Werner Stertzenbach, die Etty een jaar meemaakte in kamp Westerbork.

In dit project is het materiaal, dat op verouderde dragers stond en veelal in slechte staat verkeerde, gedigitaliseerd. Er heeft kleur- en geluidscorrectie plaatsgevonden en in enkele gevallen is het materiaal voorzien van Engelse ondertiteling.

Alle opnamen kunnen in het Etty Hillesum Centrum worden bekeken.

94

Sprekende beelden

Het verhaal achter een oorlogsmonument

Nationaal Comité 4 en 5 mei

www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/getuigenverhalen

Duizenden monumenten herinneren ons aan de Tweede Wereldoorlog. Achter deze 'verstilde beelden' gaan aangrijpende verhalen schuil. Dit project licht een aantal bijzondere monumenten uit en voorziet deze van een persoonlijke context. Aan de hand van tien nieuwe getuigenverhalen, die op film zijn vastgelegd, komen de monumenten tot leven. Zo vertelt Ted Musaph-Andriess bij de Nederlandse plaquette in concentratiekamp Bergen-Belsen over de ontberingen die zij in de oorlog in dat kamp heeft moeten doorstaan. In een ander verhaal spreekt Judith Dalmeijer bij het monument 'Japanse Vrouwenkampen' in Arnhem over haar tijd in een Japans vrouwenkamp in Banjoebiroe in Nederlands-Indië. Op de website zijn de getuigenissen te bekijken. De interviews zijn, met name voor gebruik in het onderwijs, beschikbaar op dvd. Bij de dvd hoort ook een lesbrieft.

95

Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.oorlogsgetroffenen.nl

Om oorlogsgetroffenen te ondersteunen werd vanaf 1945 een aantal regelingen getroffen op het gebied van sociale zorg en rechtsherstel. Onderdeel daarvan was een stelsel van uitkeringen en bijzondere pensioenen voor degenen die als gevolg van oorlogshandelingen of ervaringen blijvend psychisch of fysiek letsel hadden opgelopen. Bij de totstandkoming van dit stelsel waren vele commissies, instellingen en adviesraden betrokken. Bij de uitvoering ervan zo mogelijk nog meer.

De archieven van betrokken organisaties en van enkele particulieren zijn in kaart gebracht in de digitale onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen. Hierbij gaat het om archiefvormers en archieven die betrekking hebben op repatriëring, opsporing van vermisten, informatieverstrekking over personen, sociale zorg en rechtsherstel, wetgeving, verificatieonderzoek in verband met de verstrekking van pensioenen en andere uitkeringen, en belangenbehartiging door groepen oorlogsgetroffenen.

De website is ontwikkeld voor zowel onderzoekers als voor het brede publiek. De beschrijvingen van de archieven en verwijzingen naar de vindplaatsen ervan vormen de kern van de site. Daarnaast bevat de onderzoeksgids beeldmateriaal en worden de verschillende onderwerpen middels themateksten in een bredere context geplaatst. De gids bevatte bij lancering in 2010 al 545 archiefbeschrijvingen van 431 archiefvormers. Naast de website is de bundel OORLOGSGETROFFENEN WO2 TERUGKEER, OPVANG, NASLEEP verschenen.

Monument in het Volkspark Enschede.

Het KNIL-monument op het landgoed Bronbeek in Arnhem.

Monument voor Gevallen Spoorwegpersoneel in Utrecht.

Nationaal Monument voor de 1e Onafhankelijke Poolse Parachutisten Brigade in Driel.

Indische kamparchieven

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.indischekamparchieven.nl

In Nederlands-Indië bevonden zich tijdens de Tweede Wereldoorlog ruim 500 Japanse gevangenkampen. De Japanners internerden er circa 100.000 burgers. Na de capitulatie van Japan zetten Indonesische republikeinen in de zogeheten Bersiap-periode zo'n 46.000 mensen gevangen.

Onder de slachtoffers en hun nabestaanden leeft het gevoel dat de kampervaringen van mensen uit Nederlands-Indië onderbelicht zijn gebleven. Slechts met veel moeite hebben repatrianten en overlevenden aandacht weten te krijgen voor de situatie in Indische gevangenkampen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

Deze website is ontwikkeld om een goed digitaal overzicht te bieden van alle Japanse en republikeinse kampen in Nederlands-Indië. Van elk kamp staat een korte geschiedenis beschreven, geïllustreerd met foto's, tekeningen en plattegronden. Uniek is een geografische zoekfunctie waarmee bezoekers van de website de locatie van kampen kunnen vinden door op een landkaart te klikken. De website verwijst geïnteresseerden voor meer achtergrondinformatie door naar dagboeken, documenten en literatuur die bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie aanwezig zijn. Speciaal voor de website zijn plattegronden van de 100 grootste kampen getekend. Deze kunnen beschouwd worden als een digitale aanvulling op de geïllustreerde atlanten van de Japanse kampen van uitgeverij Asia Maior.

Verzamelen als therapie

Stichting OorlogsVerzetsMuseum Rotterdam

www.ovmrotterdam.nl

In de jaren zeventig kreeg Arie Mast het advies om voorwerpen uit de Tweede Wereldoorlog te gaan verzamelen. Het zou een goede therapie zijn om van zijn oorlogssyndroom af te komen. Tien jaar later was de verzameling dermate gegroeid dat de gemeente een pand aan de Rechthuislaan in Katendrecht ter beschikking stelde. Hier kon Mast zijn verzamelde objecten tentoonstellen. In 1995 verhuisde de collectie naar een ruimer gebouw en twee jaar later kreeg het museum zijn huidige naam: OorlogsVerzetsMuseum Rotterdam (ovmr).

96

97

Het museum richt zich op Rotterdam en omgeving tijdens de Tweede Wereldoorlog. In dit project is de bestaande registratie van de museale collectie verbeterd, zijn 2.000 objecten aan die registratie toegevoegd en is de volledige kerncollectie van 3.000 voorwerpen gedigitaliseerd. Het ovmr heeft tevens deelgenomen aan het inventarisatieproject MusIP van de Oorlog en is inmiddels ook een officieel geregistreerd museum.

Actie 'Niet weggooien' in de Vrijheidstrein

Nationaal Comité 4 en 5 mei

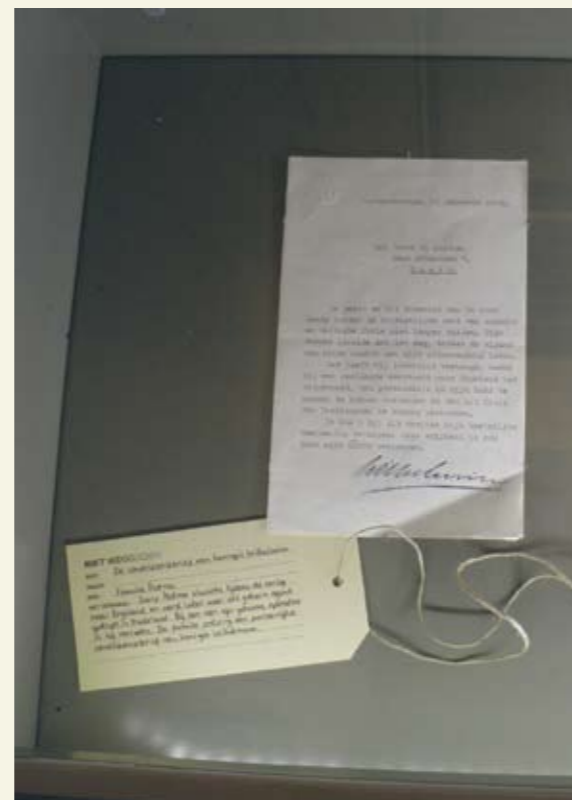
www.stilstaanbijvrijheid.nl
www.actienietweggoeien.nl

Om 65 jaar bevrijding en vrijheid te vieren en onder de aandacht te brengen, reed van 31 maart tot en met 5 mei 2010 de Vrijheidstrein door Nederland. In de trein en op perrons werden uiteenlopende activiteiten georganiseerd. Zo verzorgde de NOS op 5 mei een zes uur durende televisie-uitzending vanuit de trein.

De actie NIET WEGGOEIEN, bedoeld om particulier materiaal uit de oorlog te behouden, kreeg in de trein een eigen coupé. Hier waren bijzondere objecten en documenten, het resultaat van eerdere NIET WEGGOEIEN acties, tentoongesteld. Ook werd gewezen op het belang van het behoud van waardevol materiaal uit en over de Tweede Wereldoorlog.

Op vijf zondagen stond de trein stil op een verschillend station. In samenwerking met oorlogs- en verzetsmusea werd het publiek ter plaatse over de actie geïnformeerd. Mensen konden bijzondere objecten uit de oorlog aan deskundigen voorleggen en overdragen.

De publiciteit rond de Vrijheidstrein resulteerde in veel extra media-aandacht voor de actie NIET WEGGOEIEN. Dit leverde nieuwe aanwinsten op.

98

99

Japanse interneringskaarten

Nationaal Archief

www.nationaalarchief.nl

【典型的カード】と【記録票番号スタンプのカード】の欄外データ抽出例
[Typical Card] and [Meimeibyō Bango Stamp Card] Additional Field Data Examples

欄外データ記入用の凡例 Guide to fill in the database especially for the information outside the application

記録票カードの欄外には、多くの情報が書き込まれている。欄内の情報は、同じフォームを使用しているため、記入上の大きな混乱はないが、欄外の情報は、大きく分けて、【典型的カード】と【記録票番号スタンプのカード】の二つのコンテキストをもったカードに分類される。この凡例は、欄外の情報を、データベースの第 17 フィールドに記入する際のガイドとなるものである。

There is much information written outside the application form. Each has contextual information. We can distinguish the two type structures along with the contextual information: namely [Typical Card] and [Meimeibyō Bango Stamp Card]. This explains how to fill in this information into database field 17 series.

【典型的カード】(1) [Typical Card] (1) 【典型的カード】(2) [Typical Card] (2)

Kaori Maekawa Ver.1.0 5/03/2010

De Japanse bezetter in Nederlands-Indië hield gegevens bij over Nederlandse en Indonesische militairen in krijgsgevangenkampen. Er zijn 43.996 dubbelzijdig beschreven interneringskaarten bewaard gebleven. Hierop staat waardevolle informatie over verplaatsingen, ziekte, strafmaatregelen en andere bijzonderheden. Voor overlevenden en nabestaanden kan deze verzameling interneringskaarten van grote betekenis zijn. Zo zijn van militairen die in krijgsgevangenschap overleden de sterfdatum, doodsoorzaak en gegevens over de begraafplaats te achterhalen.

Alle kaarten zijn gedigitaliseerd en voorzien van data (familienaam, voornaam en geboortedatum). Kaarten van militairen die tijdens hun krijgsgevangenschap zijn overleden, zijn vertaald van het Japans naar het Engels. Geïnteresseerden kunnen deze kaarten (met vertaling) via de website van het Nationaal Archief raadplegen. Interneringskaarten van militairen die hun krijgsgevangenschap hebben overleefd, mogen om privacyredenen pas een eeuw na het geboortjaar openbaar worden gemaakt.

Duitse akten

Centraal Bureau voor Genealogie

www.cbg.nl

Bij het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) liggen de zogenoemde ‘Duitse akten’: akten van geboorte, huwelijk en overlijden van Nederlanders in Duitsland tijdens de oorlogsjaren. Het betreft Nederlanders die in de periode 1940-1945 al dan niet gedwongen in Duitsland verbleven, anders dan in concentratiekampen. In totaal gaat het om ongeveer 60.000 akten van verschillend formaat en uiteenlopende kwaliteit. De documenten geven informatie over belangrijke fasen in het leven van een grote groep Nederlanders: ze zijn de schriftelijke neerslag van gezinsvorming, collaboratie, *Arbeitseinsatz*, internering en verzet. Zo is het reilen en zeilen te reconstrueren van Nederlanders die in de roerige oorlogsjaren in Duitsland verbleven.

In dit project zijn de akten gedigitaliseerd en geïndexeerd. Hierdoor zijn ze behouden en te doorzoeken via internet. Onderzoekers en andere geïnteresseerden kunnen op de website van het CBG zoeken in de namenindex. Het zoekresultaat is een lijst met achternamen en voorletters van personen die in de akten worden genoemd. De akten zelf zijn in te zien bij het CBG.

100

Persoonlijke oorlogsbeleving in Kennemerland

Noord-Hollands Archief

www.noordhollandsarchief.org

101

Het Noord-Hollands Archief heeft een selectie gemaakt van alle archiefbronnen in de collectie die betrekking hebben op de Tweede Wereldoorlog in Haarlem en omgeving. Het gaat om egodocumenten, zogenaamde ‘bommenkaarten’, overlijdensgegevens, illegale kranten en affiches. Met name de gegevens over doodsoorzaken van burgers zijn van grote waarde: deze informatie is in de meeste andere gemeenten vernietigd.

De geselecteerde collecties zijn nu ontsloten en zullen gepresenteerd worden op de website van het Noord-Hollands Archief. Bijzonder aan de bronnen is dat ze veel vertellen over het dagelijks leven tijdens de bezettingsjaren, de persoonlijke beleving, het openbaar leven, de gezondheidstoestand van de bevolking en oorlogshandelingen in Haarlem en omgeving.

Artsen in oorlogstijd

Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst

medischcontact.artsennet.nl/dossiers/geschiedenis-2.htm
www.getuigenverhalen.nl

Moeten we als artsen gewoon ons werk blijven doen? Moeten we saboteren door valse diagnoses te stellen en de patiënt af te keuren voor transport? Moeten we actief worden in het verzet of een stengun smokkelen in de dokterstas?

De actie op 24 maart 1943, toen dokters het woord ‘arts’ op hun naambordje verwijderden, omdat ze weigerden lid te worden van de nationaalsocialistische Artsenkamer, is bekend geworden als ‘de afplakactie’. Dit was een collectieve verzetsdaad van artsen. Individueel kwamen ze op andere manieren tegen de bezetter in het geweer. Zoals door het stellen van verkeerde diagnoses waardoor mensen niet tewerkgesteld werden in Duitsland. Net als veel andere Nederlanders moesten artsen tijdens de bezetting van Nederland ingrijpende keuzes maken.

Het Medisch Contact

Op 20 december 1941 werd in Nederland de Artsenkamer opgericht. Daarmee gaf de bezetter invulling aan de wens om de medische wereld naar het Duitse model van de *Ärztzekammer* te organiseren. Maar weinig van de in totaal 7.000 artsen in Nederland sloot zich aan bij de nieuwe organisatie. De overgrote meerderheid, ruim 6.200 artsen, organiseerde zich in het Medisch Contact. Via dit contact konden zij informatie uitwisselen over illegale activiteiten.

Archieven en verhalen

Medisch Contact is nu het vakblad van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. In dit project zijn de archieven van medische beroepsorganisaties tijdens de bezettingsjaren onderzocht en goed toegankelijk gemaakt. Het archiefmateriaal biedt inzicht in het ethisch en professioneel handelen van artsen in een onvrije situatie.

Daarnaast zijn de verhalen van elf medici die tijdens de bezettingsjaren arts of medisch student waren, audiovisueel vastgelegd. Zij vertellen over de dilemma's rond hun uitzonderingspositie. De onafhankelijkheid en de bewegingsvrijheid die dokters hadden bij de uitoefening van hun vak, gaven hen allerlei mogelijkheden om de bevolking te helpen, en soms ook om grotere of kleinere daden van verzet te plegen. In de ogen van de Duitsers hadden artsen bovendien veel status, wat ook een zekere bescherming bood. Aan de orde komen de afwegingen die deze artsen maakten bij beslissingen zich al dan niet te verzetten. Hoe werden de medisch-ethische waarden en normen gehandhaafd? Wat was de invloed van collega's hierop?

102

103

Voor het blok

De Duitsers eisten dat medisch studenten een loyaliteitsverklaring tekenden. Velen weigerden dit. Maar soms was de druk om toch te tekenen (te) groot. Bijvoorbeeld omdat er werd bedreigd met gevolgen voor hun familieleden. Zo werden krijgsgevangen studenten in Kamp Vught voor het blok gezet: loyaliteit verklaren aan de Duitsers of zich melden voor de *Arbeitseinsatz* in Duitsland. Zij ondertekenden de loyaliteitsverklaring in de overtuiging dat tewerkstelling in Duitsland nog slechter was.

Gezond been in het gips

Met de elf artsen is ook gesproken over de wijze waarop zij omgingen met bijvoorbeeld keuringen, verklaringen, geheime informatie uit de spreekkamer, nachtelijke excursies ‘wegens een bevalling’, en het gebruik van auto en telefoon. Een aantal getuigen vertellen over ‘ziektes maken’, bijvoorbeeld een gezond been in het gips zetten of röntgenfoto's manipuleren. Ook wordt aan de hand van de verhalen duidelijk hoe het mogelijk was dat geneeskundestudenten als ‘volleerde’ artsen aan de slag gingen.

Juist door hun privileges en de statuur van hun werkzaamheden konden artsen meewerken aan illegale activiteiten. Zij mochten in spertijd de straat op en konden daarmee, al dan niet onder het mom van een visite of een spoedgeval, het verzet helpen. Vrouwen liepen in dergelijke situaties minder risico dan mannen. Sommige mannelijke artsen gingen voor het plegen van verzetsdaden dan ook als vrouw verkleed naar buiten. Ook wordt duidelijk dat ziekenhuizen dienst deden als onderduikadres, zelfs voor de artsen zelf. Sommigen sliepen in operatiekamers of op brancards en konden zo uit handen van de Duitsers blijven.

Rondom het project

Uit de activiteiten is een veteranendag voortgevloeid. Ruim zeventig artsen die in de Tweede Wereldoorlog praktiseerden of geneeskunde studeerden, herdachten op 24 maart 2009 de afplakactie van het artsenverzet in de oorlog.

Op basis van de elf gefilmde interviews schreef de redactie van Medisch Contact het boek *WITTE JASSEN EN BRUINHEMDEN. NEDERLANDSE ARTSEN IN DE TWEDE WERELDOORLOG. BIJZONDERE GETUIGENISSEN VAN ARTSEN EN GENEESKUNDESTUDENTEN, 1940-1945*.

Bij de presentatie van het boek op 3 mei 2010 is tevens een monument onthuld ter herinnering aan alle artsen die in oorlogstijd werkten of werkten. Het monument staat in de hal van de Domus Medica in Utrecht.

NAAM VAN ARTSEN DIE GEEN LID VAN DE NEDERLANDSCHE VERENIGING VAN ZIEKENFONDSARTSEN WAREN

Naam	Woonplaats	H. en Z.N.
Brauner H.A.	Alkmaar	H. en Z.N. - 10/10/43
Breukelen J.	Soestdijk	H. en Z.N. - 10/10/43
Beek C.G.A. van	Bologruven	H. en Z.N. - 10/10/43
Dassen-DeVries	Soestdijk	H. en Z.N. - 10/10/43
Hamburger J.	Beekooij	H. en Z.N. - 10/10/43
Dusangre-Senior Coronel Kap. E.L.	Assendelft	H. en Z.N. - 10/10/43
Wolfs H.J.	Assendelft	H. en Z.N. - 10/10/43
Smeekens W.G.	Assendelft	H. en Z.N. - 10/10/43
Van den Broek G.	Assendelft	H. en Z.N. - 10/10/43
Aron J.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Bok I.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Van der Meer	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Bille G.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Brauer E.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Cohen Dr. Y.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Crumer H.J.G.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Deboer Dr. P.G.J.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Dijk Dr. P.G.J.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Boering D.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Engers B.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Ervenan Dr. J.I.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Esse Sm., I van	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Polise H.J. Dr. Kluis	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Frank B.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Gitter B.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Gomperts J.J.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Gomperts J.L.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43
Godwin Dr. H.	Amsterdam	H. en Z.N. - 10/10/43

De administratie van de Artsenkamer die in 1943 inventariseerde wie er nog geen lid was van haar zusterorganisatie, de Nederlandsche Vereeniging van Ziekenfondsartsen. Met een rode letter 'J' werden de joodse artsen gemerkt. De notitie 'vertrokken' achter hun namen is in de meeste gevallen het wrange eufemisme voor de deportatie die inmiddels had plaatsgevonden.

Schiedamse bleekneusjes op stap

Gemeentearchief Schiedam

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Tijdens en na de oorlog werden tal van Schiedamse kinderen elders opgevangen om aan te sterken of na ziekte te herstellen. In het begin speelden lagere scholen en schoolartsen hierbij de voornaamste rol. Vanaf januari 1945 zond het plaatselijke Inter Kerkelijk Bureau de kinderen uit.

In de hongerwinter ging het om ruim 600 kinderen. Ze werden voor korte of langere tijd ondergebracht bij gastgezinnen om even de ellende te kunnen vergeten en op krachten te komen. De kinderen die kort na de oorlog naar het buitenland gingen, kwamen terecht in Engeland, België, Frankrijk, Zwitserland, Denemarken of Zweden. Voordat ze naar een gastgezin konden, moesten ze eerst twee tot acht weken in quarantaine in een kinderkamp. Daar werden ze beziggehouden met wandelingen, spelletjes, uitstapjes en ze leerden iets over de taal van het land. Ook konden ze wennen aan nieuwe (eet)gewoonten. In het begin hadden veel kinderen heimwee, maar aan het eind van hun verblijf wilden velen niet meer terug naar Schiedam.

In twintig interviews zijn de ervaringen van de kinderen van toen vastgelegd. Ook worden ze bewerkt tot een boek, dat in 2011 verschijnt. Foto's van uitgezonden kinderen staan in de beeldbank van het Schiedamse gemeentearchief.

Schiedamse meisjes kort na de oorlog uitgezonden naar Pontefract in Engeland met hun Rotterdamse leidster Jannie Hageraats.

104

105

Meldingsrapporten Amsterdamse politie

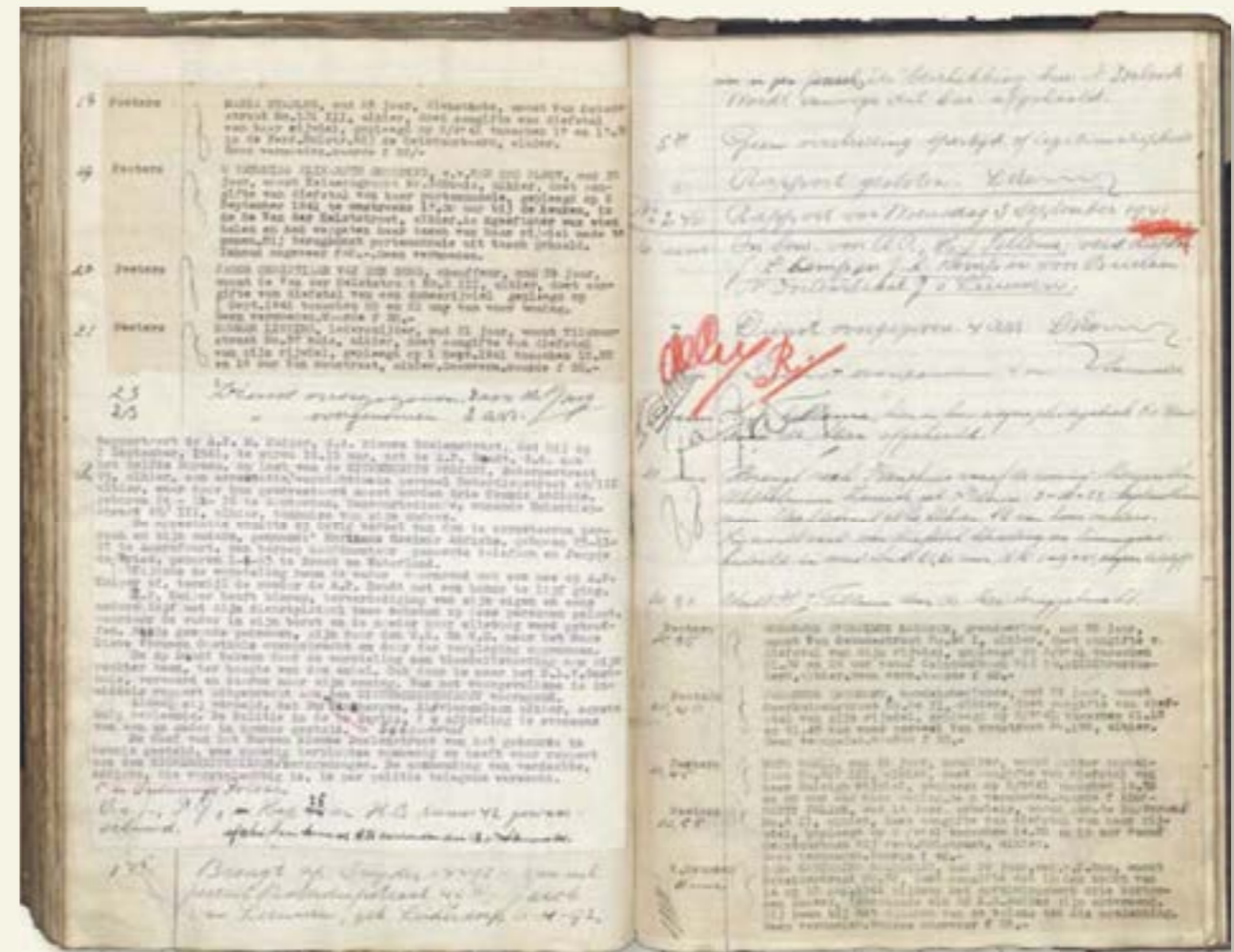
Stadsarchief Amsterdam

www.stadsarchiefamsterdam.nl

In de jaren '40 was Amsterdam verdeeld in 24 politiewijken met elk een eigen wijkbureau. Van alles wat er gebeurde in het wijkbureau werd een beknopt meldingsrapport gemaakt. De meldingsrapporten laten zien dat de oorlog steeds grimmiger werd en geven ook een goed beeld van de rol van de Amsterdamse politie in de oorlog. Agenten in de hoofdstad hadden, meer dan in de meeste andere Nederlandse steden, vaak direct met de verordeningen van de Duitsers te maken. Onder meer vanwege de grote Joodse gemeenschap in Amsterdam; bij de Jodenvervolging werden Amsterdamse dienders ingezet. Ook bevat het archief veel informatie over de confrontaties tussen

Joodse knokploegen en NSB'ers, de razzia's in de stad en de Februaristaking van 1941.

Met meer dan 65.000 scans en een index met ruim 500.000 namen, toegankelijk via de Archiefbank van het Stadsarchief Amsterdam, kunnen nabestaanden nu informatie vinden over het lot van verwanten. Voor veel onderzoekers biedt het archief bovendien een sleutel tot het oplossen van cold cases in het historisch onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog. Om privacyredenen zijn niet alle gegevens zonder meer openbaar toegankelijk.

Rapport met het verslag van de inval van twee agenten van bureau Joodse Zaken in het huis Boterdiepstraat 49-2 op 2 september 1941. Ze waren op zoek naar Arie Addicks, een van de eerste medewerkers van het illegale Parool.

Duitse burgers, arbeiders en omstanders in kamp Vught

Nationaal Monument Kamp Vught

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Veel Nederlandse burgers hebben tijdens de oorlog te maken gehad met Kamp Vught. Als arbeider tijdens de bouw, of omdat ze vanwege hun werk op het kampterrein kwamen tijdens de oorlogsjaren. Na de bevrijding van Zuid-Nederland belandden duizenden Duitse burgers in het kamp. Over hun ervaringen was tot nu toe weinig bekend.

Kamp Vught was tijdens de Tweede Wereldoorlog het enige SS-concentratiekamp buiten nazi-Duitsland en het door Duitsland geannexeerde gebied. De SS had behoefte aan ruimte omdat de doorgangskampen in Amersfoort en Westerbork de toenemende stroom gevangenen niet meer konden verwerken. In tegenstelling tot de andere kampen in Nederland, werd kamp Vught opgezet naar het model van andere SS-concentratiekampen in nazi-Duitsland. Het kamp viel dan ook rechtstreeks onder commando van het SS-hoofdkantoor in Berlijn. In 1942 werd begonnen met de bouw van *Konzentrationslager Herzogenbusch*, zoals kamp Vught officieel heette. Toen de eerste uitgehongerde en afgebeulde gevangenen in januari 1943 uit kamp Amersfoort er aankwamen, was het kamp nog niet af. Dat moesten de gevangenen zelf afbouwen. De miserabele omstandigheden kostten in de eerste maanden al enige honderden mensen het leven. In totaal werden ruim 31.000 mannen, vrouwen en kinderen tussen januari 1943 en september 1944 korte of langere tijd opgesloten in het kamp. Naast 12.000 Joden zaten in Vught onder meer politieke gevangenen, verzetsstrijders, Jehovah's Getuigen, studenten, zwarthandelaren en illegale slachters, criminelen en gijzelaars. Van hen vonden meer dan 750 de dood in het kamp door honger, ziekte en mishandeling, terwijl 329 gevangenen geëxecuteerd werden op de fusilladeplaats even buiten het kamp.

Sigarenblikje dat toebehoorde aan politiek gevangene Wim Kieft. Hij beschilderde het met blauw witte strepen, een rode driehoek en zijn kampnummer H 7492. Het was voor gevangenen verboden persoonlijke bezittingen te hebben, wát hij had bewaarde hij in dit blikje.

Buideltje met de persoonlijke bezittingen van politiek gevangene Anna Heringa-Jongbloed. Zij bewaarde hierin onder andere brieven van thuis, foto's van haar kinderen en wat naaispulletjes. In alle kampen waar zij gevangen zat wist zij dit buideltje bij zich te houden. Na haar dood in concentratiekamp Ravensbrück heeft een medegevangene het bewaard en bij thuiskomst aan haar familie gegeven.

Selfkantgebiet

Veel minder bekend is het feit dat tussen november 1944 en mei 1945 duizenden Duitse burgers gedwongen in concentratiekamp Vught verbleven. Deze Duitsers woonden in het *Selfkantgebiet*, ten oosten van Sittard. In september 1944 was deze streek frontgebied. De bewoners kregen te horen dat ze moesten vertrekken en werden op last van de Britten uit het frontgebied geëvacueerd. De bestemming was onbekend. Wie achterbleef en werd ontdekt, zou worden doodgeschoten. De 6.000 Duitse burgers kwamen terecht in kamp Vught, samen met duizenden Nederlandse collaborateurs en ook Canadese soldaten. De Canadezen hadden direct na de bevrijding een deel van het kamp in gebruik genomen als tankreparatieplaats en als strafinrichting voor hun eigen disciplinair gestrafte soldaten.

Voor het project DUITSE BURGERS IN KAMP VUGHT zijn negen interviews afgenomen met Duitse gevangenen van destijds.

106

Hun ervaringen werpen licht op een nog onbekend aspect van de naoorlogse geschiedenis van kamp Vught, namelijk de omgang van Canadese troepen met de gevangenen en de verstandhouding tussen de Nederlandse collaborateurs en de Duitse burgers onderling. Hoe hebben de Duitse burgergevangenen het ervaren om met Nederlandse collaborateurs opgesloten te zitten in één kamp? Hoe was het contact tussen de Nederlandse collaborateurs en de Duitse burgers? Hoe was het voor de Duitse burgers om opgesloten te zitten? Hun verklaringen dragen bij aan het inzicht in de wijze waarop men direct na de oorlog in Nederland omging met begrippen als goed en fout.

Arbeiders en omwonenden

Ook de ervaringen van twee groepen Nederlandse burgers met kamp Vught zijn vastgelegd. De eerste groep betrof arbeiders die vanaf de eerste werkzaamheden voor de bouw van kamp Vught, medio 1942, tot aan de ontruiming van het kamp in september 1944 betrokken waren bij dit kamp. De tweede groep bestond uit omwonenden van het kamp die van de ene op het andere moment geconfronteerd werden met terreur en vervolging naast de deur. Sommigen trokken zich het lot van de gevangenen aan, probeerden te helpen, maar belandden uiteindelijk zelf achter prikkeldraad. In totaal zijn acht getuigenissen van Nederlandse burgerarbeiders en omwonenden vastgelegd. Dankzij de interviews ontstaat er inzicht in het gedrag van deze mensen, de dilemma's waarvoor zij kwamen te staan, de keuzes die werden gemaakt en de consequenties daarvan. De groep van de 'omstanders' krijgt een duidelijk gezicht en kan ons iets leren over menselijk gedrag in moeilijke omstandigheden.

107

Duits jongetje in kamp Vught.

Duitse ouderen in kamp Vught uit Selfkantgebiet.

Metselaars (burgerarbeiders) aan het werk in kamp Vught, 1942.

Persoonsgebonden registratie

Het Nationaal Monument Kamp Vught heeft tevens een verdieping van de registratie van haar kerncollectie gerealiseerd. Daartoe behoren voorwerpen en documenten die bijna allemaal hebben toebehoord aan gevangenen van het kamp. In het registratieproject zijn de deelcollecties 'voorwerpen', 'correspondentie' en 'tekeningen en schilderijen' beschreven en geregistreerd. Door de registratie persoonsgebonden te maken, is het nu ook mogelijk om nieuwe dwarsverbanden te leggen tussen personen en objecten. Daarmee is een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de kennis over de geschiedenis van het kamp.

Haagse sporen van herinnering

Stichting Prototo

www.sporenvanderinnering.nl

Het project Sporen van Herinnering laat Hagenezen aan het woord over hun oorlogservaringen.

In acht korte documentaires vertellen veertien mensen hun verhaal. Zij doen dit op plekken waar voor hen, of voor hun familie, ingrijpende dingen zijn gebeurd. In de documentaires passeren tal van onderwerpen de revue: het Oranjehotel, onderduik, dwangarbeid, voedselvoorziening en de Hongerwinter. Zo gaat een voormalig verzetsstrijdster terug naar het beruchte Oranjehotel waar ze gevangen zat, vertellen oud-militairen over de strijd bij de vliegvelden Valkenburg en Ockenburg en blikt het laatste lid van de bakkersfamilie Hus terug op de verzetsactiviteiten van zijn verwanten.

Door een combinatie van getuigenverhalen en *lieux de mémoires* krijgen de getuigenissen niet alleen een stem, maar komt de herinnering opnieuw tot leven.

108

Archief Japans-Indische kinderen

Stichting Sakura

Wat doet het met iemand te ontdekken dat hij of zij het resultaat is van een verhouding die onbesproken moest blijven? Wat betekent het als volwassene in Azië op zoek te moeten naar een vader wiens achtergrond je niet kent? Tijdens en na de bezetting zijn in voormalig Nederlands-Indië circa 3.000 kinderen geboren uit vaak gedwongen relaties tussen Japanse of Koreaanse mannen en Indische vrouwen. Sinds 1995 organiseert de Stichting Sakura lotgenotencontact, geeft informatie en vraagt aandacht voor de belangen van deze groep.

In de loop der jaren is een uniek archief gegroeid dat inzicht geeft in kwesties die voor deze specifieke groep oorlogsgetroffenen hebben gespeeld en nog steeds spelen. Het gaat om artikelen, documenten, foto's en geluidsbanden. Het materiaal is overwegend Nederlandstalig, maar ook in het Japans en Maleis. Om dit bronnenmateriaal voor de toekomst veilig te stellen is nu het archief gedigitaliseerd. Stichting Sakura verwacht dat de komende jaren steeds meer Japans-Indische kinderen en hun nakomelingen op zoek willen gaan naar hun afkomst. Belanghebbenden kunnen na toestemming van de stichting het materiaal inzien. Naar verwachting zal op termijn het archief, dat om privacyredenen niet openbaar is, beschikbaar komen voor historisch en genealogisch onderzoek.

Getuigen van Theresienstadt

Radboud Universiteit Nijmegen
(Faculteit der Religiewetenschappen)

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl *

Gang met cellen voor eenzame opsluiting in Theresienstadt.

Hoe hielden Nederlandse Joden in concentratiekamp Theresienstadt zich staande? Waaraan ontleenden zij hun weerbaarheid? Uit overleveringen is het beeld ontstaan dat Nederlanders in Theresienstadt opvielen door een zekere 'onaangepastheid' en passief verzet, onder meer tegen de tewerkstelling. In de nu vastgelegde twaalf audiovisuele interviews met overlevenden van het kamp komt onder meer dit aspect aan de orde. Hun verhalen nuanceren bovengenoemd beeld en laten zien dat de gevangenen van Theresienstadt in hun *strategies of survival* sterk van elkaar verschilden. 'Weerbaarheid' heeft een complexe lading waarbij de 'ongelijksoortigheid' van de kampgevangenen op vele niveaus een rol speelde. Zij die mochten blijven in Theresienstadt vertellen een ander verhaal dan zij die werden doorgestuurd naar een ander kamp. Bij veel getuigen speelden hun jeugdige leeftijd en de aanwezigheid van (één van) de ouders een positieve rol. Op de vraag wat haar op de been hield, antwoordde een geïnterviewde: "Ik denk gewoon onze jeugd. Je moest blijven leven." De interviews zullen de basis vormen van een documentaire. Er wordt ook een 'portrettenboek' gemaakt.

109

Overlevenden van Buchenwald

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.buchenwald.nl

Grote groep bevrijde Nederlanders uit concentratiekamp Buchenwald.

Concentratiekamp Buchenwald werd in 1937 in gebruik genomen. Het groeide uit tot een van de grootste concentratiekampen van het Derde Rijk. Naar schatting 3.300 Nederlanders hebben er gevangen gezeten: Joden, gijzelaars, verzetsstrijders, Jehova's getuigen en werkweigerders. Zeker is dat 497 Nederlanders in het kamp zijn omgekomen. Bij de bevrijding van Buchenwald op 11 april 1945 bevonden zich nog 384 Nederlanders binnen de omheiningen. In 2001 en 2002 zijn op verzoek van de voormalige Vereniging voor Oud-Buchenwalders 38 interviews met Nederlandse ex-kampgevangenen opgenomen. Niet eerder zijn uit een concentratiekamp zoveel Nederlandse slachtoffers aan het woord gekomen. De gesprekken, van gemiddeld anderhalf uur, geven veel informatie over de omstandigheden in Buchenwald. De herinneringen brengen onbekende details aan het licht en roepen een persoonlijk beeld op van de dagelijkse situatie en gruwelen. In dit project heeft het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie alle interviews digitaal ontsloten en doorzoekbaar gemaakt. Ze zijn nu integraal en ook in samengevatte vorm te bekijken op de website. Van alle geïnterviewden zijn ook personalia vermeld. Verder geeft de site achtergrondinformatie over het kamp. In opdracht van het NIOD heeft filmmaker Emiel Bakker, op basis van de interviews, de documentaire VOORAL NIET OPVALLEN gemaakt.

Noord-Holland in de oorlog

Regionaal Archief Alkmaar

wo2.archiefalkmaar.nl

Het 822ste Georgische bataljon bij een parade in Zandvoort. Georgiër Melikia (!), in ceremonieel tenue, ontvangt vlak voor het vertrek naar Texel vanuit Zandvoort een onderscheiding uit handen van de Duitse majoor Breitrner. Rechts de Georgische hoofdman Loladze, die op Texel zou sneuvelen. Melikia overleefde de strijd.

‘wie helpt mee?’ Met deze oproep, geplaatst op 16 mei 1945 in verzetskrant Trouw, legde de Alkmaarse stadsarchivaris Wortel de basis voor een unieke oorlogsverzameling. Hij riep burgers op illegale bladen, bulletins, circulaires en pamfletten uit de oorlogsjaren af te staan aan het gemeentearchief. In dit project zijn een aantal oorlogsarchieven uit Alkmaar en omgeving digitaal ontsloten en beschikbaar gesteld op een speciale themasite. Deze is onderdeel van de website van het Regionaal Archief Alkmaar.

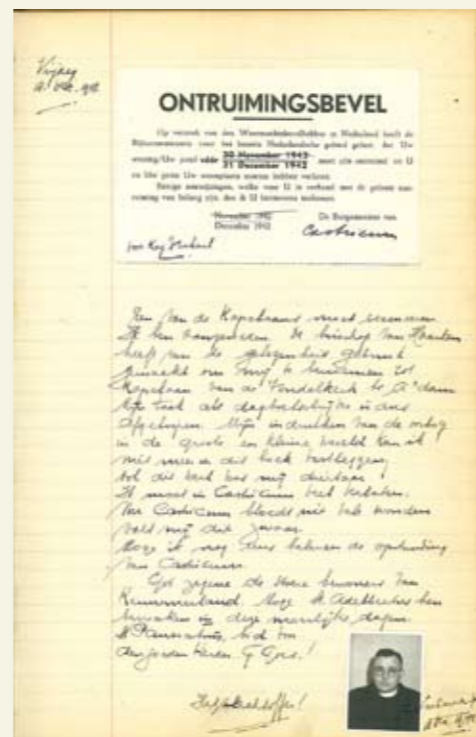
De archieven zijn bijzonder omdat ze specifiek betrekking hebben op de Tweede Wereldoorlog in Noord-Holland, zoals de bouw van de Atlantikwall en de gedwongen verhuizingen, de hongertochten naar het platteland, het Joodse werkdorp, de inundatie en evacuatie van de Wieringermeer en de Georgische opstand op Texel. Bij deze revolutie op Texel, in de allerlaatste fase van de oorlog, keerden Georgiërs in Duitse krijgsdienst zich samen met het verzet tegen de Duitse troepen. De opstand werd bloedig neergeslagen.

Een verzoek van onderofficier Antidse tot overplaatsing. Zandvoort, 18 oktober 1944. Antidse stelt in de brief dat de Georgiërs niet gezien worden als soldaten maar als gevangenen; als saboteurs en bolsjewieken.

Tekening van het interneringskamp Schoorl van de hand van D. Baas met namen van gearresteerde Alk-maar-ders, 25 juni 1941. In juni 1941 werden vijftig linkse Alkmaarders van hun bed gelicht en - in afwachting van transport - geïnterneerd in Kamp Schoorl.

110

111

Liberation Route Arnhem-Nijmegen

Regionaal Bureau voor Toerisme KAN

www.liberationroute.nl

Dropping van Poolse parachutisten boven Overasselt op 23 september 1944.

De LIBERATION ROUTE volgt het spoor van de geallieerden tijdens hun opmars door West-Europa. De route begint in Normandië en loopt via Nijmegen en Arnhem naar Berlijn. Tijdens Operatie Market Garden in september 1944 was de regio Arnhem en Nijmegen het decor van één van de grootste luchtlandingsoperaties uit de geschiedenis. Nijmegen werd bevrijd. In februari 1945 begon vanuit dit gebied de laatste fase van de bevrijding: Operatie Veritable.

Op 23 locaties in de wijde omgeving van Arnhem en Nijmegen liggen gemarkeerde veldkeien, de zo geheten ‘luisterplekken’. Op elke luisterplek is een hoorspel te beluisteren over de indrukwekkende belevenissen van één of meerdere personen in de jaren ’44-’45. De verhalen zijn op diverse manieren te horen: via een telefoonnummer, met een gehuurde mp3-speler of, na het downloaden van geluidsbestanden vanaf de website, met een eigen audioapparaat. Op de website is ook achtergrondinformatie te vinden met onder meer foto’s en archiefmateriaal.

Digitaliseren en indexeren video-collectie

Cogis

www.cogis.nl

Cogis heeft een zeer diverse audiovisuele collectie over vooral de nasleep van de Tweede Wereldoorlog opgebouwd. Deze bestaat onder meer uit 1.200 video's met beelden uit particuliere schenkingen, eigen materiaal en televisie-programma's. Enkele van de buitenlandse opnamen zijn in Nederland uitsluitend in deze collectie te vinden.

Er is ook veel materiaal van en over de tweede generatie oorlogsgetroffenen, onder wie kinderen van ‘foute’ ouders. Bijzonder is verder het voorlichtings- en educatieve materiaal ten behoeve van hulpverleners.

De collectie is door digitalisering en indexering beter toegankelijk geworden. Veel aandacht ging uit naar het maken van goede beschrijvingen van het deels unieke videomateriaal, inclusief de personen die erin voorkomen. Ook zijn er verwijzingen naar boeken in de bibliotheek van Cogis en naar andere video-opnamen in de collectie.

De verzameling geeft een goed beeld van de nasleep van de Tweede Wereldoorlog en hoe de hulpverlening aan oorlogsgetroffenen in Nederland zich ontwikkelde.

Verzet in Indië

Dammas Films

Ook in Indië is verzet gepleegd tegen de bezetter. Maar het verhaal van de mannen en vrouwen die het opnamen tegen de Japanners is tot nu toe onderbelicht gebleven. Wellicht komt dit omdat, anders dan in Nederland, het verzet in Nederlands-Indië vrij snel gebroken is. Al in de loop van 1943 hebben de Japanners vrijwel alle verzetsmensen opgepakt of geëxecuteerd.

De documentaire VERZET IN INDIË laat zien waarom de strijd van het Indische verzet gedoemd was te mislukken. Het is een ontluisterende en pijnlijke geschiedenis. Zowel Indische, Indonesische als Japanse ooggetuigen vertellen hun verhaal. Waaruit bestond het Indische verzet? Waarom is het verslagen? Hoe stelden de Indonesiërs zich op? En wat was de rol van de voorheen Nederlandse Politieke Inlichtingen Dienst? Het resultaat is een menselijke kijk op een bijzonder moeilijke en gewelddadige episode uit de oorlog in Nederlands-Indië.

112

113

Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen

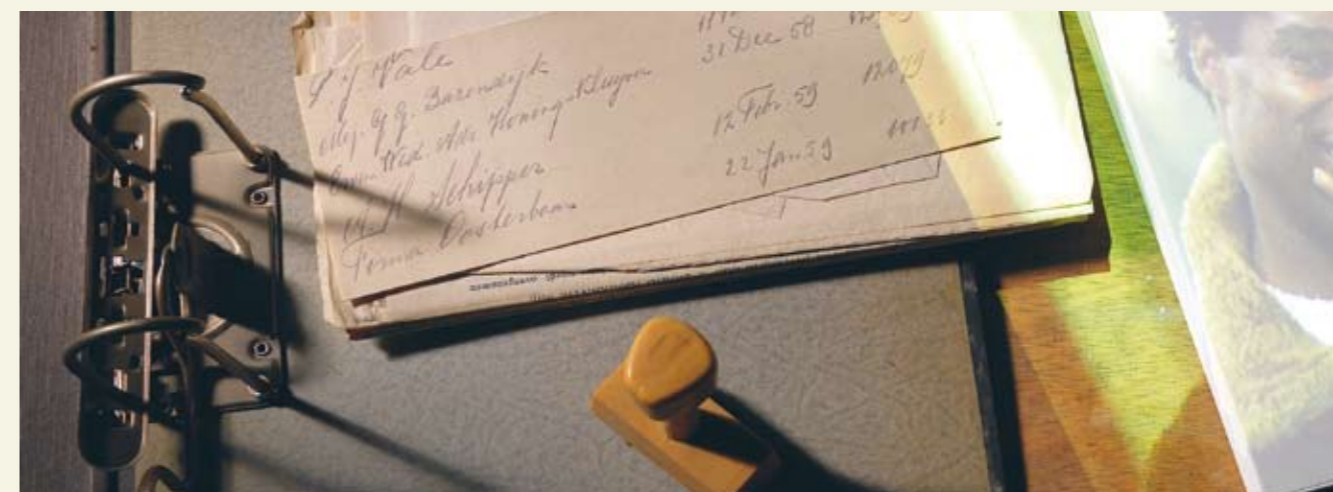
Data Archiving and Networked Services
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Het aantal mensen dat de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt wordt de komende jaren onvermijdelijk minder. Daarmee verdwijnt een generatie die uit eigen herinnering kan verhalen over deze periode. Terwijl persoonlijke getuigenissen juist op een indringende wijze inzicht geven in ervaringen, motieven en dilemma's waarmee mensen te maken kregen in een tijd van onderdrukking, vervolging en verzet. Onder de noemer GETUIGEN VERHALEN zijn de verhalen vastgelegd van bijna 500 getuigen die over eigen oorlogservaringen konden worden geïnterviewd. Bijzonder aan deze collectie interviews is het uiteenlopende aantal onderwerpen, zoals artsen in oorlogstijd, voormalige Nederlandse SS'ers en de Schutterij van Aruba. Ook zijn er onverwachte en onderbelichte invalshoeken gekozen zoals dove Joodse overlevenden, communistische vrouwen in de oorlog en de koopvaardij.

In totaal zijn 48 oral history projecten uitgevoerd door verschillende organisaties. Ze zijn allemaal in dit boek terug te vinden, soms in combinatie met een documentaire die op basis van de interviews is gemaakt.

Het instituut Data Archiving and Networked Services (KNAW/DANS) heeft alle uitvoerig gedocumenteerde interviews opgeslagen in het online archief EASY. Daar zijn de beelden en de volledig uitgeschreven interviews raadpleegbaar voor wetenschappelijk onderzoek. Wetenschappers kunnen een verzoek doen om het materiaal te bekijken. Soms komen, op verzoek van de getuigen zelf, de interviews pas beschikbaar na het overlijden van de geïnterviewde.

Een deel van de geïnterviewden heeft toestemming gegeven om hun verhaal openbaar te maken voor een breder publiek. Dat betekent dat naast wetenschappers ook andere geïnteresseerden de interviews kunnen bekijken. Om de toegankelijkheid van dit deel van de interviews te vergroten, heeft het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie een website ontwikkeld waar de interviews kunnen worden bekeken en uitgebreide achtergrondinformatie over de projecten te vinden is. Via een zoekfunctie kan in de interviews worden gezocht op woorden en thema's zodat fragmenten uit de interviews opgeroepen kunnen worden.

Stille getuigen van de Slag om de Schelde

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland

Zeeland was tijdens de Tweede Wereldoorlog twee keer het decor van felle strijd: zowel tijdens de Duitse inval in 1940 als in het najaar van 1944, bij de Slag om de Schelde. Die slag is relatief onbekend gebleven. Canadezen, Polen en Britten vochten onder uiterst moeilijke omstandigheden tegen de Duitsers, waarbij het doel was de toegang tot de belangrijkste aanvoerhaven Antwerpen via de Schelde te forceren. Om dit doel te bereiken werd zelfs Walcheren geïndundeerd. De Zeeuwse bevolking had zwaar te lijden onder de gevechten, die gepaard gingen met verwoestingen en menselijk leed. Zes Zeeuwse musea houden de herinnering levend aan de Tweede Wereldoorlog, de strijd en het

drama in Zeeland. In de documentaire *STILLE GETUIGEN VAN DE SLAG OM DE SCHELDE* vertellen 24 betrokkenen hun verhaal bij voorwerpen uit deze musea, zoals een Duitse verrekijker, een dagboek, een zwartgeblakerd servies en een jurk gemaakt van parachutestof. In de documentaire komen niet alleen Zeeuwen aan het woord, maar ook geallieerde militairen en een Duitser. Hun verhalen worden afgewisseld met historisch beeldmateriaal. De film is op dvd aangeboden aan alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs in Zeeland, werd twee keer uitgezonden bij Omroep Zeeland en is sinds najaar 2009 te zien in de zes Zeeuwse oorlogsmusea.

114

Water van goud

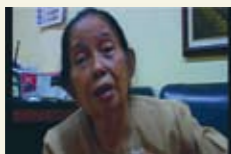
Stichting De Stobbe

De heer Wisnuadji

De heer Keller

Mevrouw Mulyati

De heer Soekardi

Mevrouw Spoor

De heer Nas

De titel van de documentaire portrettenreeks *WATER VAN GOUD* is afgeleid van een Javaans gedicht dat gedeclameerd wordt bij het graf van een Indonesische oud-strijder. Het vers herinnert jonge Indonesiërs eraan dat de onafhankelijkheid met moed is bevochten en niet cadeau is gekregen. Maar het gedicht doet ook beseffen dat als gevolg van deze strijd er nog altijd ongeveer 4.000 Nederlandse militairen in Indonesische grond begraven liggen. Het Indonesische en Nederlandse perspectief op deze periode verschilt. Beiden zijn in dit project in beeld gebracht. Nederlanders en Indonesiërs vertellen hun eigen verhaal over de onafhankelijkheidsstrijd, gelardeerd met voorwerpen zoals een dagboek, foto's, kleding en wapens uit die tijd. De portretten zijn aangevuld met historisch beeldmateriaal. Mensen die ooit tegenover elkaar stonden, blikken in deze documentaire terug. Zoals mevrouw Spoor die nog altijd haar man in Nederland wil begraven. Of mevrouw Mulyati die vertelt hoe zij haar verdriet om gesneuvelde familieleden moest verbergen om zich niet te verraden bij Nederlandse militairen. De heer Keller die zich als oud-KNIL-officier afvraagt of hij destijds niet op het verkeerde paard heeft gewed. En de heer Wisnuadji die, jong en overmoedig, al in het begin van de revolutie zijn arm verloor en niet meer kon meestrijden. Een selectie van de filmportretten is te zien op de website van de stichting.

Prikkeldraad

SOL FILMproducties

Het lied *DIESELTREIN* roept 65 jaar na dato nog altijd heftige emoties op bij Nederlandse militairen die tijdens de oorlog in Duitse krijgsgevangenkampen zaten. Het lied herinnert aan het verblijf in de kampen: het slechte eten, de verveling, de dwangarbeid, de pesterijen, de angst en de bombardementen.

In de documentaire *PRIKKELDRAAD* vertellen mannen die dit meemaakten over hun detentie in de kampen Altengrabow en Mühlberg.

Ruim 20.000 Nederlandse militairen werden na de capitulatie naar Duitsland getransporteerd. Aanvankelijk kwamen ze, na het ondertekenen van een verklaring, weer vrij. Maar in 1943 werden velen opnieuw als krijgsgevangenen geïnterneerd. De documentaire brengt hun geschiedenis tot leven aan de hand van de verhalen van voormalige gevangenen, foto's, tekeningen,

gedichten, liedjes, briefjes en andere persoonlijke documenten en voorwerpen. De film laat zien hoe het leven in de kampen was. Maar ook de terugkeer in Nederland komt aan bod. In de ogen van sommigen hadden zij zich weinig heldhaftig gedragen. Een deel van de krijgsgevangenen kreeg bij thuiskomst, na de ontberingen in gevangenschap, dan ook te maken met onbegrip en wantrouwen.

De maker van de documentaire heeft gebruikgemaakt van materiaal uit de nalatenschap van zijn eigen vader, die als Nederlandse militair in Duitse krijgsgevangenschap heeft gezeten.

115

Aquarel Kamp Mühlberg, geschilderd door Bob Entrop senior, 1943.

Wereldoorlog in de West

Rahman Producties
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.oorlogindewest.nl

Van Nederland en Nederlands-Indië kennen we het grote verhaal van de Tweede Wereldoorlog. Maar de oorlogsgeschiedenis van Suriname en de Nederlandse Antillen is vrijwel onbekend bij het grote publiek. Twee documentaires en een digitale onderzoeksgids vullen deze leemte.

Zaterdag 6 december 2008, Suriname. De grote zaal in Theater Thalia aan de dr. J.F. Nassylaan in Paramaribo-centrum is gevuld met mensen die in afwachting zijn van de première van de film *DE VERGETEN STRIJDEERS VAN ORANJE*.

Wilfred Teixeira is een van de veteranen uit de film en vertelde na de première dat hij het bijzonder belangrijk vond dat *DE VERGETEN STRIJDEERS VAN ORANJE* was gemaakt: "Omdat vooral de jeugd heel weinig weet over die tijd in Suriname."

Dilemma

De film brengt in beeld hoe het tien Surinaamse oorlogsveteranen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog (1940-1949) is vergaan. Het betreft de lotgevallen van schutters, mariniers, gunners, koopvaardijvaarders, stads- en landwachten. Het zijn overigens niet alleen de verhalen van mannen, maar ook van vrouwen die in militaire dienst waren, zoals leden van het vrouwenkorps en verpleegkundigen. Deze Surinaamse vrouwen werden, net zoals de mannen, eerst voor opleiding uitgezonden naar Australië en Nederland en vervolgens naar Nederlands-Indië, waar de onafhankelijkheidsstrijd was losgebarsten.

In de film komt onder meer het dilemma aan de orde van Surinaamse militairen die door Nederland werden ingezet om te vechten tegen Indonesiërs, die voor hun onafhankelijkheid vochten. Een aantal militairen in de film vertelt dat zij hebben geweigerd om de wapens tegen Indonesiërs op te nemen, omdat zij als inwoners van het gekoloniseerde Suriname goed begrepen

Vrouwenkorps Suriname.

dat Indonesië haar onafhankelijkheid wenste. Dat in Suriname vele Javanen wonen speelde in deze beslissing mee: men wilde niet vechten tegen mensen in Indonesië die men in feite als 'eigen' beschouwde.

De film belicht ook een ander vrijwel onbekend onderwerp: de prominente rol van Suriname in de wereldproductie van bauxiet. De geallieerden gebruikten het onder meer voor de bouw van vliegtuigen. Suriname was daarmee een belangrijke partner van het Amerikaanse leger.

Olieraffinaderijen

Het succes van de *DE VERGETEN STRIJDEERS VAN ORANJE* leidde tot een vervolgproject. De Tweede Wereldoorlog in de West had immers niet alleen betrekking gehad op Suriname, maar ook op de Nederlandse Antillen. In de documentaire *HET VERGETEN ERFGOED VAN ORANJE* staan de herinneringen van Antilliaanse en Arubaanse oorlogsveteranen centraal. Was Suriname van cruciaal belang vanwege de aanwezigheid van bauxiet, de Antilliaanse eilanden waren dat door de olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao. Hier werd olie vanuit Venezuela geraffineerd tot kerosine ten behoeve van de strijd van de geallieerden tegen nazi-Duitsland. De Amerikaanse invasie in Noord-Afrika (1942-1943) draaide volledig op brandstof uit de Antillen, de strijd in de Pacific (1944-1945) voor driekwart.

Aan de hand van interviews, brieven, documenten, foto's en historisch beeldmateriaal en door het bezoeken van de authentieke locaties brengt de film het onderbelichte verhaal over de wereldoorlog in dit deel van de West in beeld. Duidelijk wordt bijvoorbeeld dat de Duitsers alles in het werk stelden om te voorkomen dat olie de raffinaderijen bereikte, of in de vorm van kerosine de fabrieken weer verliet. In de Caribische wateren waren veel Duitse onderzeeërs actief om tankers te torpederen. In de film herinnert een inwoner van Aruba die destijds bewaker van de olieraffinaderij Lago was, zich een torpedo-aanval. Hij verhaalt hoe daarbij een olietanker in brand vloog en hoe hij vervolgens mensen uit de brandende zee redde.

Olieraffinaderij Lago op Aruba.

Geschut aan de monding van de Surinamerivier.

Webgids

Hoewel duidelijk is dat de historische gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog in de West hun sporen hebben achtergelaten, zijn deze nog niet eerder systematisch gedocumenteerd en bij elkaar gebracht. Een derde project dat betrekking heeft op 'Wereldoorlog in de West', de digitale onderzoeksgids Surinaams en Antilliaans erfgoed WOII, doet dat wel.

Met deze webgids is door onderzoeker Jules Rijssen een goed gedocumenteerd overzicht ontwikkeld van alle relevante archiefcollecties. Tegelijkertijd geeft de gids een gedetailleerd inzicht in de vele, vaak particuliere collecties die een licht kunnen werpen op dit bijzondere hoofdstuk in de oorlogsgeschiedenis van het toenmalige Koninkrijk der Nederlanden. Personen die een cruciale rol hebben gespeeld in de geschiedschrijving van Suriname en de Nederlandse Antillen tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben in de digitale onderzoeksgids een beknopte biografische beschrijving gekregen.

De gids wordt beheerd en digitaal ontsloten door het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie.

116

117

Rambiergingh Janki, Surinaamse schutter en KNIL-militair.

Olietanker SS Pedernales getorpedeerd bij Oranjestad.

Prinses Juliana bezoekt in 1943 Suriname.

Tewerkgestelde Amsterdammers in Duitsland

Stadsarchief Amsterdam

www.stadsarchiefamsterdam.nl

In de bezettingsjaren werden zo'n 70.000 Amsterdammers tewerkgesteld in Duitsland. Het Stadsarchief Amsterdam heeft nu drie archiefbestanden gedigitaliseerd met informatie over inwoners van de stad die voor de nazi's dwangarbeid hebben verricht of vrijwillig in Duitsland gingen werken.

Het gaat onder meer om transportlijsten van tewerkgestelde arbeiders met de namen, geboortedata en beroepsgegevens van alle personen die in een groep naar Duitsland werden getransporteerd.

Daarnaast zijn zogenaamde 'staten' gedigitaliseerd. Op een staat registreerde het arbeidsbureau financiële gegevens, zoals het gedeelte van het salaris van de tewerkgestelde dat bestemd was voor zijn vrouw en gezin in Nederland.

Tot slot zijn de paspoortaanvragen uit de jaren 1940-1945 ingescand. De meeste mensen die in Duitsland tewerkgesteld werden hadden nog geen paspoort en konden dit, op kosten van het arbeidsbureau, aanvragen op het stadhuis. Deze collectie bevat ook paspoortaanvragen voor reizen naar andere buitenlandse bestemmingen in de oorlogsjaren. In totaal zijn ruim 200.000 scans gemaakt, waardoor onder meer nabestaanden snel en eenvoudig informatie kunnen vinden over familieleden.

Transportlijst van het Gewestelijk Arbeidsbureau te Amsterdam, waarop 22 jongens staan die in Duitsland tewerk werden gesteld. Ludovicus de Haan was een van hen.

Pas van de Mauser fabriek in Duitsland waar Ludovicus de Haan tewerk werd gesteld.

TRANSPORTLISTE (Blatt Nr. 1) Tag der Abreise 1.4.43.

1) Abfertigung NIEDERLANDE 2) Abfertigung Gewestelijk Arbeidsbureau Amsterdam

Nr.	Naam	Geboortedatum	Beroep	Woning	Bestemming
1	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
2	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
3	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
4	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
5	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
6	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
7	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
8	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
9	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
10	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
11	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
12	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
13	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
14	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
15	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
16	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
17	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
18	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
19	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
20	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
21	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer
22	Van der Meer	1898.11.10	Werkman	Amsterdam 7	Wormerveer

118

Uit het archief van de Indische Kerk 1942-1949

Philippus Corts Stichting

www.sejarah-gpi.org

Voor 1940 was de Indische kerk een blank bolwerk, waar Indische voorgangers 'inlandsch leraar' werden genoemd en een achtergestelde positie hadden. Dat veranderde tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen de Japanners vrijwel alle Nederlandse predikanten interneerden. Indische geestelijken werden ineens belangrijk, want de vraag naar geestelijke zorg was groot. De Japanse bezetting en de Bersiap-periode maakten echter wel een einde aan de tot dan toe florerende Indische Kerk. Tot 1940 was deze koloniale staatskerk de grootste van Nederlands-Indië. Van de 2,2 miljoen protestanten waren er 850.000 lid. Na de revolutie namen regionale Indonesische kerken de rol van de Indische Kerk over.

Het archief van het hoofdbestuur van de Indische Kerk in Batavia werpt licht op de teloorgang van de oude kerk en de opkomst van de nieuwe kerken in de periode 1942-1949. Het archief is twaalf meter lang en bevat 739 dossiers. In dit project is een selectie gemaakt van documenten uit de Japanse bezettingstijd. Het gaat om notulen, besluiten en circulaire's van het hoofdbestuur, correspondentie, brieven en andere stukken. Deze stukken zijn gedigitaliseerd en die collectie is op een website gepresenteerd en op cd-rom te bestellen. De definitieve inventaris van het archief en de lijst van geselecteerde documenten verschijnen in boekvorm.

119

Ontmoeting van het Kerkbestuur van de Protestantse Kerk in Nederlands-Indië met een delegatie uit Nederland op de stoep van de Willemskerk te Batavia op 20 augustus 1947.

Van links naar rechts: Ds. H.H. van Herwerden, voorzitter van het Kerkbestuur; Ds. J. van Vessem, secretaris van het Kerkbestuur; Ds. W.A. Zeydner, praeses van de Nederlands Hervormde Kerk; Dr. A.J. Rasker, rector van de Hogere Theologische School; Ds. A.W. Brink, secretaris van de Hollandse Commissie; Dr. M. van der Voet, predikant te Batavia.

Collectie Jan Anderson

Stichting Collecties Jan Anderson

In 1954 begon Jan Anderson met het verzamelen van gebruiksvoorwerpen, originele documenten en archivalia uit de Tweede Wereldoorlog. Dit groeide uit tot een indrukwekkende collectie. Het materiaal is ondergebracht in het streekmuseum Jan Anderson en wordt vaak geraadpleegd door andere musea.

Maar ook binnen- en buitenlandse film- en televisieproducenten putten uit de collectie voor bruiklenen en rekwisieten, zoals Paul Verhoeven voor zijn film *ZWARTBOEK*. Belangrijk onderdeel van de collectie is het archief van de verzetsgroep De Geuzen. Deze werd direct na de bezetting opgericht door de Schiedammer Bernard IJzerdraat. Het verzet stond in die tijd nog in de kinderschoenen en de leden gingen vaak roekeloos te werk. Nog geen jaar na haar ontstaan werd de groep opgerold en achttien Geuzen vielen in handen van de nazi's. Drie minderjarigen ontliepen de doodstraf. Hun plaats werd ingenomen door drie Februaristakers, die samen met de overige vijftien Geuzen op 13 maart 1941 werden gefusilleerd. Het beroemde gedicht *HET LIED DER ACHTTIEN DOODEN* van Jan Campert, gaat hierover.

De collectie omvat ook het complete archief van de liefdadigheidsinstelling Winterhulp en een grote verzameling (illegale) oorlogskranten. De collectie is nu geheel geïnventariseerd, geregistreerd en goed toegankelijk gemaakt.

Modeplaat voor seizoenen 1942-1943.

120

Dekentje, gemaakt van een uit de Wilhelminahaven te Vlaardingen geviste Duitse postzak.

Radio illegaal vervaardigd door Joodse medewerkers van Philips in kamp Vught, onder leiding van Dr. Rathenau. De lampjes zijn in het geheim in het laboratorium gemaakt.

De soldaten van Aruba

Stichting Vrienden van het Archief
(Fundacion Amigonan di Archivo)

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Op Aruba waren voor 1940 twee olieraffinaderijen gevestigd, de 'Lago' en de 'Arend'. Hier werd ruwe olie uit Venezuela verwerkt tot halffabricaten en eindproducten. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, waren de geallieerde legers afhankelijk van olie. Aruba bloeide hierdoor economisch op, maar werd zo ook een mogelijk doelwit van nazi-Duitsland.

Oudgediende de heer Oduber, die geïnterviewd is in het kader van dit project, draagt de kist van zijn jeugd vriend de heer Boy Ecury (achterste drager aan de rechter kant).

121

De defensie van het eiland was echter slecht georganiseerd. Behalve het Vrijwilligers Korps Aruba (VKA) was er slechts een klein aantal Nederlandse mariniers op het eiland gelegerd. Er was gebrek aan wapens en ander oorlogstuig. In allerijl werd de dienstplicht ingevoerd. Het Arubaanse leger, dat de ouderwetse benaming 'Schutterij' kreeg, had als primaire taak Aruba te beschermen tegen vijandelijke aanvallen. Maar het kon ook elders worden ingezet wanneer een bevriend buitenlands leger de verdediging van het eiland op zich zou nemen. De schutters waren jongeren die geen militaire training hadden genoten, de leiding lag in handen van Nederlandse mariniers en officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Pas later kreeg de Schutterij zijn eigen (onder)officieren. In dit project zijn diverse vraaggesprekken met officieren en onderofficieren van de Schutterij in Aruba en het VKA audiovisueel vastgelegd. Naar aanleiding van de interviews is in het voorjaar van 2010 op Aruba een expositie georganiseerd over de Tweede Wereldoorlog op het eiland.

Zeeuwse luchtoorlog van dag tot dag

Stichting Wings to Victory

www.wingstovictory.nl

Boven Zuidwest-Nederland heeft zich een grote luchtoorlog afgespeeld. In de meidagen van 1940 en ook daarna is door de Duitsers op grote schaal gebruik gemaakt van Zeeuwse vliegvelden. Ook zijn veel Zeeuwse steden gebombardeerd. Tijdens luchtslagen en door afweergeschut zijn bovendien meer dan 600 vliegtuigen in het zuidwesten neergestort, vooral in Zeeland. Dit alles is het 'grote publiek' ontgaan.

In dit project is een database aangelegd met alle beschikbare informatie over de luchtoorlog boven Zuidwest-Nederland. De database bestaat uit foto's, Duitse en geallieerde vliegrapporten, getuigenverhalen en archiefmateriaal. Hiermee is een naslagwerk ontstaan over de vele omgekomen vliegers, dat een eerbetoon aan hen wil zijn. De database is via de website en het museum van de stichting toegankelijk.

Razzia's in Limburg

Streekmuseum 't Land van Peel en Maas

www.museumpeelenmaas.nl

In het najaar van 1944 werden ongeveer 3.000 Limburgse mannen en jongens uit het gebied tussen Peel en Maas bij razzia's opgepakt en gedeporteerd naar Duitsland.

Over deze Duitse razzia's is veel uniek materiaal ontdekt. Het betreft 300 foto's, 40 dagboeken (veelal schoolschriftjes die met potlood zijn volgeschreven), 300 documenten (waaronder brieven) en 25 objecten. Het materiaal geeft een bijzonder helder beeld van de lotgevallen van de gedeporteerde mannen en jongens. De collectie is nu geconserveerd en toegankelijk gemaakt voor een breed publiek. Op de website van het museum kunnen geïnteresseerden zoeken naar documenten en objecten, die uitgebreid zijn beschreven.

Het streekmuseum 't Land van Peel en Maas in Helden heeft over dit thema en op basis van de collectie, een herdenkingskamer en een permanente tentoonstelling ingericht. Verder is een lessencyclus van drie lessen beschikbaar via de website van het museum. Tot slot is een Duitse documentaire rond een Noord-Limburgse dwangarbeider van Nederlandse ondertiteling voorzien.

Dwangarbeiders in Duitsland.

122

Vier verzetsvrouwen: gewoon doen en fier rechtopstaan

Stichting Cultuur & Co

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl*

Geert van der Molen, Tine Boeke-Kramer, Riete Sterenberg-Gompertz en Rachel van Amerongen. Vier vrouwen, vier verzetsstrijdsters. Waarom kwamen zij in opstand tegen de Duitse bezetter en welke gevolgen had dit voor hun leven? Die vragen staan centraal in het oral history project **VIER VERZETSVROUWEN**, waarin het stereotiepe beeld wordt genuanceerd van vrouwen in het verzet. Zij zouden, veelal als koerierster, vooral een ondersteunende rol hebben gespeeld.

Dit beeld klopt zeker niet voor de vier vrouwen in dit project. Geert van der Molen werd herhaaldelijk gearresteerd en zat gevangen in Ravensbrück. De keus voor verzet bleek bij de communistische Van der Molen, opgegroeid in een gereformeerde schippersgezin, sterk politiek gemotiveerd, terwijl de verpleegster Tine Boeke-Kramer door de kennismaking met Joodse vluchtelingen in het verzet was

gerold. Zij bracht vele Joodse kinderen naar onderduikadressen. Riete Sterenberg-Gompertz vervalste persoonsbewijzen, evenals Rachel van Amerongen die in het verzet rolde door haar huwelijk met een niet-Joodse Surinaamse verzetsman. Hun activiteiten varieerden van het vervalsen van persoonsbewijzen, het maken van illegale kranten en het geven van hulp aan onderduikers.

Hoe verschillend de vier vrouwen ook waren, in hun leven en ook tijdens de oorlog was kunst en cultuur van grote betekenis. Muziek gaf kracht om door te gaan of was een uitlaatklep voor angsten. Anderen zetten een artistiek talent in bij hun verzetsactiviteiten.

Ontsnapt aan de dodenmars

Ange Wieberdink Producties

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

In de nacht van 14 april 1945 werden 5.000 vrouwen uit kamp Buchenwald in colonne de weg op gejaagd. Geëscorteerd door SS'ers moesten de gevangenen grote afstanden afleggen. De ontberingen waren onmenselijk. Het doel van de Duitsers was om zoveel mogelijk vrouwen de 'dodenmars' niet te laten overleven.

Negen jonge vrouwen wisten samen te ontsnappen. Wat volgde was een hachelijke zwerftocht door vijandig gebied, op zoek naar het oprukkende Amerikaanse leger. De vrouwen waren afhankelijk van mensen die hen onderweg eten en onderdak gaven. Verschillende malen dreigde verraad. Een overnachting in een landhuis waar Nederlandse NSB-kinderen verbleven, liep bijna fataal af. Toen zij de uitputting nabij waren en de kogels hen letterlijk om de oren vlogen, hoorden de vrouwen het geluid van een jeep met daarin twee Amerikaanse soldaten. Ze waren gered.

De documentaire **ONTSNAPT** vertelt het aangrijpende verhaal van de negen vrouwen aan de hand van dagboekfragmenten en het relaas van twee van hen, Madelon Verstijnen en Christine Bénédite. Beide vrouwen zijn inmiddels de 90 gepasseerd, maar de verschrikkelijke voettocht van april 1945 staat in hun geheugen gegrift. De kijker is er ook getuige van hoe Madelon en Christine elkaar voor het eerst sinds de dodenmars, 64 jaar na dato, weer ontmoeten. De film is uitgebracht op dvd met ondertiteling in het Nederlands, Engels, Frans en Duits.

Een ontmoeting van twee vrouwen uit een concentratiekamp met een Amerikaanse soldaat.

Christine Bénédite (l) en Madelon Verstijnen.

Beide vrouwen tijdens hun ontmoeting na 64 jaar.

Een dodenmars vanuit kamp Dachau.

123

De Meivliegers

Stichting De Meivliegers

“Als je hoort dat er zo’n 70 Duitse machines boven Rotterdam vliegen en je moet er met drie Nederlandse vliegtuigen naartoe, dan zijn die 70 niet interessant. Want je hebt te doen wat er van je gevraagd wordt.” Aan het woord is Henk Sitter. Hij is een van de Nederlandse piloten die in de documentaire *DE MEIVLIEGERS* herinneringen ophaalt aan de luchtoorlog boven de Randstad in mei 1940. Het is het verhaal van een heroïsche, maar niet te winnen strijd. In dubbeldekkers en met linnen bespannen Fokkertjes, nauwelijks voorbereid en zwaar in ondertal, moet de Nederlandse luchtmacht het

opnemen tegen superieure Messerschmitts en Heinkels. Doel is te voorkomen dat de Duitsers de vliegvelden bij Den Haag, Leiden en Rotterdam kunnen innemen. De eerste oorlogsdag raakt Nederland 60 van zijn 125 vliegtuigen kwijt. Met het restant wordt dapper doorgevochten. Aan het eind van de vijfdaagse luchtoorlog blijken meer dan 425 vijandelijke toestellen te zijn neergehaald, ruim een kwart van de totale Duitse luchtvloot. Sommige Britse historici stellen dat dit grote verlies Hitler heeft afgehouden van de geplande invasie van Engeland. *DE MEIVLIEGERS* vertelt het verhaal van de luchtoorlog boven de Randstad aan de hand van historische filmbeelden en de persoonlijke herinneringen van Nederlandse vliegers.

124

Archief en foto's Fliegerhorst Deelen

Stichting Dutch Aircraft Examination Group

www.museumvlbeelden.nl/projekten/digitalisering-archief

Tijdens de oorlog was vliegveld Deelen in gebruik bij de Duitse Luftwaffe. Op de ‘Fliegerhorst Deelen’, zoals het vliegveld toen heette, was een squadron nachtjagers gestationeerd dat aanvallen uitvoerde op geallieerde bommenwerpers die naar Duitsland vlogen. Het vliegveld lag zeer strategisch op de route van deze bombardementsvluchten.

De stichting Dutch Aircraft Examination Group beheert het Museum Vliegbasis Deelen. Dat museum heeft als doel objecten te tonen die betrekking hebben op de luchtoorlog in Nederland. Uitgangspunt is de aanwezige vliegtuigwrakken, onderdelen, wapens, uniformen en andere objecten zoveel mogelijk in hun context te laten zien. Het museum wil het verhaal eromheen vertellen en ook verbeelden.

In dit project zijn 17.000 documenten en foto's die betrekking hebben op de vliegbasis in oorlogstijd middels digitalisering behouden en toegankelijk gemaakt. De foto's, vaak nog in hun originele albums, geven een beeld van Deelen en het omliggende gebied. Het archiefmateriaal bestaat uit originele documenten en kopieën die de basis vormen van onderzoek dat door de Stichting is verricht om de in het museum getoonde objecten te contextualiseren. Dit archief bevat veel correspondentie met nabestaanden van omgekomen Canadese, Amerikaanse, Engelse en Duitse vliegers en met organisaties in binnen- en buitenland.

Wie geschoren wordt moet stilzitten

Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis

easy.dans.knaw.nl

Vernederd, kaalgeknipt en met menie besmeurd, opgejaagd door een joelende menigte. Na de bevrijding was dat de publieke straf voor veel meisjes en vrouwen die tijdens de oorlog een relatie hadden gehad met een Duitse militair. ‘Moffenmeiden’ werden ze genoemd. Er rustte zo’n taboe op, dat de meisjes en vrouwen die het betrof maar zelden hun verhaal hebben durven vertellen. Historica Monika Diederichs sprak in 1994, 1995 en 1996 uitgebreid met vrouwen over hun relaties met Duitsers in de oorlogsjaren. Vaak bleken zelfs echtgenoten en kinderen niet op de hoogte van hun geschiedenis.

De interviews vormden de basis voor Diederichs' boek *WIE GESCHOREN WORDT, MOET STIL ZITTEN. DE OMGANG VAN NEDERLANDSE MEISJES MET DUITSE MILITAIREN*. De 42 diepte-interviews met de vrouwen, geboren tussen 1907 en 1928, zijn nu gedigitaliseerd en uitgeschreven.

125

Getekend door de oorlog

Cogis

www.cogis.nl

Toen de enorme archiefkast van de stichting Informatie- en Coördinatieorgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen (ICODO) in 2007 niet mee kon bij een verhuizing, was dit aanleiding om het papieren erfgoed van de stichting digitaal te behouden. Zo belandde de inhoud van veertien grote laden en 156 meter documenten in de ‘Erfgoeddatabase’ van Cogis (de opvolger van ICODO), die gekoppeld is aan de bestaande Cogis-catalogus. In totaal zijn 15.000 pagina's Indisch en Europees erfgoed door digitalisering behouden en ontsloten.

De database biedt een samenhangend beeld van de nasleep van de Tweede Wereldoorlog en de ontwikkeling van de hulpverlening aan oorlogsgetroffenen in Nederland. Een belangrijk deel van de collectie bevat levensverhalen over oorlogservaringen en de verwerking en behandeling daarvan. Primair biedt de collectie inzicht in de vraag wat het betekent getekend te zijn door de oorlog. Het materiaal heeft zowel betrekking op Europese als Indische oorlogsgetroffenen. De database bevat verder artikelen van en over gerenommeerde auteurs en personen, archiefdocumentatie en belangrijke rapporten zoals het WAC-rapport, dat in 1978 de oprichting van een informatiecentrum voor en over oorlogsgetroffenen bepleitte.

Al dit gedigitaliseerde materiaal is te doorzoeken op woorden en toegankelijk via de website van Cogis. Ongeveer 80% van de documenten kan online geraadpleegd worden. Het overige deel is op locatie toegankelijk.

De oude paternoster van Cogis.

Nationale WO2-collectie Oorlog in Blik

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.oorloginblik.nl

Films en geluidsfragmenten zijn misschien wel het meest aansprekende erfgoedmateriaal dat we kennen. Dit materiaal maakt het mogelijk om met eigen ogen te zien en met eigen oren te horen wat men ook in die tijd zag en hoorde. Dat geldt zeker als het gaat om een ingrijpende gebeurtenis als de Tweede Wereldoorlog. Als het daarnaast ook nog eens kleurenbeelden betreft, dan lijkt de oorlog die we doorgaans alleen in zwartwit beelden kennen, wel erg dichtbij te komen.

De meeste films en geluidsbanden liggen bij erfgoed- of archiefbeherende instellingen. Een deel daarvan is bekend, bijvoorbeeld de Polygon-journals uit de oorlogsperiode. Een onbekend aantal films is daarnaast in particulier bezit. Daarbij gaat het vaak om bijzonder materiaal, omdat het gemaakt is door gewone Nederlanders en niet door ‘autoriteiten’. Bovendien is audiovisueel materiaal kwetsbaar. Het opsporen ervan is juist nu belangrijk om te voorkomen dat het verloren gaat. Met het project OORLOG IN BLIK zijn zoveel mogelijk films en geluidsfragmenten over het Koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog geïnventariseerd en bijeengebracht. Hierbij is tevens een groot aantal films van onder meer de regionale audiovisuele archieven gedigitaliseerd, beschreven en voor internet toegankelijk gemaakt. Voor de totstandkoming van OORLOG IN BLIK is nauw samengewerkt met alle regionale audiovisuele archieven, het Filmmuseum en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid.

Zoekmachine

De website biedt een overzicht van aanwezige titels en fungeert als zoekmachine voor het vinden en bekijken van audiovisueel materiaal. Onderwerpen zijn onder meer de mobilisatie, NSB, Nederlands-Indië, oorlogsgeweld, het Duitse perspectief op Nederland, en het leven van alledag. De films en geluidsfragmenten beslaan de periode tussen 1933 en 1950, dus ook de voorgeschiedenis en de nasleep van de Tweede Wereldoorlog.

Speurwerk

Een deel van het materiaal op OORLOG IN BLIK is gevonden bij kleine musea, particuliere eigenaren en verzamelaars. Filmresearcher Gerard Nijssen heeft dit speurwerk verricht. Een gerichte, persoonlijke benadering in combinatie met een integere omgang met het originele (privé)materiaal zorgde bij de bezitters voor het noodzakelijke vertrouwen om hun films na zoveel jaren af te staan voor digitalisering en ontsluiting voor het grote publiek.

De speurtochten leidden tot verrassende vondsten. Zo bleek het museum De Scheper in Eibergen amateurfilms te bezitten van schoolmeester Gerrit Vinke, Joop Brens en de op 6 juni 1944 gefusilleerde verzetsman Henrik Pieter Heinen. Tezamen geven deze amateurfilmers een uniek beeld van een dorp in oorlogstijd. In het kader van OORLOG IN BLIK is ruim 3,5 uur van deze filmcollectie gedigitaliseerd en beschreven. Zeer bijzonder is de relatie van één van de gevonden films, **BEELDEN UIT DONKERE DAGEN** van Gerrit Vinke, met archiefstukken in het bezit van museum De Scheper. In de film is de intocht te zien van de Joodse Eibergenaar Jules Zion, samen met de bevrijders. Gezeten op de voorste Engelse tank trekt Zion het bevrijde Eibergen binnen. De archiefdoos **JODENVERVOLGING** van het museum bevat een schriftelijk verslag van Jules Zion over zijn glorieuze intocht in het dorp. Hij heeft zijn onderduikadres in Eibergen verlaten en wacht buiten het dorp de bevrijders op. De Engelse opmars wordt echter gehinderd doordat de Duitsers een dag eerder de brug over de Berkel hebben opgeblazen. Hij schiet te hulp en loodst de Engelsen het dorp binnen. Daar aangekomen hoort hij de dorpsbewoners tegen elkaar zeggen: “Zie je wel, ik heb altijd wel gedacht dat Zion naar Engeland is ontkomen”.

126

127

Sneeuwbaaleffect

Een illustratie van het sneeuwbaaleffect dat de zoekacties van OORLOG IN BLIK soms opleverden, is het verhaal van de films over het Groningse grensplaatsje Ter Apel. Deze films lagen bij een particulier in Almere, die ze als geschenk had gekregen van de weduwe van de filmmaker, een fotograaf uit Ter Apel. Toen bleek dat de films vooral over het Groningse dorpje Ter Apel gingen, werd in goed overleg besloten deze over te dragen aan een van de partners van OORLOG IN BLIK, het Gronings AudioVisueel Archief (GAVA). Voor de beschrijving zocht het archief naar lokale deskundigen om de locaties en mensen op de films te kunnen identificeren. Die diende zich als vanzelf aan toen een amateurhistoricus uit Ter Apel contact opnam met de vraag of GAVA nog films uit of over het dorp had. De man bleek bovendien zelf ook een film over Ter Apel te hebben, waarop Poolse militairen staan. Uiteraard is deze film ook in OORLOG IN BLIK opgenomen.

Verdere hulp bij het beschrijven kreeg het archief van twee voormalige naasten van de filmmaker, de fotograaf uit Ter Apel. De vader van de amateurhistoricus bleek gewerkt te hebben voor de fotograaf. Daarnaast was het GAVA gebeld door de kleinzoon van de fotograaf. Hij had gehoord dat er films van de hand van zijn vader waren opgedoken en was erg geïnteresseerd in kopieën hiervan.

Nitraatfilm

De verwickelingen leverden nóg een film op, want bij navraag bleek de amateurhistoricus contact te hebben met iemand die een nitraatfilm in zijn bezit had over de opmars van de bevrijders van Zwolle naar Westerwolde, het gebied in Oost-Groningen waar ook Ter Apel deel van uitmaakt. De film is gemaakt door de professionele filmdienst van de Canadese of Poolse militairen en vormt daarmee een prachtvondst die uitstijgt boven het genre ‘amateurfilm’.

OORLOG IN BLIK is uitgevoerd in opdracht van het NIOD, dat ook de bijbehorende website beheert.

Begraven in Duitsland

Centraal Bureau voor Genealogie

www.cbg.nl

In de turbulente en onoverzichtelijke jaren van de Tweede Wereldoorlog verbleven ongeveer 500.000 Nederlanders om uiteenlopende redenen in Duitsland. Sommigen leefden er al voor de oorlog of trokken tijdens de oorlog vrijwillig naar Duitsland. Anderen werden door de bezetter gedwongen er te werken of zaten in Duitsland gevangen.

Buiten de vernietigingskampen zijn duizenden Nederlanders in Duitsland overleden en begraven. De locatie van de graven en omstandigheden waaronder iemand stierf, zijn vaak onbekend.

In het CBG bevindt zich een klein archief met informatie over Nederlanders die in Duitsland zijn omgekomen en over oorlogsgraven van Nederlanders in Duitsland. Het archief bestaat uit op naam gestelde persoonskaarten met getuigenissen van landgenoten. Zij hebben na de oorlog het Rode Kruis geïnformeerd over in Duitsland omgekomen en begraven Nederlanders. Deze getuigen zijn meestal met naam en toenaam bekend. Uit de opgaven blijkt dat zij de overledenen soms persoonlijk hebben gekend en ook meer wisten over de omstandigheden waaronder iemand was overleden.

De informatie is toegankelijk via de CBG-website. Dit project vormt een aanvulling op het project Archief Informatiebureau Rode Kruis.

 Gemeente Groningen Provincie Groningen

Naam: Moes

Voornamen: Cornelis Jan

Adres: Groningen, Boeterweg 97.

Geb. datum: 28-11-14 in Luidhara.

Overleden te: Lohfelden (D) **den:** 4-4-45

Bijzonderheden: voor granaatwond gekropen op 3 Apr. en 4 Apr. daar begraven. Eerke-urkunde van burgemeester v. Lohfelden overleefd.

Medegedeeld door: Sjoerd Andries De Vries

Adres: Groningen, Trislaan 58

Gerepatrieerd uit: Duitsland.

Repatrieringsnummer: _____ **Nr. Pers. Bew.:** _____

K 1729

128

Zorg voor het kleine geheugen

Erfgoed Nederland

Licht, temperatuur, luchtvochtigheid, opslagmiddelen, kasten, gebouwen, gebruik en registratie. Al deze factoren bepalen hoe snel of hoe langzaam de staat van erfgoedmateriaal achteruitgaat.

Het project ZORG VOOR HET KLEINE GEHEUGEN is opgezet om de kennis van conserveren en beheren te vergroten, vooral bij kleinere instellingen die WOII-materiaal in de collectie hebben. In diverse regionaal opgezette workshops zijn praktische handreikingen geboden om het risico op verval of verlies van materiaal zo goed mogelijk te beperken. Er is een syllabus ontwikkeld en breed verspreid waarin informatie is te vinden over behouds- en beheersmaatregelen die van belang zijn voor conservatoren.

De ervaringen van de organisatoren en deelnemers aan de workshops zijn mede aanleiding geweest de stichting Erfgoedkennis op te richten. Deze heeft tot doel de kennisoverdracht op het gebied van preventieve conservering te bevorderen.

In dit project heeft Erfgoed Nederland samengewerkt met het Landelijk Contact Museumconsulenten, Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland en Helicon Conservation Support.

129

Memories to share

Stichting Polderhuis Museum

In oktober 1944 werd het Zeeuwse Westkapelle gebombardeerd. Van het dorp werd 90% weggevaagd, 10% van de bevolking van Westkapelle kwam om. Dat het de geallieerden bij dit bombardement om de strategische zeedijk ging, is bij weinig mensen bekend. Niet voor niets wordt de Slag om de Schelde, waarin Westkapelle een belangrijk breekpunt was, de 'vergeten veldslag' genoemd. Het zou een jaar duren voordat de dijk was hersteld en de inwoners van Westkapelle aan de wederopbouw van hun dorp konden beginnen.

Foto's, verhalen, films en documenten uit de tijd van bezetting, waarop de verwoesting, bevrijding en wederopbouw in beeld zijn gebracht, zijn in dit project gedigitaliseerd en ontsloten. Zo krijgen de betrokken burgers en militairen een gezicht en kan het materiaal worden gebruikt in projecten op middelbare scholen. In deze projecten staan 'gedeelde herinneringen' centraal. Scholieren verwerken hun eigen foto's en verhalen over oorlog en vrede met die van, bijvoorbeeld, hun opa's en oma's. Het Polderhuis Museum werkt in het project MEMORIES TO SHARE nauw samen met het Royal Marines Museum in Portsmouth en het Imperial War Museum in Londen. In al deze musea is materiaal uit het project te bezichtigen.

Troostmeisjes

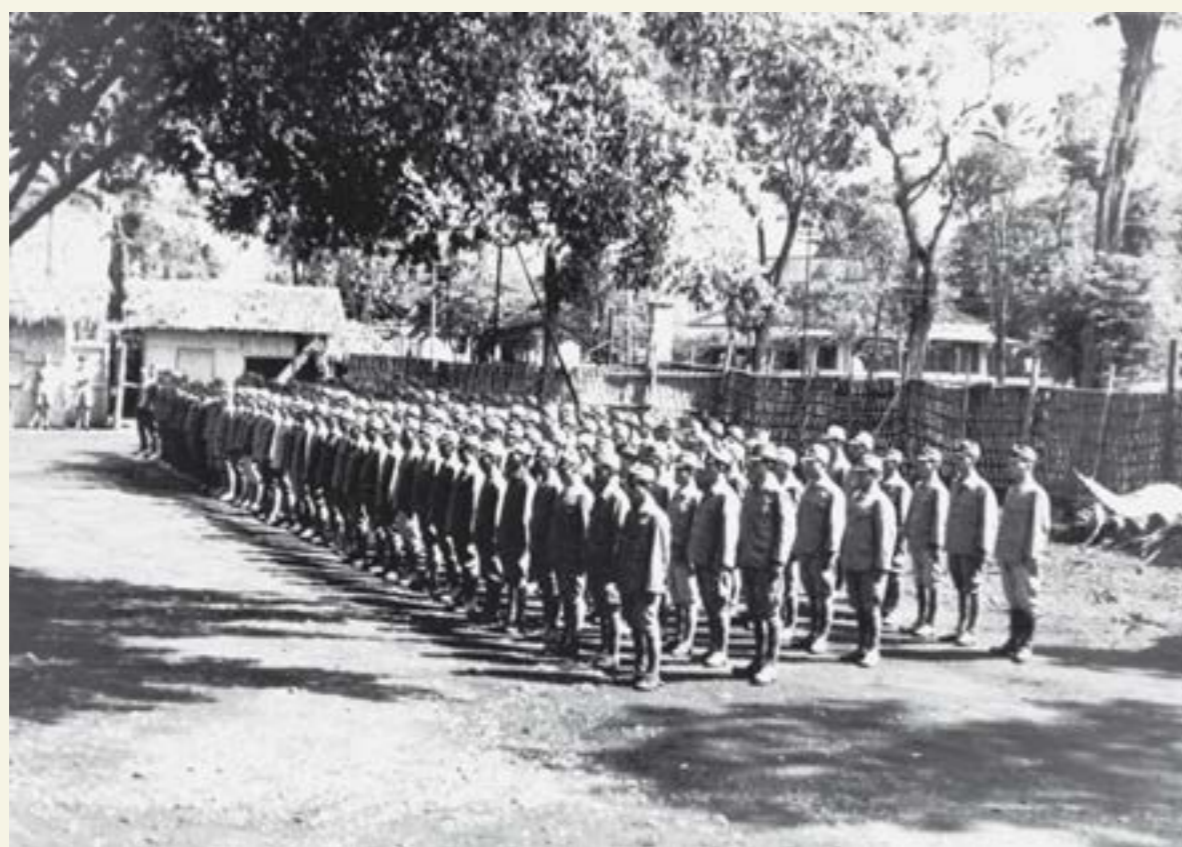
Stichting Het Kader

easy.dans.knaw.nl

'Troostmeisjes' worden ze genoemd. Jonge vrouwen, soms nog kinderen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog stelselmatig werden verkracht door de Japanse bezetter in voormalig Nederlands-Indië. In soldatenbordelen verrichtten ze seksuele 'dwangarbeid'. Wat zijn de herinneringen van deze vrouwen en wat zijn de gevolgen geweest van hun verborgen en verdrongen leed?

De filmmakers zijn in Indonesië op zoek gegaan naar vrouwen die als seks-slavinnen moesten werken. Het heeft schoorvoetend vertelde levensverhalen opgeleverd vol pijn en schaamte. De verhalen zijn verwerkt in de documentaire **TROOSTMEISJES**. Van de nu hoogbejaarde vrouwen zijn tevens portretfoto's gemaakt. Ook zijn hun verhalen verwerkt in een boek.

Een groep Japanse soldaten tijdens de officiële overgave van wapens aan de geallieerden op 15 mei 1946 te Batavia.

130

De Onverzoenlijken

Stichting Filmproject

Toen de oorlog met Duitsland uitbrak, besloot de Nederlandse regering staatsgevaarlijk geachte burgers te interneren in kampen. Dit gebeurde in Nederland, maar ook in Nederlands-Indië, Suriname en op Bonaire. De documentaire **DE ONVERZOENLIJKEN** richt zich op deze geschiedenis. Het materiaal dat is verzameld toont aan dat er naast de Nederlandse lezing van het internerings-beleid nog een ander perspectief bestaat: voor het grote publiek onbekend gebleven verhalen, feiten en lotgevallen uit de koloniale gebiedsdelen. Zo zijn er (vermeende) **NSB**'ers vanuit Nederlands-Indië verscheept naar Suriname om daar te worden geïnterneerd. De documentaire geeft inzicht in een voor velen onbekende Nederlandse geschiedenis en biedt ook nieuwe perspectieven om die geschiedenis te beschouwen.

Gevangenis Fort Willem II in Indonesië.

Locatie kamp Suffisant, huidige marinekazerne, Curaçao

131

Het Philips-Kommando in kamp Vught

Stichting Geschiedschrijving Philips-Kommando
Concentratiekamp Vught '43-'44

www.philips-kommando.nl

In een van de eerste oorlogsjaren kreeg Frits Philips vanuit Berlijn het dringende verzoek werk te verschaffen aan gevangenen in concentratiekamp Vught. De ondernemer deed dit pas na lange aarzeling en stelde aan zijn medewerking voorwaarden, die tot zijn verbazing door de SS-kompleiding werden geaccepteerd. Zo ontstond binnen het prikkeldraad van kamp

Vught de Speciale Werkplaats B677, het Philips-Kommando. De eerste werkers waren 80 politieke gevangenen die zo verzwakt waren dat de SS ze elders niet meer kon gebruiken. Uiteindelijk werden van februari 1943 tot september 1944 in totaal 3.100 gevangenen, waaronder 600 Joodse, in het Philips-Kommando tewerkgesteld. Door hun beschermde status overleefden relatief velen de oorlog.

Uit de collectie nagelaten verhalen over het Philips-Kommando is in dit project 70 uur audio- en 25 uur videomateriaal gedigitaliseerd. Ook zijn unieke, merendeels handgeschreven documenten, ingescand. Hieruit komt, samen met de ooggetuigenverslagen, een indringend beeld van binnenuit naar voren: de dagelijkse problemen in de bedrijfsvoering, maar ook de pogingen steeds meer gevangenen bij de werkplaats te betrekken in de hoop ze voor deportatie te behoeden.

Het volledige gedigitaliseerde materiaal, met complete transcripties en korte samenvattingen, is opgenomen in een database. Deze is eind 2010 via de website toegankelijk. De getuigenissen zijn gebruikt voor een boek, een televisiedocumentaire, drie lespakketten voor middelbare scholieren en een landelijke wedstrijd voor profielwerkstukken.

Knijpkatten vervaardigd door het Philips-Kommando in kamp Vught.

Brandgrens Rotterdam

Gemeente Rotterdam

www.brandgrens.nl

Het Duitse bombardement van 14 mei 1940 op Rotterdam duurde nog geen kwartier. Een kleine 80.000 Rotterdammers (bijna 13% van de stadsbevolking) raakten hun huis en spullen kwijt. Circa 900 burgers werden hierbij gedood.

De term 'brandgrens' werd kort na de oorlog een begrip bij Rotterdamse planologen en stedenbouwers. In 2006 besloot de gemeente Rotterdam de brandgrens als collectief *lieu de mémoire* fysiek te markeren en op allerlei manieren over het bombardement te vertellen.

In dit project is erfgoedmateriaal onderzocht en ontsloten dat verbonden kan worden aan de Rotterdamse brandgrens. Het materiaal is gebruikt om meer inhoud te geven aan de website en de cultuurhistorische atlas Brandgrens Rotterdam 1930-2010. De gemeente werkte hierbij samen met het Historisch Museum Rotterdam. De atlas beschrijft de cultuurhistorische situatie van Rotterdam voor 1940 en rond 2000 en biedt een samenhangende verzameling van foto's, filmbeelden, affiches, dagboeken en archiefstukken. Al het materiaal heeft betrekking op de geschiedenis van bewoners, bedrijven en instellingen langs de brandgrens. Het boek voert de lezer mee door de straten langs de brandgrens en plaatst de twee steden, toen en nu, naast elkaar. Dit maakt de relatie duidelijk tussen het vooroorlogse Rotterdam en de moderne stad.

132

Joodse markt aan de Gaaspstraat

Stichting Kindermonument

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Aan de Gaaspstraat in Amsterdam-Zuid ligt sinds 1921 een speeltuin. De plek werd door de Duitse bezetter in november 1941 gevorderd als markt voor Joden. De markt bestond tot augustus 1943.

Toen Joodse kooplieden van reguliere markten moesten verdwijnen, zochten de Duitse en lokale autoriteiten naar ruime omheinde plekken voor Joodse markten. Vaak viel de keuze op sportterreinen en kinderspeelplaatsen. De Joden werden vanaf dat moment verplicht hun inkopen op deze markten te doen. De andere buurtgenoten waren hiervan getuige en

zagen hoe speelterreinen moesten plaatsmaken voor markten. Welke impact had dit op een buurt waar Joden en niet-Joden samenleefden? Hoe is deze maatregel van invloed geweest op de buurtgenoten? Hierover zijn getuigen van toen bevraagd. Met antwoorden op deze vragen wil het project bijdragen aan de geschiedschrijving van de Jodenvervolgning in Amsterdam, in het bijzonder in de Rivierenbuurt. Van de Joodse markt aan de Gaaspstraat bestond een filmpje dat verloren was gewaand, maar inmiddels is teruggevonden. De beelden zijn onder meer gebruikt voor de dvd *HERINNERINGEN AAN JOODS NEDERLAND*.

133

De Onafhankelijke Socialistische Partij waarschuwt al in 1933 voor nazipropaganda bij vertoning van de toen bezochte Duitse films.

Luchtbeschermingsdiensten Tilburg en Oosterhout

Stichting Mommerskwartier

www.regionaalarchieftilburg.nl

Paleis-Raadhuis, Tilburg

De taak van luchtbeschermingsdiensten was de bevolking te waarschuwen voor luchtaanvallen. Ook moesten ze preventieve maatregelen nemen om de gevolgen van luchtaanvallen te beperken.

In Tilburg beschikte de luchtbeschermingsdienst over drie uitkijkposten. Vernoemd naar de nationale driekleur zat 'post rood' in de Goirkese kerk, 'post wit' in de Korvelse kerk en 'post blauw' in Paleis-Raadhuis. Deze uitkijkposten waren dag en nacht bezet en rapporteerden over bewegingen in de lucht, maar ook over bijzonderheden op de grond. Zo werd op Dolle Dinsdag 5 september 1944 melding gemaakt van de executie van (vermoedelijk) een deserteur.

In de regio Tilburg zijn twee archieven van luchtbeschermingsdiensten bewaard gebleven, die van Tilburg en Oosterhout. De archieven geven een beeld van de wijze waarop de bezetter en de bevolking zich wapenden tegen de gevaren vanuit de lucht. De archieven zijn gedigitaliseerd en beschikbaar gesteld via de website van het Regionaal Archief Tilburg. Ook een aantal andere collecties staat op de website, waarmee een goed beeld ontstaat van de luchtoorlog in de regio. Koppeling van het archief van de luchtbeschermingsdienst aan de database oorlogsslachtoffers heeft duidelijk gemaakt dat de op Dolle Dinsdag geëxecuteerde militair de toen 23-jarige Italiaan Giovanni Carretto moet zijn geweest.

134

Het vergeten bombardement

Stichting Mondelinge Geschiedenisprojecten

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Op 31 maart 1943 vertrok een grote groep Amerikaanse bommenwerpers uit Engeland voor een missie boven Nederland. Doelwit waren de haveninstallaties rond Rotterdam. Door slecht weer, moeilijke navigatie, de betrekkelijk hoge aanvliegroute en een sterke wind aan de grond kwamen ongeveer 70 zware brisantbommen terecht op de woonwijk Bospolder-Tussendijken. In de bedrijvige en dichtbevolkte buurt werden vrijwel alle huizen verwoest of beschadigd. Branden, die door de sterke wind werden aangewakkerd, konden moeilijk worden geblust vanwege een tekort aan water. De hulpverlening had door de paniek en de chaos weinig structuur. Bij het bombardement kwamen 326 Rotterdammers om. Honderden gewonden en duizenden daklozen moesten in de toch al moeilijke oorlogsomstandigheden worden opgevangen.

Dit project heeft ooggetuigen van toen aan het woord gelaten. Hun verhalen brengen dit 'vergissingsbombardement' tot leven, laten zien wat de persoonlijke gevolgen waren en welke betekenis deze gebeurtenis had voor de sociale verbondenheid in de wijk. Ook komt de vraag aan de orde wat dit geallieerde bombardement betekende voor de anti-Duitse gezindheid van de betrokkenen.

Twee getuigen op de slotpresentatie van het project op 14 mei 2009.

Registratie en digitalisering collecties

Verzetsmuseum Amsterdam

collectie.verzetsmuseum.org/adlib

Het Verzetsmuseum Amsterdam geeft een beeld van het dagelijks leven en het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog in zowel Nederland als Nederlands-Indië. Het museum bezit een groot aantal persoonlijke verzamelingen van verzetsstrijders en oorlogsgetroffenen. Ze variëren van enkele documenten tot meerdere archiefdozen en zijn zeer divers: van illegale correspondentie tot valse identiteitspapieren, gereedschap en werkdocumenten.

Voorbeelden zijn de collectie Frederik Loep, die als bedrijfsleider van de Machinefabriek Stork in Hengelo (O) in 1943 geëxecuteerd werd na de april- en meistakingen en de collectie Erik Hazelhoff Roelfzema, beter bekend als 'Soldaat van Oranje'. Maar ook de collectie Tolly Thijssen, die op basis van smokkelbriefjes geld en goederen de Soekamiskin-gevangenis te Bandoeng in smokkelde en de collecties Bertus Valstar en Jiskoot/Johannes Post. Beiden maakten deel uit van de top van de Landelijke Knokploegen.

In Adlib zijn nu 330 persoonlijke verzamelingen geregistreerd. Vervolgens is op basis van criteria als kwetsbaarheid, uniciteit en representativiteit een selectie van 100 verzamelingen gedigitaliseerd. De circa 15.000 gescande pagina's zijn gekoppeld aan de gegevens in de Adlib-database van het museum. Gebruikers kunnen de hele collectie via de website op naam en/of trefwoord doorzoeken, waarbij de digitale afbeeldingen direct beschikbaar zijn.

De collectie van het Verzetsmuseum Amsterdam klaar voor digitalisering.

135

Ontsluiting particuliere archieven

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.niod.nl

In dit project zijn twaalf bijzondere archieven uit de collectie van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) geconserveerd en digitaal ontsloten. De archieven laten zien hoe de bezetting ingreep in de levens van individuele burgers. Daarnaast geven ze een historisch beeld van de nasleep van de oorlog, met name op het gebied van rechtsherstel.

Deels gaat het hier om persoonlijke archieven, onder andere die van Truus Weismuller die een centrale rol bij de hulpverlening aan Joodse kinderen vervulde, Jan van Borssum-Buisman, Engelandvaarder, en J.M. de Moor, een rechter die zich al tijdens de oorlog bezig hield met de toekomstige berechting van oorlogsmisdadigers.

Tevens is archiefmateriaal bewerkt over specifieke thema's. Zo zijn de zogeheten *Personalakten* bewerkt (dossiers van gevangenen die hun straf moesten uitzitten in Duitse tuchthuizen) evenals het archief van de *Jüdische Unterstützungsstelle*, het bureau dat financiële bijstand bood aan werkloze Joodse partners in een gemengd huwelijk, en dat van het Sieradencomité dat claims behandelde van Joden die als gevolg van de vervolging waardevolle bezittingen waren kwijtgeraakt.

De oorlog op tv

NPS

www.deoorlog.nps.nl
www.13indeoorlog.nps.nl

Presentator Rob Trip komt in beeld, zittend naast een grote lap gele stof met opdruk. Dan wordt een dagboekfragment voorgelezen. Een jong Nederlands meisje vertelt over de eerste dag dat ze de Davidster op haar kleding moet dragen. Mensen nemen de hoed voor haar af, iemand zegt tegen haar: "Joh, doe dat ding toch af!". Zelf vindt ze het dragen van die ster nog wel een beetje grappig. Dat zou snel veranderen.

De gele Jodenster maakte van gewone Nederlanders 'vervolgden' die massaal werden vermoord in kampen in het Oosten. Dit alles ingegeven door de nazi-ideologie waarin voor Joden in Europa geen plaats was. Die gele ster, brandmerk van onschuldigen, werd niet geproduceerd in een getto in Polen, zoals lang is gedacht, maar in Enschede. Om precies te zijn: in de fabriek van een onteigende Joodse textielabrikant.

Op deze manier heeft de tv-serie DE OORLOG het erfgoedmateriaal uit de periode 1940-1945 verwerkt: je kon als toeschouwer meekijken in de authentieke documenten van toen. En je kreeg de dilemma's van destijds rechtstreeks op tafel, geformuleerd door degene die er toen mee worstelde.

De geschiedenis dichtbij

Ander tafereel: een Rotterdamse moeder roept haar zoon. Ze hoort in de verte knallen en een onheilspellend lawaai. Moeder en zoon duiken in een kast onder de trap. Daar breekt de hel los, alles schudt, alles valt naar beneden. Het Bombardement. Aan het eind van de scène beweegt de moeder niet meer. Een scene uit de jeugdserie 13 IN DE OORLOG.

Is het niet te heftig, te realistisch? Dat vroegen de makers zich af bij het bekijken van deze opnamen. Maar de scène is gehandhaafd, want de bedoeling van 13 IN DE OORLOG was om kinderen dichterbij die geschiedenis te brengen, dicht bij het besef van wat hun grootouders hier of in Nederlands-Indië zelf hebben meegemaakt. Nagespeelde scènes moesten dat effect teweegbrengen, gecombineerd met de filmbeelden en de foto's van destijds. En ook met de dagboeken die kinderen in die jaren schreven over wat er om hen heen allemaal gebeurde.

Naast archiefilm, het basismateriaal voor geschiedenis op televisie, vormden vooral die dagboeken voor beide series de basis van het oorlogsverhaal. Duizenden zijn er geschreven in de oorlogsdagen en bij intensieve bestudering blijkt hoe rijk die bron is. Zoveel mensen hebben soms letterlijk in het heetst van de strijd hun belevenissen en gevoelens op papier gezet, vaak ook in mooi verzorgde taal. Die directe manier van communiceren blijkt springlevend.

136

137

Vanuit al dit bijzondere bronnenmateriaal en de nieuwste historische bevindingen ontstond de ambitie een aansprekende televisieserie te maken. Een serie die in de traditie kan staan van Lou de Jong's DE BEZETTING. Gemaakt met de inzichten van 'nu' maar vanuit het perspectief van 'toen'.

Het resultaat: negen afleveringen DE OORLOG met gemiddeld 960.000 kijkers en dertien afleveringen 13 IN DE OORLOG met rond 300.000 kijkers, uitgezonden in de periode oktober 2009 - januari 2010.

Keuzes maken

Bij het samenstellen van beide series werden de redacties bijgestaan door historici, die behulpzaam waren bij het maken van keuzes. Want elke stad en streek, elke familie en elke groep in Nederland en uit het voormalig Nederlands-Indië kent een eigen verhaal. Het kiezen en selecteren bleek een lastig proces. Het ging daarbij niet alleen om het aanbrenge van duidelijke rode draden die herkenbaar zijn voor mensen. Het ging tegelijkertijd om het belichten van het onbekende, waardoor juist het veelkleurige beeld van die gecompliceerde oorlog kan worden overgedragen. Het zoeken naar de balans tussen die twee uitgangspunten was de grote uitdaging in het televisieproject.

Beide series zijn op dvd uitgebracht. 13 IN DE OORLOG is in veel schoolklassen bekeken en behandeld, en door Teleac/NOT deels uitgezonden in het kader van de schooltelevisie. Beide projecten hebben bovendien een uitvoerige website en een pendant in boekvorm gekregen.

De luchtoorlog van mei 1940

Nationaal Luchtvaart-Themapark Aviodrome

www.luchtoorlogmei1940.nl

De Junkers 52 die parachutisten afwerpt boven Den Haag, Ypenburg, Loosduinen en de Bollenstreek, te zien op de megagrote luchtfoto. De gereconstrueerde luchtfoto is ook gebruikt in deze tentoonstellingsruimte van Themapark Aviodrome.

Tijdens de meidagen van 1940 probeerden Duitse luchtlandingstroepen de Nederlandse vliegvelden in de Randstad te veroveren. Nauwelijks voorbereid, zwaar in de minderheid en in sterk verouderde vliegtuigen nam de Nederlandse luchtmacht het op tegen superieure Duitse Messerschmitts. De opdracht van de Nederlandse piloten was de verdediging van de vliegvelden rond Den Haag, Leiden en de stad Rotterdam. De LUCHTOORLOG VAN MEI 1940 is een webtoepassing op basis van een gereconstrueerde luchtfoto van de Randstad uit de mobilisatietijd van 1939-1940. De luchtfoto is opgebouwd uit 172 nabewerkte luchtfoto's. Via een zoekstelsel zijn de locaties te bekijken waar in de meidagen van 1940 belangrijke gebeurtenissen in de luchtoorlog plaatsvonden. Pop-up's met tekst, foto's, objecten en/of beeld- en geluidsmateriaal geven achtergrondinformatie over de gebeurtenissen. Er kan tot op straatniveau worden ingezoomd.

138

Collectie Schepers: oorlog en verzet in Eibergen

Stichting De Scheper

www.museumdescheper.nl

139

Museum De Scheper is gewijd aan de geschiedenis van Eibergen en omgeving. In het museum is de collectie van Herman Schepers ondergebracht. Zijn verzameling documenten, foto's, films, kranten, pamfletten en persoonlijke archieven vertelt de geschiedenis van Eibergen tijdens de bezetting. De collectie bevat onder meer een lijst met namen van Eibergenaren van wie de radio door de Duitsers werd gevorderd (ongeveer 1.700 stuks). Ook zijn er verslagen van de activiteiten van de Eibergse knokploeg en de Binnenlandse Strijdkrachten, exemplaren van het illegale dagblad Trouw die gedrukt zijn door drukkerij Heinen in Eibergen en van verzetsblad De BLOASEPIEPER. Schepers verzamelde ook strooipamfletten die werden uitgeworpen uit geallieerde vliegtuigen. De deelcollectie films bevat uniek materiaal dat een bijzonder beeld geeft van een kleine gemeenschap in bezettingstijd.

Voor het beschrijven van de collectie en voor het vastleggen van de achtergrondverhalen hierbij, is gebruik gemaakt van geluidsopnames die Herman Schepers insprak. De beschrijving maakt het mogelijk allerlei dwarsverbanden te leggen binnen de collectie. Zo zijn in de film BEELDEN UIT DONKERE DAGEN van Gerrit Vinke opnames te zien van de Joodse broers Zion, die bij de bevrijding uit hun onderduikadres te voorschijn kwamen. De collectie bevat ook een schriftelijk verslag van een van de broers over deze dagen. Eind 2010 is de collectiebeschrijving via internet toegankelijk.

Nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië

Stichting Pelita

www.nationaalarchief.nl

Pelita beheert drie bijzondere archieven: het archief van de Stichting Ex-Krijgsgevangenen Nederlands-Indië, het archief 'schrijnende gevallen', inclusief de patiëntdossiers van de

zogenoeten 'zorg voor gerepatrieerden' (voormalig 'Nederland helpt Indië') en het stichtingsarchief van Pelita Indië. De archieven bevatten getuigenissen en ervaringen van burgers, bestuursambtenaren, militairen en verzetsstrijders die rechtstreeks betrokken waren bij de oorlog met Japan en de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd.

De drie archieven zijn nu geordend, ontsloten en geconserveerd. Pelita heeft ze inmiddels overgedragen aan het Nationaal Archief waar ze onder betere condities bewaard kunnen worden. Via de website van het Nationaal Archief kunnen geïnteresseerden toegang tot de archieven krijgen. Binnen de grenzen van de privacywetgeving kan gezocht worden op persoonsnamen. De archieftoegangen worden bovendien geïntegreerd met andere, soortgelijke archieven die worden beheerd door het Nationaal Archief.

Mobilisatie 1939, vordering van paarden voor het Nederlandse leger.

Bombardement 14 juni 1940 Eibergen

Drukkerij Heinen in 1902. In het midden staat eigenaar H. Heinen.

Toevluchtsoord Nijkerk

Stichting Oud Nijkerk

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Nijkerk was in de Tweede Wereldoorlog een kleine gemeenschap van ongeveer 11.000 inwoners in een vooral agrarisch gebied. Het dorp ving in september 1944 veel vluchtelingen op die moesten vluchten voor de gevechten rond Arnhem en Renkum. In de daaropvolgende strenge winter werd Nijkerk aangedaan door mensen uit de Randstad die op zoek waren naar voedsel. Op de drukste dagen kwamen dagelijks zo'n 20.000 mensen door het dorp.

In acht interviews vertellen Nijkerkers over hoe de overwegend christelijke bevolking in deze hechte gemeenschap reageerde op deze stroom mensen en vluchtelingen. Zo haalt Jan van de Mast herinneringen op aan zijn 'fietsambulance', waarmee hij gewonde evacués en zwangere vrouwen naar een van de noodziekenhuizen in Nijkerk bracht. Verder is er aandacht voor de rol van de kerk, die in het leven van veel dorpelings een grote rol speelde. Ook is onderzocht welke invloed de dramatische gebeurtenissen in het naburige Putten (oktober 1944) hadden op de Nijkerkse samenleving.

140

De Huzaren van Boreel

Sitefilms

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Over de dekolonisatie van Nederlands-Indië en de strijd om de Indonesische onafhankelijkheid is veel gepubliceerd. Minder goed belicht is de rol van het Nederlandse leger in Indonesië direct na de soevereiniteitsoverdracht in december 1949. In dit oral history-project staat dit thema juist centraal.

141

Zeven Nederlandse mannen die destijds als dienstplichtig militair op West-Java waren gelegerd, zijn bevroegd over hun herinneringen aan die tijd. Ze maakten deel uit van het 43e Zelfstandig Verkenningeskadron en deden dienst in de periode rond de soevereiniteitsoverdracht.

In de interviews wordt uitgebreid ingegaan op de vraag hoe Nederlandse jongens aankeken tegen hun verplichte dienstitijd ver van huis. Ook gaan de gesprekken over hoe zij omgingen met een opdracht die ineens sterk van karakter veranderde: van strijden tegen Indonesische 'opstandelingen' tot de overdracht van wapens nadat Nederland de Indonesische onafhankelijkheid had erkend.

Porgel & Porulan in het verzet

Lumen Film

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl*

Robert van Amerongen

Dineke Broers-Hemelrijk

Mark van Rossum du Chattel

Miep Gompes-Lobatto

Jaap Lobatto

Hoewel maar weinig bekend, waren er tijdens de Tweede Wereld-oorlog ook Joden actief in het verzet. Zij zaten onder meer in communistische en sociaaldemocratische verzetsgroepen, bij de Ordedienst en hadden een rol in de Februaristaking van 1941.

De 'PP-groep', vernoemd naar de fantasiebeesten Porgel en Porulan uit het clandestien verschenen nonsensrijm van Cees Buddingh, stond onder leiding van Bob van Amerongen en Jan Hemelrijk. Beiden hadden een Joodse vader. De groep behoorde tot de 38 Amsterdamse verzetsgroepen die zich in 1944 verenigden in de federatie Vrije Groepen Amsterdam.

Deze groepen, waarvan zo'n 20% van de leden een Joodse of half-Joodse achtergrond had, speelden een actieve rol bij de hulp aan Amsterdamse Joden. Waar het gaat om georganiseerd verzet gaat de aandacht meestal vooral uit

naar de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers. Die organisatie werd echter pas op grote schaal actief in de zomer van 1943, toen de meeste Amsterdamse Joden al waren weggevoerd. In dit project worden de activiteiten van Joodse verzetsstrijders, actief in de PP-groep in kaart gebracht.

De getuigen, onder wie Bob van Amerongen en zijn onderduikers Jaap Lobatto en Miep Gompes-Lobatto, vertellen over hun ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De interviews zijn ook verwerkt in een documentaire over de PP-groep.

De heer Leo Rombouts, oudgediende.

Archieven van lotgenoten

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

www.niod.nl

Na de Tweede Wereldoorlog hebben vele oorlogsgetroffenen en verzetsdeelnemers zich verenigd. Daarbij stonden lotgenotencontact, herdenkingen, het pensioen- en uitkeringsstelsel en rechtsherstel centraal. Deze organisaties vormen een essentieel onderdeel van de geschiedenis van de nasleep van de Tweede Wereldoorlog. Hun archieven bevatten veel informatie over de verwerking van de oorlog in Nederland en Nederlands-Indië.

In dit project zijn archieven van deze organisaties, zoals kampcomités en verenigingen van verzetsdeelnemers, verworven, geconserveerd en digitaal toegankelijk gemaakt. Het materiaal is onder meer van groot belang voor historisch onderzoek. Zo geeft het archief van de Federatieve Raad van het Voormalig Verzet Nederland een gedetailleerd beeld van meer dan 60 jaar geschiedenis van oud-verzetsstrijders. Door het erfgoedmateriaal bovendien onder te brengen bij een erkende archiefinstelling als het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie wordt het niet alleen behouden, maar kan het ook geraadpleegd worden door onderzoekers en andere geïnteresseerden.

142

Oorlog en bevrijding in Zeeuws-Vlaanderen

Stichting Studieverzameling Gdynia 1939 - 1945

143

Een houtskooltekening van een misnoedig kijkende Adolf Hitler. De prent, gemaakt door een Duitse soldaat, is een van de pronkstukken van de Stichting Studieverzameling Gdynia, een klein oorlogsmuseum in het Zeeuws-Vlaamse Axel. De tekening komt uit het archief van Piet van den Bosse die de afbeelding aan het eind van de oorlog wegnam uit een Duitse bunker op Walcheren.

Het Gdynia Museum legt de nadruk op de oorlogsgeschiedenis van Zeeuws-Vlaanderen en is gevestigd in een boerderij. Deze ligt midden in de streek waar Poolse troepen in september 1944, na vier dagen verwoede strijd, een brug wisten te slaan bij de Derde Verkorting. De Polen noemden die de Gdynia-brug, naar de kustplaats in hun vaderland.

De verzameling van Piet van de Bosse, de latere Zeeuwse gedeputeerde, bestaat uit foto's, documenten en ander materiaal uit de Tweede Wereldoorlog. Met het project, dat in samenwerking met het Zeeuws Archief is uitgevoerd, is deze unieke persoonlijke collectie behouden en toegankelijk gemaakt.

Houtskooltekening door Duitse soldaat gemaakt in een bunker in Westkapelle gevonden door P.G. van den Bosse in 1944.

Een greep van enkele boeken uit de collectie geschonken door P.G. van den Bosse aan het Gdynia museum.

Het Venlo-incident, 70 jaar na dato

Stichting Omroep Venlo

Op 9 november 1939 werden in Venlo twee Britse geheime agenten ontvoerd, waarbij ook een Nederlandse militair betrokken was. Hitler zag in die betrokkenheid een rechtvaardiging voor de inval van Nederland in mei 1940. De documentaire Het Venlo-incident reconstrueert deze opmerkelijke *casus belli*.

“In het Nederlands-Duitse grensgebied (op Duitsch territorium) heeft zich een incident voorgedaan waarvan een Nederlander het slachtoffer is geworden. De omstandigheden waaronder dit is geschied maken het een Landsbelang dat dit geval vooralsnog in de pers onvermeld blijft. Namens de regering richt ik daarom het dringend verzoek tot U bedoeld incident buiten Uwe kolommen te houden en daaraan ook overigens geenerlei ruchtbaarheid te geven.”
Met deze tekst richtte de chef van de regeringspersdienst, A.J. Lievegoed, zich op 9 november 1939 tot de Nederlandse pers. Ondanks dit verzoek bleef het incident dat Lievegoed in zijn telegram noemt in de Nederlandse en buitenlandse pers niet onvermeld. We kennen het nu als het ‘Venlo-incident’, dat plaatsvond op 9 november 1939 op de grens van Nederland en Duitsland. Op die bewuste dag werden daar twee Britse geheim agenten, een Nederlandse luitenant en een privéchauffeur ontvoerd bij café Backus door een *SS-Sonderkommando*.

Duitse ondergrondse

De aanleiding voor het incident was een serie gesprekken die twee agenten van de Britse geheime dienst, de *Secret Intelligence Service* ofwel *MI6*, voerden met een aantal Duitsers. De Britse agenten, Richard Stevens en Sigismund Payne-Best, waren in de veronderstelling dat ze te maken hadden met leden van de Duitse ondergrondse, die verzet wilden plegen tegen de plannen van Hitler. Feitelijk waren dit hun ‘collega’s’ van de Duitse inlichtingendienst. Bij de gesprekken tussen de Britten en de Duitsers was ook de Nederlandse luitenant Klop betrokken.

Oorlogsverklaring

Bij de ontmoeting op 9 november 1939, een dag na de mislukte aanslag door Georg Elser op Hitler in Duitsland, liepen de Britse agenten, de Nederlandse luitenant en de chauffeur in de val die de Duitsers hadden gezet. Ze werden gevangen genomen door de SS en meegenomen naar Düsseldorf. De Nederlandse luitenant liep schotwonden op tijdens de ontvoering en overleed in een ziekenhuis in Düsseldorf. De chauffeur werd in oktober 1940 vrijgelaten. Agenten Stevens en Payne-Best werden ondervraagd en kwamen terecht in concentratiekamp Dachau. Beiden hebben de oorlog overleefd. Door de ontvoering van de Britse agenten werd de *Secret Service* in West-Europa een gevoelige slag toegebracht. Maar dat was niet alles. Hitler gebruikte het ‘incident’, en met name de betrokkenheid van de Nederlandse militair, als rechtvaardiging om in mei 1940 Nederland binnen te vallen. Nederland zou immers haar neutraliteit geschonden hebben. Het Venlo-incident staat dan ook expliciet vermeld in de oorlogsverklaring van Duitsland aan Nederland.

S. Payne (l) en R. Stevens

Behalve een excuus om Nederland binnen te vallen, speelde ook de aanslag op Hitler een belangrijke rol voor de timing van de kidnapping. De Engelsen konden op die manier mooi de schuld van de aanslag krijgen. Adolf Hitler was op de hoogte van de gesprekken met de Britten en hij gaf SS-leider Heinrich Himmler persoonlijk de opdracht om Payne-Best en Stevens te ontvoeren. Uit grondig onderzoek na de oorlog is echter gebleken dat Georg Elser alleen had geopered en dat Payne-Best en Stevens niets te maken hadden met de aanslag in de Bürgerbraukeller in München.

Twijfelachtige rol

Historici zijn het er over eens dat het Venlo-incident eigenlijk voorkomen had kunnen worden. Zo was de *Secret Service* van te voren door meerdere personen gewaarschuwd voor *SS-Sturmabführer* dr. Franz Fischer (een van de latere Drie van Breda), die een twijfelachtige rol vervulde tijdens de onderhandelingen. Payne-Best en Stevens sloegen die waarschuwingen echter in de wind en dachten het nazi-regime een stok in de wielen te kunnen steken.

Na de oorlog hadden Payne-Best en Stevens nog verschillende malen per brief contact over het Venlo-incident. Payne-Best betichtte Stevens van het doorspelen van verschillende namen van geheim agenten aan de *Sicherheitsdienst*. Later is de ware toedracht bekend geworden, de beschuldiging bleek niet juist. Helaas kwam dat pas vele jaren na de oorlog aan het licht, toen beiden al overleden waren.

Drie straatnamen

70 jaar na dato herinneren in Venlo alleen nog drie straatnamen op de Herungerberg aan het Venlo-incident. De naam van Stevens ontbreekt. Navraag bij de straatnamencommissie van Venlo leverde echter geen verklaring hiervoor op. Wellicht dat de consternatie over de rol die Stevens heeft gespeeld toch een reden is geweest om ‘op zeker’ te spelen.

Omroep Venlo heeft over het Venlo-incident een documentaire gemaakt die een nauwkeurige uiteenzetting geeft van de voorgeschiedenis en de gevolgen van het incident. Zo zijn beelden te zien van een van de twee betrokken Britse agenten, die zich in 1963 bij café Backus heeft laten interviewen en vertelde over wat er zich op 9 november 1939 had afgespeeld. Ook werd informatie opgediept uit de archieven van de Britse geheime dienst, de *National Archives* in Londen, het *Bundesarchiv* in Berlijn en omroep CBS in New York. Unieke historische filmbeelden, interviews en reconstructies geven een beeld van waar het bij het Venlo-incident eigenlijk om draaide. Deze documentaire is uitgeroepen tot beste programma van een regionale omroep in 2009.

144

145

Een omstreden kolonie in documenten

Stichting Papua Cultureel Erfgoed

www.papuaerfgoed.org

De Tweede Wereldoorlog zette veel in beweging in het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea. Het grootste deel van het eiland werd ingenomen door de Japanners. Het Amerikaanse offensief dat de bevrijding van de archipel inluidde, startte langs de noordkust van Nieuw-Guinea. Nadat de Japanners verslagen waren, kwam een proces op gang dat leidde tot de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949. Uiteindelijk vloeide ook de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan de Republiek Indonesië in 1962 voort uit de Tweede Wereldoorlog in de Pacific.

Documenten uit deze woelige periode zijn van belang voor de kennis van de Nederlandse koloniale geschiedenis en voor het begrip van de grote veranderingen in deze regio die tot op heden doorwerken.

Het project DIGITALE PAPUA BIBLIOTHEEK behelst het conserveren, digitaliseren en digitaal toegankelijk maken van archiefmateriaal en unieke documenten. Het gaat om stukken uit de periode 1941-1962 die betrekking hebben op het verloop van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands Nieuw-Guinea en de daaraan gerelateerde periode van dekolonisatie. Er is geen gebrek aan documenten over Nederlands Nieuw-Guinea, maar het materiaal ligt verspreid en is daarom ontoegankelijk. Deze collectie is als enige volledig via internet te doorzoeken en te bestuderen.

Concept van de jaarlijkse rapportage over de zending in Nieuw-Guinea, compleet met commentaar en suggesties voor veranderingen.

Collectie met postzegels van Nederlands Nieuw-Guinea, Julianazegels, afbeeldingen van paradijsvogels en een viertal zegels apart gemaakt voor de leprabestrijding. Op de achtergrond een detailkaart van de zuidkust van Nieuw-Guinea.

Bommen en habijten

Stichting Verhalis

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Van 1942 tot de bevrijding zorgde zuster Julia voor een Joods echtpaar dat zat ondergedoken in de kelder van bejaardentehuis Sint Jacob in Amsterdam. Behalve moeder-overste wist niemand van de onderduikers af. Tussen zuster Julia en het Joodse stel ontstond een vriendschap, die ook na de oorlog standhield. Elke week kwam het echtpaar Julia een grote doos chocola brengen die zij, tegen de regels in, niet afgaf maar uitdeelde. In dit project zijn acht kloosterzusters geïnterviewd. Hen is gevraagd welke gevolgen de oorlog had voor hun relatief besloten en volgens een strikte dagorde georganiseerde gemeenschap.

Tot nu toe overheerste het beeld van de 'ideale, want opofferingsgezinde oorlogszuster'. De verhalen maken ook zichtbaar dat zusters bovendien een rol speelden in de opvang van vluchtelingen, (Joodse) onderduikers en gewonde soldaten. Maar uit de interviews blijkt dat sommige zusters, al dan niet gedwongen, de bezetter hebben geholpen. Niet iedere zuster kon daar even makkelijk mee omgaan. De spanningen die dit met zich mee bracht in deze besloten zuster gemeenschappen blijven niet onbesproken.

146

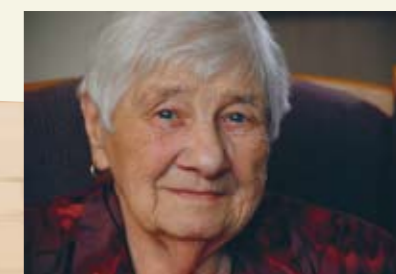
147

Op 19 september 1942 werd het kloostercomplex 'Insula Dei' van de zusters van liefde op het Walburgplein in Arnhem ontruimd. Achter een geïmproviseerde vlag met een rood kruis, trokken de zusters met weesjes en bejaarden door de stad naar een schoolje in de van Slichtenhorststraat.

Verpleging in de kelder van het Sint-Josephziekenhuis in Venlo tijdens en na de strijd om de stad, maart 1945.

Zr. Julia van de Laar. Zij zorgde als jonge keukenzuster in het Amsterdamse bejaardentehuis St. Jacob vanaf '42 voor een joods echtpaar dat in een van de kelders was ondergedoken en hielp hen zo de oorlog door.

Tekening door zr. Leonardus tijdens de evacuatie gemaakt: het slaapgedeelte met veldbedden van het Rode Kruis in een oude pastorie in Klarenbeek, waar de zusters in september '42 uit Arnhem naartoe zijn gevlucht.

Living Oral History Workbench

Veteraneninstituut

Het Veteraneninstituut beschikt over ongeveer 250 interviews met veteranen over hun ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatiestrijd in Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea. Het gaat om 112 interviews met Nederlandse militairen (periode 1935-1945), 95 interviews over de strijd in Nederlands-Indië (1945-1950) en 43 interviews over de strijd in Nieuw-Guinea (1960-1962).

In dit project is een digitale werkomgeving gecreëerd waarmee onderzoekers toegang kunnen krijgen tot de interviews. Bijzonder is dat zij alle annotaties en aanvullingen op de interviews, die ze in hun eigen onderzoek maken, naadloos in het bestand kunnen integreren. Levensverhalen worden zo een 'wiki' doordat iedere raadpleger zijn eigen specifieke inzichten en kennis kan toevoegen.

In het project is bovendien een workflow opgezet voor de transcriptie en indexering van interviews met behulp van automatische spraakherkenning. Hierdoor is de doorzoekbaarheid van de collectie interviews sterk verbeterd. Daarnaast is een archiefstructuur en bijbehorende werkomgeving ontwikkeld.

Dit project is uitgevoerd in samenwerking met KNAW/DANS en Radboud Universiteit Nijmegen. De tool komt op termijn beschikbaar via de website van KNAW/DANS.

148

Kerncollectie Bevrijdingsmuseum Zeeland

Bevrijdingsmuseum Zeeland

Het Bataljon Zeeland bestond grotendeels uit oorlogsvrijwilligers die na de bevrijding van Zeeland in 1944 wilden meevechten tegen de Duitsers in nog bezet gebied. Na de oorlog werd het bataljon echter uitgezonden naar Nederlands-Indië. Het verklaart waarom er in de collectie van Kees Traas tal van voorwerpen zitten

die afkomstig zijn uit de tropen. Traas begon al op jonge leeftijd te verzamelen en bracht in 30 jaar duizenden objecten bijeen. Samen vormen ze een blijvende herinnering aan oorlog, bezetting en bevrijding zoals die in Zeeland werd beleefd, en aan de oorlogsvrijwilligers van het Bataljon

Zeeland in Nederlands-Indië van 1945 tot 1948. De collectie bevat bijzondere objecten, zoals de originele landingsschetsen die gebruikt zijn voor 'Operatie Infatuate' in Vlissingen.

In 2001 werd de Stichting Zeeland 1940-1945 Infatuate opgericht om deze unieke collectie voor het publiek te ontsluiten. Bevrijdingsmuseum Zeeland bouwt voort op deze doelstelling.

In een registratieproject zijn ongeveer 6.000 objecten uit de kerncollectie van het bevrijdingsmuseum geregistreerd en toegankelijk gemaakt.

Utrecht en de Tweede Wereldoorlog

Het Utrechts Archief

www.hetutrechtsarchief.nl/thema/tweede-wereldoorlog

“Duitsland breekt los tegen West-Europa”. Zo opende op vrijdag 10 mei 1940 HET UTRECHTSCH NIEUWSBLAD. Er zal nauwelijks een Utrechter zijn geweest die dat nog niet wist. De stad was die ochtend gewekt door het geluid van grote aantallen vliegtuigen.

Veel bezoekers van het Utrechts Archief komen speciaal voor de geschiedenis van de Domstad tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat verleden heeft nu een aparte plek gekregen op een themawebsite. Deze biedt een overzicht van de beschikbare WOII-bronnen in de collectie en de belangrijkste contextinformatie. De website geeft onder meer een historische inleiding over de stad tijdens de oorlog en gaat in op de NSB, die in Utrecht zijn hoofdkantoor had. Ook is er een presentatie van unieke kleurendia's uit 1942 te vinden.

Daarnaast vindt de bezoeker een kroniek met de belangrijkste gebeurtenissen in de stad tijdens de oorlogsjaren. Hieraan gekoppeld is een overzicht op datum van het Utrechtsch Nieuwsblad en afbeeldingen uit de Beeldbank. Met speciale zoekschermen kan gezocht worden in alle door Het Utrechts Archief beheerde archieven en collecties met betrekking tot de stad Utrecht tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de Archiefbank zijn 72.000 afbeeldingen gedigitaliseerd. Voor de Beeldbank zijn enkele duizenden foto's uit de jaren 1940-1945 beschreven.

149

Filmcensuur tijdens de oorlog

Universiteitsbibliotheek Amsterdam
(Universiteit van Amsterdam)

www.cinemacontext.nl
www.nationaalarchief.nl

Film en bioscoop waren in de oorlogsjaren de belangrijkste bronnen van informatie en vermaak voor een groot publiek. Daarmee werd filmcensuur een machtig propaganda-instrument in de handen van de bezetter.

Er bestond in Nederland vanaf 1928 al een filmkeuring. Deze werd in 1941 onderworpen aan de Duitse propagandistische doelstellingen. In feite werden Engelse en Amerikaanse films verboden. Maar ook de beruchte antisemitische film *JUD SÜSS* kwam aanvankelijk niet door de keuring. Volgens de keuringscommissie werd het “uitsluitend naar voren brengen van alle slechtheden van de Joden kwetsend geacht voor de gevoelens van het grootste deel van het Nederlandsche volk en daardoor in strijd met de goede orde”. Op last van hogerhand kwam de film toch in Nederlandse bioscopen in roulatie.

De 15.000 rapporten van de Centrale Commissie voor de Filmkeuring uit de periode 1937-1945 bevinden zich in het Nationaal Archief. Ze zijn nu gedigitaliseerd en via een website ontsloten.

De digitale encyclopedie voor de geschiedenis van de filmcultuur, Cinema Context, geeft informatie over voorstellingen van de gekeurde films in vijf steden (1941-1946). Hierdoor is inzichtelijk welke films er tijdens de oorlog in welke bioscopen te zien waren. De gegevens van Cinema Context en die van de filmcensuur zijn in dit project gekoppeld waardoor ze voor kwantitatieve en kwalitatieve analyse gebruikt kunnen worden.

De Universiteitsbibliotheek Amsterdam is verantwoordelijk voor dit project en beheert ook de datacollectie van Cinema Context.

CENTRALE COMMISSIE VOOR DE FILMKEURING. I 48
FILM NUMMER 1111111111

UITSLAG DER KEURING

van de film *Jud Süß* (Duitsche titel)
titel *Jud Süß* (Nederlandsche titel)
in 5 bedrijven, leng. 2651 m, ingespeeld door *H. v. Alpa*
in Amsterdam 1941

1. Toegestaan voor het bezit van *14-10-1941*
2. Niet toegestaan voor openbare vertoning *Niet toegestaan om publiek vertoning*

Aantal exemplaren *1* Toestelsoort *m* (in kolonnetjes)

Tuistgevoerd; tehuizen

Radiomuseum gevoerd; schiedm.

Beleening geregeld door

Voorz. CC.	<i>ck</i>	<i>Reservatiedirectie Pauze Leden</i>
Buich. aanvrag.	<i>20/1/41</i>	
Kant.	<i>8</i>	
Dagboek	<i>9</i>	
Exemplaren	Aantal Van <i>1</i>	

Z.O.Z.

150

151

Nederlandse SS'ers

Zuidenwind Filmproductions

easy.dans.knaw.nl

Zo'n 25.000 Nederlanders hebben gediend in de Waffen-SS. Hoewel het om een grote groep mensen gaat, zijn de persoonlijke verhalen van deze vrijwilligers nog weinig bekend. Toch zeggen hun ervaringen veel over de situatie in Nederland voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze bieden een ander perspectief op de verhouding tot de Duitse bezetter en op de vraag hoe Nederland na de oorlog met zijn oorlogsverleden omging. Daarnaast geven de verhalen inzicht in de leef- en denkwijze van die tijd, in de afwegingen die mensen maakten op hun weg naar wat als landverraad werd gezien.

Acht Nederlandse jongens die zich vrijwillig bij de SS aansloten, vertellen over hun geschiedenis. Welke achtergrond hebben zij? Waarom namen ze dienst? Hoe hebben ze deze periode ervaren en hoe kijken ze erop terug? Hun motieven, (wan)daden, ervaringen aan het front en ook hun worsteling met de herinneringen komen in de gesprekken uitgebreid aan bod. Ook maken de interviews duidelijk welke aantrekkingskracht het nationaalsocialisme had op jongeren. Dit alles levert een indringend beeld op van het wezen van collaboratie en de maatschappelijke gevolgen daarvan.

De jongensverzameling van Henry Rouvroye

Stichting Streekmuseum Schippersbeurs

www.streekmuseumelsloo.nl

Eind 1944 zijn er Britse militairen ingekwartierd in het ouderlijk huis van de tiener Henry Rouvroye uit het Limburgse Elsloo. Op een avond ziet een van de militairen hoe Henry een Duits pamflet aan het drogen is. De jongen vertelt dat hij zoveel mogelijk materiaal uit de oorlog verzamelt. Prompt overhandigt de militair Henry twee documenten die hij tijdens zijn opmars heeft opgeraapt in Noord-Afrika en Italië. Zo groeit de verzameling van Henry Rouvroye al tijdens de oorlog uit tot meer dan 5.500 objecten. Bij elkaar geven ze een gedetailleerd beeld van de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog, de inval, bezetting, bevrijding en het Elsloose verzet, waar de hele familie Rouvroye, inclusief Henry, bij betrokken is. Bijzonder is dat de collectie vooral betrekking heeft op de situatie in Zuid-Limburg.

De collectie Rouvroye, ondergebracht in het Streekmuseum Schippersbeurs in Elsloo, is nu beschreven, gefotografeerd, ingescand en deels op geluidsdragers vastgelegd.

152

153

Namaak bankbiljet van 1 US dollar, waarop een propagandatekst in het Italiaans is afgedrukt, die 'waarschuwt' voor de loze Amerikaanse beloften, die slechts leugens en niet meer dan zeepbellen zijn.

Duitse brug over de Maas bij Elsloo voor de doortocht van de Duitse troepen naar België, 11 mei 1940.

Inspectiebezoek Hare Koninklijke Hoogheid Koningin Wilhelmina op 26 februari 1940 aan Zuid-Limburg.

Oorlogsliefde weggemoffeld

Cogis

easy.dans.knaw.nl

In oorlogstijd kun je verliefd worden, ook op de bezetter. In dit project zijn verhalen vastgelegd van Nederlandse vrouwen die in de Tweede Wereldoorlog liefdesrelaties onderhielden met Duitse militairen. De straf voor deze vrouwen was na de bevrijding niet zelden dat ze werden kaalgeschoren. Uit onderzoek blijkt dat het hierbij niet ging om spontane, incidentele acties van gekrenkte burgers. Het kaalscheren van 'moffenmeiden' nam de vorm aan van volksgerichten met een structureel karakter, waarbij niet zelden plaatselijke autoriteiten betrokken waren.

Het optekenen van de ervaringen van deze vrouwen is belangrijk omdat er nog betrekkelijk weinig onderzoek is gedaan naar dit onderwerp. De gesprekken geven inzicht in de individuele en persoonlijke ervaringen van de vrouwen en in de aard van hun relaties met de bezetter. De verhalen van de geïnterviewden vormen een bijzondere aanvulling op het beeld van 'moffenmeiden' zoals dit uit de literatuur naar voren komt.

Artiesten in oorlogstijd

Theaterinstituut Nederland

www.theaterinstituut.nl

Het Theaterinstituut Nederland (TIN) beschikt over archieven van artiesten van wie de naam sterk verbonden is met de Tweede Wereldoorlog. De bekendste is ongetwijfeld Wim Kan, die samen met zijn vrouw Corry Vonk tijdens een tournee in Nederlands-Indië krijgsgevangen werd gemaakt en jaren in kampen verbleef. In 1971 verzette Wim Kan zich hevig tegen het bezoek van de toenmalige Japanse keizer Hirohito aan ons land. In Kans archief zijn niet alleen een kleine 200 vellen te vinden met zijn gedachten en gevoelens over dit bezoek, maar ook honderden brieven van Nederlanders die de cabaretier een hart onder de riem wilden steken en tegelijk hun eigen oorlogservaringen met hem wilden delen. Het archief van Wim Kan is een van de acht persoonlijke archieven waaruit TIN een selectie heeft gemaakt om te inventariseren, beschrijven, conserveren en langs digitale weg toegankelijk te maken. Behalve Kan gaat het onder meer om de archieven van regisseur en verzetsstrijder Carel Briels, de acteur Ko van Dijk, die thuis illegale toneelvoorstelling organiseerde, en de Joodse komiek Max Tailleur. Tailleur slaagde er tijdens de oorlog in, na diverse omzwervingen, Zwitserland te bereiken waar hij in een kamp als entertainer optrad. Dit materiaal biedt inzicht in het theaterlandschap in Nederland tijdens de oorlogsjaren, maar legt ook de wereld daaromheen bloot. De archieven zijn op termijn te raadplegen via de website van TIN.

Papua's in diaspora

Stichting Papua Cultureel Erfgoed

easy.dans.knaw.nl

In 1942 werd Nederlands-Indië, en daarmee ook Nieuw-Guinea, door Japan bezet. Toch slaagde de Japanners er nooit in om geheel Nieuw-Guinea te veroveren. Nederlandse guerrillastrijders bleven strijd voeren en zouden zich deels nooit overgeven. De bevolking van Nieuw-Guinea werd hierdoor geconfronteerd met bezetting en geweld, maar ook met een steeds sterker wordend Indonesisch nationalisme.

Na de capitulatie van Japan riep Soekarno de *Republik Indonesia* uit, dat het gehele voormalige Nederlands-Indië moest omvatten. Nederland weigerde echter Nieuw-Guinea op te geven. Tot 1962 bleef dit gebied onderdeel uitmaken van het Koninkrijk. De dreiging van een Indonesische aanval, gecombineerd met forse diplomatieke druk vanuit de Verenigde Staten en de Verenigde Naties, zorgde er uiteindelijk voor dat Nederland zijn laatste koloniale ambities terzijde moest schuiven.

Stichting Papua Cultureel Erfgoed (PACE) heeft deze geschiedenis belicht door in dit project persoonlijke verhalen vast te leggen van 25 Papua's en anderen die in de periode 1940-1963 in Nieuw-Guinea verbleven. Zij vertellen over hun vroege jeugdherinneringen en de ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar ook verhalen zij over hoe het, vaak gedwongen, vertrek naar Nederland is ervaren en hoe dit hun verdere leven heeft beïnvloed.

Papua's kennen een traditie van het mondeling overdragen van verhalen. De interviews die nu zijn vastgelegd passen heel goed in deze traditie. Ze bieden bovendien een unieke inkijk in de gevolgen van grootschalig geweld binnen een geïsoleerde samenleving die op die manier hardhandig werd betrokken bij de wereldgeschiedenis.

De schilderes van bovenstaande schilderijen mevrouw De Reus-Kamma verbleef als kind in een aantal vrouwenkampen op Ambon en Celebes. Zij heeft de doeken na de oorlog geschilderd. Boven: gevangenen in een vrouwenkamp. Onder: het hijsen van de Japansse vlag vroeg in de morgen in een Japans kamp.

154

Toegang tot toen: WOII op internet

Nationaal Comité 4 en 5 mei

www.tweedewereldoorlog.nl

Internet biedt een enorme hoeveelheid informatie over de Tweede Wereldoorlog. Wie bijvoorbeeld het woord 'holocaust' intypt in Google, krijgt bijna 15 miljoen treffers. Informatie over de oorlog wordt vaak weinig gestructureerd aangeboden en komt niet altijd uit betrouwbare bron. Terwijl uit onderzoek is gebleken dat een groot deel van de jongeren alle informatie op internet voor waar aanneemt.

Vanuit die wetenschap is het Nationaal Comité 4 en 5 mei gevraagd een webgids te ontwikkelen en te beheren. Dit is gebeurd in samenwerking met Nederlandse musea en instellingen. De webgids TOEGANG TOT TOEN wil voor iedereen dé centrale toegang tot informatie over de Tweede Wereldoorlog op internet zijn. Van kinderen die een werkstuk voorbereiden tot ouderen die terugblikken op een aspect van de oorlog dat hun eigen verleden raakt. De website biedt een zo compleet mogelijk overzicht van beschikbare en betrouwbare kennis. De website geeft bovendien toegang tot erfgoedmateriaal dat in het kader van het erfgoedprogramma digitaal beschikbaar is gekomen. Aan de portal is een periodiek wisselende, online tentoonstelling over onderwerpen uit de Tweede Wereldoorlog gekoppeld. De eerste tentoonstelling gaat over de meidagen van 1940, de tweede geeft een gelaagd beeld van de bevrijding.

155

Oorlog in Friesland in 10.000 foto's

Stichting Verzetsmuseum Friesland

De fotocollectie van het verzetsmuseum Friesland bestaat uit zo'n 10.000 foto's en 1.500 (glas)negatieven. De verzameling foto's heeft voornamelijk betrekking op de geschiedenis van Friesland in de jaren 1940-1945. Naast portretten van Friese verzetsstrijders en collaborateurs geeft deze collectie een beeld van de oorlog in Friesland, de verwoestingen en het dagelijks leven. Daarnaast zijn er foto's van oorlogssituaties in andere delen van Nederland. De collectie is grotendeels gedigitaliseerd met als doel alle foto's te conserveren en door middel van een beschrijving beter toegankelijk te maken voor museummedewerkers, educatieve doeleinden en pr-uitingen.

Meer dan 6.500 foto's zijn inmiddels opgenomen in beeldbank-wo2.nl en voor bezoekers van deze website direct oproepbaar. De volledige fotocollectie wordt opgenomen in het depot van het provinciale archief Tresoar in Leeuwarden.

Geallieerde bommen op Fokker

Stichting Historisch Centrum Amsterdam-Noord

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Amsterdam-Noord was in de oorlogsjaren een geïsoleerde landelijke woonwijk. Er was veel zware industrie, waaronder de goed gecamoufleerde fabriek van vliegtuigbouwer Fokker, die in handen van de bezetter was.

Op zaterdag 17 juli 1943 bestookten 41 Vliegende Forten van het onervaren Amerikaanse 8e luchtleger de fabriek. Geen enkele bom trof doel, maar de ravage in de woonwijk was groot en 152 burgers vonden de dood.

Op zondag 25 juli slaagden tien Engelse Mitchell-bommenwerpers wel in hun missie: de Fokkerfabriek werd deels vernietigd. Drie dagen later was er een aanval van Franse bommenwerpers, die nog eens zeventien burgers het leven kostte en opnieuw enorme schade toebrengde aan de wijk.

In dit project zijn zeven getuigen geïnterviewd over de bombardementen van juli 1943. Zo komt iemand aan het woord die voor het verzet met een primitieve camera foto's maakte van de fabriek. In de interviews gaat het verder over de hulpverlening, die grotendeels vanuit het Amsterdamse centrum op gang moest komen. Ook wordt aandacht besteed aan de Ritakerk-parochie, die tijdens het bombardement van 17 juli zijn 25-jarig bestaan vierde en een voltreffer kreeg. Beeldmateriaal van de bombardementen is beschikbaar bij het Stichting Historisch Centrum Amsterdam-Noord.

Getroffen woonwijk Amsterdam Noord.

Fokkercamouflage vanaf het kanaal.

Fokkeringang getroffen.

156

Onvermoede schatten

Stichting Verzetsmuseum Zuid-Holland

Om de vijand af te leiden en in verwarring te brengen, wierpen de Britten vanaf 1943 'dummy parachutisten' af boven het slagveld. De met zand gevulde poppen van 75 centimeter, die in de volksmond 'Ruperts' werden genoemd, waren uitgerust met een simulator om mortier- en mitrailleurvuur na te bootsen.

Tijdens de registratie en digitalisering van zijn oorlogscollectie bleek Verzetsmuseum Zuid-Holland in een depot zo'n dummy parachutist, inclusief een simulator te hebben. Een bijzonder kostbaar bezit, want er zijn bijna geen andere in Nederland te vinden.

157

Het Verzetsmuseum Zuid-Holland heeft ongeveer 5.000 items uit de kerncollectie, waarvan de helft documenten, in dit project geregistreerd en gedigitaliseerd. Ook hebben deskundigen van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie een deel van de kerncollectie gewaardeerd. Dit bracht onvermoede schatten aan het licht, waaronder Rupert.

Vluchten voor de bevrijding

Oorlogs- en Verzetsmuseum Overloon

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Feestelijke intochten en mensen die geallieerde tanks met vlaggetjes binnenhalen. Dat is het beeld van de bevrijding. Maar soms ging die bevrijding met veel geweld en slachtoffers gepaard, vooral in het zuiden van ons land.

In september 1944 mislukte Operatie Market Garden. Een nieuw frontgebied was het gevolg: de streek tussen Peel en Maas. Hier zou de enige tankslag plaatsvinden in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog: de Slag bij Overloon. Die slag begon op 26 september 1944. De volgende dag beval de Duitse bezetter alle 1.300 inwoners uit Overloon hun dorp direct te verlaten. In de stromende regen bereikten de vluchtelingen Venray, waar zij in kloosters, een pensionaat en een psychiatrische kliniek onderdak vonden. Maar daar zouden ze slechts kort veilig zijn. Op 18 oktober 1944 werd Venray bevrijd, maar werd het dorp door artillerievuur bestookt. Op last van de Britse legerstaf moest ook de Venrayse bevolking, inclusief de vluchtelingen uit Overloon, evacueren. De gehele winter van 1944/1945 bleef Venray onbewoond frontgebied. Toen de bevolking in 1945 geleidelijk terugkeerde vond men een verwoest en leeggeroofd dorp. In twee oral history projecten zijn de evacués van toen geïnterviewd. Hoe was het om op stel en sprong huis en haard te moeten verlaten? Om maandenlang elders ondergebracht te worden en terug te keren naar een verwoest dorp? En maakte het nog uit of men moest vertrekken op last van de bevrijder of van de bezetter?

158

Tweeduizend getuigen vertellen

Joods Historisch Museum

Het archief van het USC Shoah Foundation Institute in Los Angeles bevat bijna 52.000 interviews met overlevenden van de Holocaust. Ze werden in de jaren 1995-1998 opgenomen op initiatief van filmmaker Steven Spielberg.

Het Joods Historisch Museum heeft uit dit archief 2.000 interviews gekozen die een relatie hebben met Nederland. Ongeveer de helft van deze getuigenissen is in Nederland opgenomen. Het zijn verhalen van Nederlandse Joden (950), Jehova's getuigen (27), verzetsmensen en onderduikgevers (78). Het andere deel interviews is in het buitenland opgenomen en bestaat uit interviews met Nederlandse Joden die naar een ander land emigreerden (650), met Duits-Joodse vluchtelingen die soms jaren in Nederland hebben gewoond (250), met verzetsmensen (45) en bevrijders (4). Ruim 70 medewerkers hebben al deze interviews, circa 5.000 uur video, bekeken en beschreven. Van elk interview is een samenvatting en indeling in hoofdstukken gemaakt, en zijn belangrijke gegevens (data, locaties, onderwerpen) op een tijdslijn vastgelegd.

De interviews bevatten een schat aan persoonlijke ervaringen en gebeurtenissen. De zoekmogelijkheden in deze nu gerealiseerde gebruiksvriendelijke interface in combinatie met de samenvattingen bieden een efficiënte toegang tot het materiaal. Bezoekers van het Joods Historisch Museum kunnen zoeken op woorden, namen, locaties, onderwerpen en jaartallen, en de interviews direct bekijken.

159

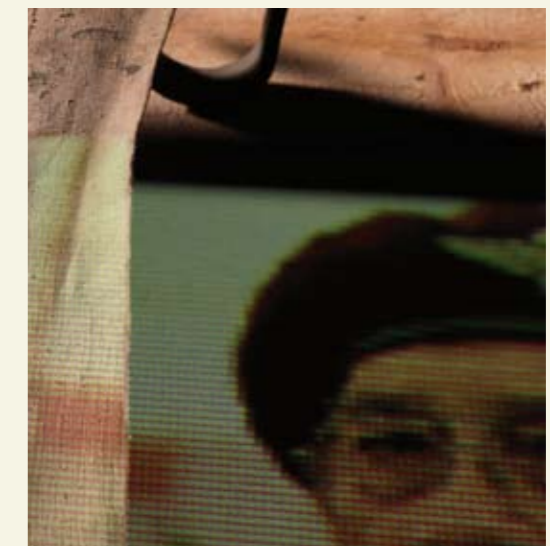
Indische dvd-database online

Cogis

www.cogis.cust.iaf.nl

De audiovisuele collectie van Cogis richt zich met name op de lange termijn gevolgen van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en Indonesië. Onderdeel hiervan is de door Dolf Winkler aangelegde collectie. Deze voormalige krijgsgevangene, die onder meer aan de Birmaspoorlijn en in de Japanse kolenmijnen moest werken, organiseerde na de oorlog verwerkingsreizen naar Japan binnen de vereniging Ex-Krijgsgevangenen en Nabestaanden Japan. De collectie audiovisueel materiaal was al gedigitaliseerd. Nu is het ook mogelijk fragmenten uit de audiovisuele collectie te bekijken via de Cogis-website.

In totaal zijn 70 delen van programma's online gezet. Deze zijn, waar mogelijk en relevant, gekoppeld aan teksten uit de Cogis-collectie. Hierdoor krijgt het audiovisuele materiaal meer context. Via de website krijgen geïnteresseerden een goede indruk van de audiovisuele collectie van Cogis. Wie de complete opnamen wil bekijken, kan terecht bij Cogis.

Muziek en de oorlog

Stichting MusicForce
Leo Smit Stichting

www.wo2-muziek.nl

Muziek in de oorlog. Voor de een bood dat troost, voor de ander was het een manier om even te ontsnappen aan de dagelijkse realiteit. Voor een aantal Joodse componisten betekende de oorlog letterlijk het einde van een soms veelbelovende loopbaan. In de achtergelaten en teruggevonden composities leeft de herinnering aan hen voort.

Muziek had voor veel mensen een belangrijke betekenis in de oorlog. Muziek kan emoties overbrengen en tot steun zijn, iets waaraan mensen in moeilijke tijden veel behoefte hebben. Ook kan luchtige muziek – in schril contrast met de werkelijkheid – een mogelijkheid bieden om even te ontsnappen aan de dagelijkse realiteit. Om die redenen werd er tijdens de bezetting ondanks uitsluiting en strenge censuur nog uitgebreid gemusiceerd en naar muziek geluisterd. Muziek was ook een middel om de draak te steken met de Duitse bezetter, zoals het cabaret van Radio Oranje deed. Soms ging dat in bedekte termen. Het bekende lied ALS OP HET LEIDSEPLEIN DE LICHTJES WEER EENS BRANDEN GAAN werd door velen geïnterpreteerd als de wens dat op een dag de Duitsers vertrokken zouden zijn, omdat dat de verduisteringsmaatregelen verdwenen zouden zijn. Navrant is wel dat dit lied geschreven is door de tekstschrijver van Louis Davids en Snip en Snap, Jacques van Tol, die ook antisemitische liedjes voor het radioprogramma ZONDAGMIDDAGCABARET VAN PAULUS DE RUITER schreef.

De Tweede Wereldoorlog in muziek

Een grote verzameling muziek uit de Tweede Wereldoorlog, variërend van verboden muziek en muziek die in de kampen ten gehore werd gebracht tot propagandaliederen, is bijeengebracht op de website DE TWEDE WERELDOORLOG IN MUZIEK van Stichting MusicForce en het Nederlands Muziek Instituut. Het doel van deze website is de Tweede Wereldoorlog inzichtelijk en invoelbaar te maken via muziek en via de levens van componisten, arrangeurs, musici en andere betrokkenen. Veel van deze informatie en het erfgoedmateriaal is aanwezig bij Nederlandse instellingen en personen, maar voor het eerst wordt dat materiaal nu op één plek aangeboden.

Groteskheid

De muziek, artikelen, films, foto's en documenten vertellen over de macht en onmacht van muziek, en over leven en overleven met muziek. Maar de voor deze website opgenomen ervaringsverhalen doen dat des te meer. Een willekeurig voorbeeld is het verhaal van Jan van Dijk, die tijdens de oorlog ruim veertig composities schreef. Door zijn weigering om zich aan te melden bij de door de bezetter opgezette Nederlandsche Kultuurkamer werden deze composities niet uitgevoerd. In de oorlogsjaren had hij een privémuziekschool, gaf hij les op een andere muziekschool en dirigeerde hij een koor. "Ik heb het bombardement van Rotterdam op 14 mei 1940 meegemaakt. De tweede dag na het bombardement liep ik door de stad. De stank van verbrande lijken is afschuwelijk, dat is van een groteskheid waar geen woorden voor zijn. Dus moet je iets doen om ertegen te kunnen. Muziek was niet grijpbaar voor de vijand, die kon daar onmogelijk bij. Ik bleef in de oorlog dan ook het gevoel van winnaar houden, door de muziek, die stond op een soort spiritueel voetstuk. Muziek werd toeschouwer van de oorlog, zoals ik dat zelf ook was."

160

161

De Kultuurkamer leidt tot verzet van kunstenaars. Pamflet van De Vrije Kunstenaar, 1942.

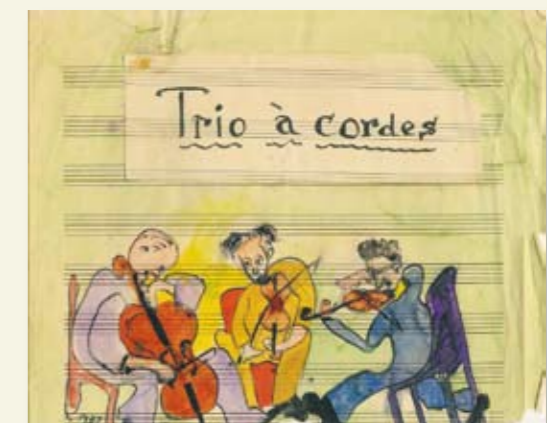
Manuscript van componist Dick Kattenburg (1919 - 1944), rechts afgebeeld met viool. Recent teruggevonden met negentien andere manuscripten met kamermuziek van zijn hand.

Dick Kattenburg

Leo Smit was niet de enige componist wiens muzikale carrière ruw afgebroken werd. Het verloren gewaande en vergeten muzikale repertoire van twintig Joodse en vervolgde Nederlandse componisten, is nu opgespoord en geïnventariseerd. Het gaat om toondichters die actief waren in en voor de Tweede Wereldoorlog. Deze componisten werden vanwege hun Joodse afkomst vervolgd of vanwege hun rol in het verzet omgebracht.

De componist Dick Kattenburg is een van hen. Hij werd op 24-jarige leeftijd in Auschwitz vermoord. Lange tijd was van hem maar één compositie bekend, de Sonate voor fluit en piano. Totdat een nichtje van Kattenburg een aankondiging van een concert met deze compositie op internet zag. Op zolder lagen nog allerlei documenten van haar overleden moeder, de zus van Dick. Ze besloot ze te doorzoeken en vond een stapel bladmuziek, veelal in potlood opgetekend. Er bleken verschillende composities tussen te zitten die Kattenburg tijdens zijn onderduik had geschreven. Soms onder een schuilnaam, soms was de naam van het blad afgeknipt. Hebreeuwse liederen gaf hij als schuiltitel 'Roemeense' of 'Mexicaanse' liederen mee. Bij sommige stukken zijn aantekeningen gemaakt door Leo Smit. Dat zijn de stille getuigen van schriftelijke compositielessen onder moeilijke omstandigheden.

Het inventariseren en toegankelijk maken van deze composities vult een gat in de Nederlandse twintigste-eeuwse muziekgeschiedenis. In diverse uitvoeringen zijn de verloren gewaande of vergeten composities inmiddels ook muzikaal weer tot leven gebracht.

Archief Informatiebureau Nederlandse Rode Kruis

Nederlandse Rode Kruis

Vlak na de bevrijding werd een half miljoen Nederlanders vermist. Van ongeveer 200.000 personen ontbrak eind 1945 nog elk spoor. Op verzoek van de Nederlandse regering ging het Nederlandse Rode Kruis naar deze vermisten op zoek om de familie te kunnen informeren over hun lot. Deels gebeurde dit vanachter het bureau, maar er werden ook teams naar Duitsland en Polen gestuurd. Hieruit is een unieke verzameling ontstaan van gevangenisadministraties, transportlijsten, 'Arbeitseinsatz'-administraties en documenten over slachtoffers en vermisten in het voormalige Nederlands-Indië. Nog dagelijks wordt het archief gebruikt om informatie te verstrekken aan overlevenden, hun familieleden of andere belanghebbenden. Daarnaast is het een rijke bron voor wetenschappelijk onderzoek.

Onder het decennialange intensieve gebruik heeft het archief zeer te lijden gehad. In diverse projecten is het behoud en de toegankelijkheid van het archief verbeterd. Zo zijn de 880.000 kaarten met gegevens over vermiste Nederlanders gedigitaliseerd en geïndexeerd. De cartotheek van de voormalige Joodse Raad, die 140.000 kaarten bevat over destijds geregistreerde Joden, is eveneens geïndexeerd en in een database opgenomen. Tevens werden vier belangrijke archiefonderdelen gedigitaliseerd en in de database opgenomen, waaronder documentatie over Nederlandse gevangenen in nazi- en Japanse kampen, en informatie over vermiste burgers die buiten de Japanse kampen waren gebleven. Daarnaast is het gehele archief, inclusief de 500 meter persoonsdossiers, geïnventariseerd en verzorgd. Alle metalen (samen 80 kilo) en weekmakers zijn uit het archief verwijderd, waarna het is omgepakt in zuurvrij verpakkingsmateriaal. Hiermee is dit unieke archief behouden voor toekomstige generaties.

162

163

Meneer Kees en meneer Henk

Zinopsis Mediaproducties

www.missetinoorlogstijd.nl

Hoe dienstbaar moet je als werkgever zijn aan de bezetter? Hoe ver ga je als je weet dat veel mensen afhankelijk zijn van jouw bedrijf?

Die vragen komen aan de orde in een documentaire over de gebroeders Kees en Henk Misset, eigenaars van de gelijknamige drukkerij en uitgeverij in Doetinchem.

Tot 1940 waren de mannen van onbesproken gedrag. Maar na de bevrijding werden ze van collaboratie beschuldigd. Omdat hun krant, DE GRAAFSCHAPBODE, tijdens de oorlog gewoon was blijven verschijnen met artikelen van NSB-redacteuren. Ook bleek hun bedrijf veel geld te hebben overgemaakt aan pro-Duitse organisaties. De vrouw van Kees onderhield bovendien intieme relaties met Duitse militairen, terwijl zijn dochter zich verloofde met een lid van de Waffen-SS, een man die door Kees als mogelijke opvolger werd gepresenteerd. Aan de andere kant hielp Kees verzetsmensen door hun salaris door te betalen, Duitse stafkaarten toe te spelen en illegale publicaties te drukken. Uiteindelijk raakte hij alles kwijt, zijn vrouw en dochter, zijn bedrijf, zijn gezondheid en zijn reputatie.

De documentaire MENEER KEES EN MENEER HENK probeert de waarheid over de twee broers te achterhalen en schetst de dilemma's van veel ondernemers tijdens de oorlog. De makers hebben onder meer gebruik gemaakt van het dagboek van een van de medewerkers van Misset. Daarnaast is uitvoerig onderzoek gedaan in diverse archieven. Een deel van de documentaire bestaat uit nagespeelde scènes.

Herinneringen van omstanders aan de Jodenvervolg

Vrije Universiteit Amsterdam
(afdeling Geschiedenis van de Faculteit der Letteren)

Joodse winkel in de Eerste van Swindenstraat in Amsterdam beklad met het woord 'Jood'. Op de stoep staat: 'gesloten. Zij zijn naar Engeland'.

Amsterdam, Muiderpoortstation, 25 mei 1943. 500 Joden geven gevolg aan de Duitse oproep ('Oproeping') en melden zich aan voor vertrek naar kamp Westerbork. Urenlang wachten zij op de speciale trein die hen vanaf station Muiderpoort naar Westerbork zal vervoeren.

Amsterdam, Polderweg 25, mei 1943

Hoe dachten niet-Joden over de Jodenvervolg? Wat deden en voelden omstanders die getuige waren van razzia's en deportaties? In de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog komt het omstanderspsectief pas de laatste jaren aan bod.

Vanaf 2004 heeft de Vrije Universiteit 33 interviews met niet-Joodse Nederlanders op film opgenomen. Centraal staan hun, vaak nog zeer levendige, herinneringen aan de Jodenvervolg en de impact hiervan op hun verwerking van de oorlog. Deze gefilmde interviews maken deel uit van het internationale project OOGGETUIGEN VAN DE JODENVERVOLG, dat wordt gecoördineerd door de oral history-afdeling van het United States Holocaust Memorial Museum in Washington DC. Daarnaast hebben onderzoekers en studenten audio-interviews opgenomen.

De herinneringen van Nederlandse omstanders zijn uiterst individueel en specifiek. Maar tegelijk zijn ze vergelijkbaar met die van omstanders in andere landen. In dit project zijn de Nederlandse interviews opgenomen in het archief van KNAW/DANS en toegankelijk gemaakt voor onderzoekers en belangstellenden in binnen- en buitenland. De interviews zijn uitgeschreven en voorzien van Nederlandse en Engelse samenvattingen.

Doof, Joods en vervolgd

Red River House Productions

easy.dans.knaw.nl
www.getuigenverhalen.nl

Toen het dove Joodse meisje Anna in Auschwitz arriveerde, droeg ze een bordje waarop stond dat ze doofstom was. Een Joodse gevangene, die als kampbewaker werkte, waarschuwde haar het bordje direct weg te gooien.

Anna van Dam in gesprek met filmmaker Tom Linszen.

Pas na aandringen deed Anna het. Het redde haar leven. Als de nazi's hadden geweten dat zij niet alleen Joods maar ook doof was, hadden zij haar, net zoals haar dove neefje, direct na aankomst in het kamp vermoord.

De documentaire ANNA'S STILLE STRIJD vertelt het bijzondere verhaal van Anna, die Auschwitz overleefde door haar doofheid verborgen te houden. Haar nicht Jettie had een prominente rol in het verbergen van de doofheid van Anna door altijd dicht bij haar te blijven. Willy Lindwer maakte de documentaire samen met Tom Linszen, een jonge dove filmmaker die zich verdiept in het lot van dove Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de film vertelt Anna aan Tom haar levensgeschiedenis in gebarentaal: hoe een doof Joods meisje voor de Tweede Wereldoorlog opgroeide en hoe zij als een jonge dove vrouw de gebeurtenissen voorafgaand aan en tijdens de oorlog heeft ervaren en verwerkt. De documentaire won in 2009 de publieksprijs van het Filmfestival Rochester en de hoofdprijs op het Toronto Deaf Film Festival. Willy Lindwer interviewde met behulp van een doventolk ook andere dove Joodse Nederlanders die ternauwernood de oorlog overleefden.

Over het hoofd gezien

Vereniging Behoud Synagoge Zuidlaren

Unieke vondst van een joods familiearchief
Tijdens de verbouwing van een huis in Tynaarlo zijn bij de laatste vloer...

Tentoonstelling en publicatie
Deze foto's en brieven zijn bij de tentoonstelling...

Spoel van Zuidlaren
Het spoor van de herinnering aan de joodse familie...

Bij de verbouwing van een huis in Tynaarlo in 2005 werden tussen de houten buiten- en binnenmuur zo'n 100 familiefoto's, brieven en documenten gevonden. De meeste foto's tonen een vader, moeder, twee jongetjes en een baby. De gevonden papieren blijken toe te behoren aan de Joodse families Van Dam uit Groningen en Kater uit Eindhoven. Als de families een oproep krijgen zich te melden in kamp Vught, besluiten de gezinnen in 1943 onder te duiken. Bijna alle familieleden overleven op die manier de oorlog.

Hoe de persoonlijke documenten in de wand terecht zijn gekomen, is niet helemaal bekend. De gevonden foto's en brieven zijn bijna allemaal van een datum voorzien, van begin twintigste eeuw tot een enkele foto uit 1944. De meeste documenten stammen uit de periode 1942-1944. Tussen het materiaal bevindt zich ook een afscheidsbrief van een familielid uit kamp Westerbork. De teruggevonden foto's en documenten geven vooral een beeld van het Joodse leven in de provincie voor 1940, de Joodse cultuur en tradities en het vooroorlogse antisemitisme. Het materiaal is nu gedigitaliseerd en van context voorzien. Nadat hiermee een tentoonstelling in de synagoge van Zuidlaren was ingericht, is het ondergebracht bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie.

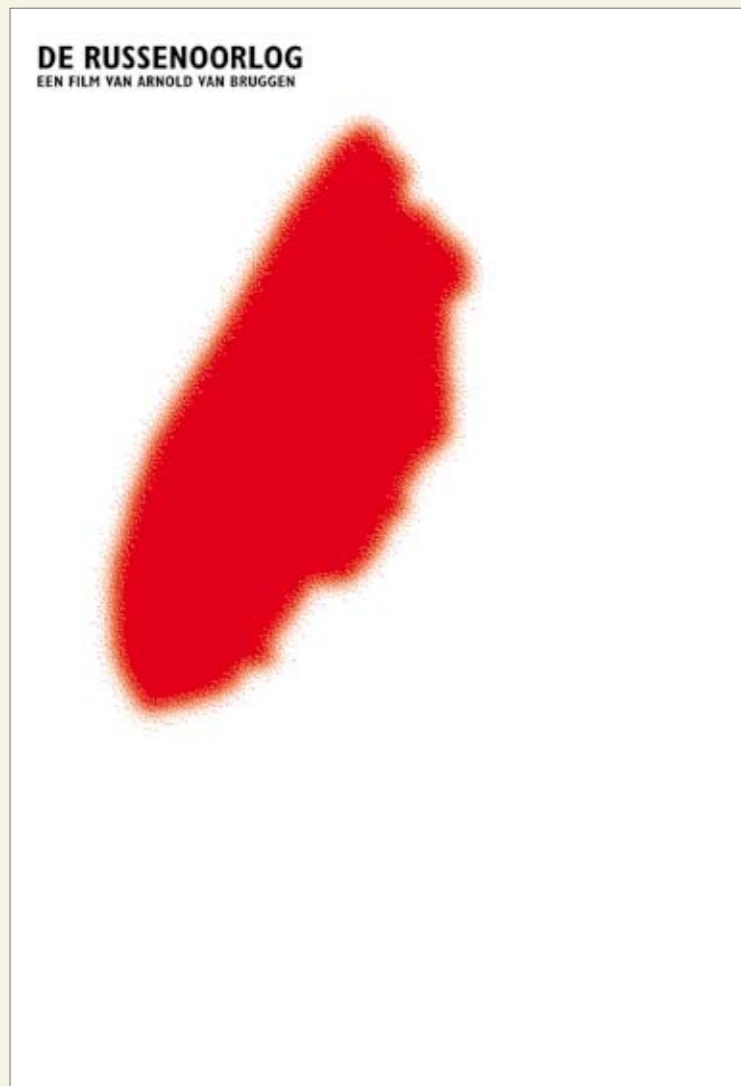

De Waddeneilanden in oorlogstijd

Stichting Traktor
Stichting Waddencentra

www.derussenoorlog.nl
www.waddenindeoorlog.nl

Op Schiermonnikoog was het oorlog tot 24 juni 1945. En op Texel vielen meer dan 1.000 doden tijdens de opstand van Georgische krijgsgevangenen. De Waddeneilanden hebben elk hun eigen, bijzondere oorlogs-geschiedenis.

De situatie op de Waddeneilanden was tijdens de bezetting niet te vergelijken met die in de rest van Nederland. De bewoners zagen zich geconfronteerd met een relatief grote bezettingsmacht. Voor Vlieland en Schiermonnikoog betekende dit dat er op bijna iedere bewoner een Duitse militair was. Op Ameland met zijn ruim 2.000 bewoners waren 700 Duitse soldaten gelegerd, een verhouding van bijna een op drie. De eilanden waren bovendien vrijwel volledig geïsoleerd van de rest van Nederland. Zonder toestemming van de Duitsers kon geen eilander naar de wal.

Op Ameland was de Duitse aanwezigheid overigens niet helemaal nieuw. In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw waren nogal wat Vlielanders jongens getrouwd met medewerksters van de Duitse *Kinderhilfe*, die op het eiland vakantiehuizen hadden. Dat bracht in sommige huishoudens tijdens de oorlog loyaliteitsproblemen met zich mee, die vergroot werden door de economische gevolgen van de bezetting.

Sperrgebiet

De aanleg van bunkercomplexen en zware verdedigingswerken in het kader van de Atlantikwall, het volledig stilvallen van het ontluikende toerisme, het leven in *Sperrgebiet* met beperkte bewegingsvrijheid maakten het dagelijks leven op de Waddeneilanden zwaar. Ook de stranden waren verboden gebied voor de eilandbewoners. En als ze er al hadden mogen komen, was de aanblik niet prettig geweest. De lange stranden lagen bezaaid met vliegtuigwrakken, zeemijnen en aangespoelde lijken van dode militairen.

Gestrande SS'ers en SD'ers

Op het vasteland werd op 5 mei 1945 de bevrijding gevierd, toch duurde het bijvoorbeeld op Schiermonnikoog tot 24 juni voordat de Duitse bezetter was vertrokken. Vrijwel de hele oorlog hadden de bewoners van Schiermonnikoog in een redelijke verstandhouding geleefd met de ongeveer 800 Duitse soldaten, totdat half april 1945 een groep op de vlucht geslagen SS'ers en SD'ers op

het eiland strandde. Ondanks de aanwezigheid van Canadese militairen –die weigerden in te grijpen– leidde dat tot een extreem gespannen situatie, die het eiland wekenlang in haar greep hield.

Wad'n Erfgoed

De website van Wad'n Erfgoed maakt de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog op de Waddeneilanden zichtbaar. Wad'n Erfgoed doet recht aan de geheel eigen positie van elk eiland, maar brengt tegelijkertijd samenhang aan in de bestaande oorlogsverhalen. Voor de website is erfgoedmateriaal gebruikt dat afkomstig is van de vijf Nederlandse Waddeneilanden, zoals foto's, documenten, kaarten, en filmpjes met interviews van eilandbewoners. De website laat de unieke geschiedenis van dit stukje Nederland in de oorlog zien: afgesloten van het vasteland en de eigen achtertuin als *Sperrgebiet*.

Taboe

Aan de bloedige opstand van Georgische krijgsgevangenen op het eiland Texel –ook wel de Russenoorlog genoemd– is een documentaire gewijd. Nadat de bezetting ook hier een relatief vredig verloop had gekend, barstte in april 1945 de oorlog alsnog in alle hevigheid los. De op Texel in Duitse krijgsdienst gelegerde Georgische krijgsgevangenen probeerden op het nippertje nog hun reputatie te redden, om zo een uitzending naar Siberische strafkampen te voorkomen. De noordelijke helft van Texel werd in de twee maanden durende strafcampagne van de Duitse soldaten vrijwel platgebrand. Ruim 100 Texelaars, ongeveer 600 Georgiërs en waarschijnlijk een nog groter aantal Duitse soldaten kwamen om het leven.

Deze dramatische oorlogsepisode heeft nog lang zijn invloed gehad op Texel. Het onderwerp zorgde voor verdeeldheid onder de Texelaars, reden waarom er decennialang een taboe op rustte. Sommige bewoners zien de Georgiërs namelijk als bevrijders, terwijl anderen hen ervan beschuldigen dat ze alleen hun eigen hachje wilden redden, en moedwillig het eiland daarbij betrokken hebben. Met enorme verwoestingen en een groot aantal slachtoffers tot gevolg. De laatste jaren komt er meer aandacht voor de Georgische opstand, maar veel Texelaars praten er nog steeds niet vrijuit over. De documentaire is gedeeltelijk gebaseerd op de interviews met verzetsmensen, vluchtelingen en bewoners.

166

167

Beeldbank regio Leiden

Regionaal Archief Leiden

www.leidenarchief.nl

Het Regionaal Archief Leiden heeft een beeldbank online gebracht waarin haar oorlogscollecties zijn te raadplegen. De diversiteit van dit materiaal is groot. Zo zijn er vervalste documenten, illegale kranten en archiefbescheiden van de redactie van het illegale blad THE HOME SERVICE te zien.

Verder zijn er zo'n 500 aanplakbiljetten met politieverordeningen en waarschuwingen met betrekking tot bijvoorbeeld brandstof- en waterverbruik en inenting tegen besmettelijke ziekten te bekijken. In de beeldbank zijn daarnaast 87 uitgetypte interviews met verzetsstrijders opgenomen. Samen met foto's van hun persoonlijke verzamelingen geven deze een beeld van het verzet in de regio Leiden. De dagboeken, zoals van middenstander De Wilde en ambtenaar Kasten, geven een impressie van de invloed van de oorlog op het dagelijks leven.

De beeldbank omvat ook ruim 500 foto's en lokale archiefbescheiden van onder meer de gemeente Noordwijk, Binnenlandse Strijdkrachten, Rijksbureau Voedselvoorziening in oorlogstijd en de Luchtbeschermingsdienst Leiden.

Het materiaal is nu gedetailleerd en in samenhang beschreven en voorzien van specifiek Leidse regionale achtergrondinformatie. De beeldbank geeft daardoor bijzonderheden die niet direct zijn af te lezen aan de documenten en plaatsen het materiaal in een bredere context.

8 mei 1945 - Publiek voor de etalage van de winkel van Han de Wilde in de Breestraat. Op de keerzijde het opschrift: '8 mei 1945 De belangstelling voor mijn etalage met oorlogsdocumenten'.

8 juni 1945 - Parade van de Canadese troepen. Canadese militair met een Nederlands meisje.

5 mei 1945 - Personenauto in de Breestraat ter hoogte van het Stadhuis, omstuvd door een grote menigte. In de auto bevinden zich vier leden van de Binnenlandse Strijdkrachten in uniform en de burgemeester.

168

169

Communistische vrouwen en de Tweede Wereldoorlog

Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis

easy.dans.knaw.nl

Tijdens de oorlog hadden communisten een grote rol in de illegaliteit. Na de oorlog verdween hun aureool van moed en verzet al snel onder invloed van de Koude Oorlog. In dit project zijn de persoonlijke ervaringen van een aantal communistische vrouwen op beeld vastgelegd. Openhartig vertellen ze over hun politieke overtuiging, het lidmaatschap van de Communistische Partij Nederland (CPN), de Tweede Wereldoorlog en de jaren erna, toen de CPN in een isolement raakte.

In veel gevallen waren de vrouwen al vroeg bewust van de opkomst van het fascisme. Vanaf 1933 maakten zij mee hoe Duitse vluchtelingen werden opgevangen door familie of bekenden. Velen raakten een paar jaar later betrokken bij de Spaanse Burgeroorlog. Verzet bieden tegen de Duitse bezetter was voor hen een vanzelfsprekende keuze. In de interviews vertellen zij over hun ervaringen als koerierster, distributeur van bonnenkaarten of bezorger van de illegale WAARHEID. In sommige gesprekken gaat het ook over het gewapend verzet, de internering en het onderduiken. Kenmerkend is dat alle vrouwen nadrukkelijk praten over de consequenties van dit alles voor hun verdere (politieke) leven. De oorlog bleek voor vrijwel alle vrouwen richtinggevend.

Heropvoeding van kinderen van 'foute' ouders

Cogis

easy.dans.knaw.nl

Na de oorlog werd niet alleen afgerekend met NSB'ers en andere collaborateurs, ook hun kinderen ondervonden de consequenties van de keuzes van hun ouders in oorlogstijd. Vanaf 1944 zijn 20.000 kinderen van 'foute' ouders in kindertehuizen geplaatst. Zij konden nergens anders worden opgevangen nadat hun ouders waren geïnterneerd.

Vanaf een jaar of dertien werden deze kinderen jeugdige politieke delinquenten (JPD) genoemd. Soms waren zij zelf actief geweest in de jeugdbeweging van de NSB, maar ook jongeren die alleen 'kind van' waren werden als JPD'er beschouwd.

Heropvoeding was niet het doel van de uit huisplaatsing. Toch waren vooral oudere JPD'ers een bron van zorg voor de autoriteiten, omdat zij mogelijk politiek geïnfecteerd waren en zich op latere leeftijd tot 'extremistisch ontevreden en gedesillusioneerden' zouden kunnen ontwikkelen. Voor deze groep werd maatschappelijke heropvoeding tot volwaardige Nederlanders op zijn plaats geacht. Dit gebeurde in speciale tehuizen en kampen van Bureau Bijzondere Jeugdzorg.

De filosofie was dat deze jongeren moesten leren wat democratie en vaderlandsliefde was. Politieke heropvoeding hoorde specifiek bij de omgang met 'foute elementen' en paste in het toen heersende goed-fout denken. In de gesprekken met deze kinderen van toen staat de vraag centraal hoe zij deze periode hebben ervaren en hoezeer die hun latere leven heeft beïnvloed.

170

Het Apeldoornsche Bosch

Sinaï Centrum

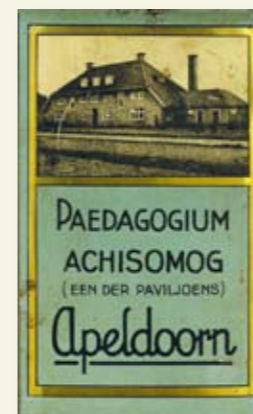
www.stadsarchiefamsterdam.nl

Het Apeldoornsche Bosch was een instelling voor Joodse psychiatrische patiënten en verstandelijk gehandicapte kinderen. In 1943 werd het door de Duitsers ontruimd en werden 52 personeelsleden en 1.181 patiënten gedeporteerd naar Auschwitz. Slechts veertien leden van het personeel hebben de oorlog overleefd.

Het Apeldoornsche Bosch is opgegaan in het huidige Sinaï Centrum. Bij een verhuizing van dit centrum werden in de kelder 43 dozen met archiefmateriaal gevonden. Na onderzoek bleek het materiaal over het Apeldoornsche Bosch te betreffen en inzicht te geven in de geschiedenis van patiënten, personeel en instelling voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

Het in dit project geïnventariseerde archief bevat waardevol materiaal dat verloren gewaand werd, zoals de stukken afkomstig van geneesheer-directeur Lobstein betreffende zijn onderzoek naar erfelijke psychische ziekten. Van belang zijn ook de politierapporten over Joodse kinderen uit Amsterdam, die tijdens de oorlog aan hun lot werden overgelaten en door de stad zwierven, voor zij een plek vonden in het Het Apeldoornsche Bosch.

Het archief bevat verder de cartothenken met personeels- en patiëntengegevens tot 1943. Daarnaast bevat het archief de medische en overige gegevens van personeel en patiënten van Paedagogium Achisomog, de inrichting voor Joodse kinderen met opvoedingsmoeilijkheden en zwakzinnige kinderen, in 1925 opgericht als onderdeel van het Apeldoornsche Bosch. Het Apeldoornsche Bosch werd bestuurd vanuit Amsterdam. Het bestuurarchief is samengevoegd met het onderzochte instellingsarchief en beslaat nu bijna achttien meter.

171

Foto uit 1942 van verpleegkundigen van de Joodse psychiatrische inrichting.

Utrechtse studenten in verzet

Universiteitsbibliotheek Universiteit Utrecht

[www.uu.nl/nl/bibliotheek/
studenteninverzet.library.uu.nl](http://www.uu.nl/nl/bibliotheek/studenteninverzet.library.uu.nl)

In de Tweede Wereldoorlog namen veel Utrechtse studenten deel aan het verzet tegen de Duitse bezetter. Jan Verhagen bijvoorbeeld, was medeoprichter van de landelijke illegale krant *ONS VOLK. DEN VADERLANT GHETROUWE*. Medisch student Cees Honig was betrokken bij de aanslag op het bevolkingsregister in Amsterdam in maart 1943. Enkele maanden daarvoor stichtten Geertjan Lubberhuizen en anderen brand in het Academieggebouw op het Utrechtse Domplein. Doel was de studentenadministratie te vernietigen en zo te voorkomen dat studenten zouden worden opgeroepen voor de *Arbeitseinsatz*. Lubberhuizen is bekend als oprichter van de ondergrondse uitgeverij De Bezige Bij, maar had op zijn Utrechtse zolderkamertje ook een vervalsingscentrale voor persoonsbewijzen en andere documenten.

172

173

Student sociale geografie
Wim Eggink was oprichter
van de landelijke illegale krant *Ons Volk, den vaderlant ghetrouwe*.
Hij werd voor zijn verzetsdaden
opgepakt en stierf kort voor het
einde van de oorlog in
een Duitse steengroeve.

Student Jan Verhagen (1942).

Rijmprent, door Geert Lubberhuizen begin 1943 uitgegeven,
van het gedicht van Jan Campert met illustratie van
Fedde Weidema. De uitgave betekende het begin van de
clandestiene uitgeverij De Bezige Bij.

"Doctorandus tegen wil en dank, 2 februari '42". De vierde
staande student v.r.n.l. is Cees Honig.

Index op organisatie

De projectnamen in de indexen corresponderen met de namen die in het boek zijn gebruikt.

Ze kunnen afwijken van de namen die de subsidie-aanvrager heeft gehanteerd.

Organisatie	Titel project	Pag
■ Aletta, instituut voor vrouwen-geschiedenis	Communistische vrouwen en de Tweede Wereldoorlog	169
	Dochters van 'foute' ouders	30
	Vrouwen bij de NSB	28
	Wie geschoren wordt moet stilzitten	125
■ Ange Wieberdink Producties	Ontsnapt aan de dodenmars	123
■ Anne Frank Stichting	De plaatjes op Annes kamer	28
	Getuigen van het leven van Anne Frank	36
■ Bevrijdingsmuseum Zeeland	Kerncollectie Bevrijdingsmuseum Zeeland	148
■ Bibliotheek Wageningen UR	WO2 vanuit de lucht	82
■ Bureau Lopende Zaken	Atlantikwall	76
■ Caleidoscoop Film	Samen leven en werken in het Bakkumse spergebied	41
■ Caleidoscoop Film	Vijand achter de voordeur	58
■ Centraal Bureau voor Genealogie	Begraven in Duitsland	128
	Duitse akten	100
	Het archief Calmeyer	26
	Oudpaspoortarchief	36
■ Centrum voor Holocaust- en Genocidestudies	Diplomatie van de vervolging	43
■ Cogis	Digitaliseren en indexeren videocollectie	111
	Getekend door de oorlog	125
	Heropvoeding van kinderen van 'foute' ouders	170
	Indische dvd-database online	159
	Oorlogsliefde weggemoffeld	153
■ Dammas Films	Verzet in Indië	112
■ Data Archiving and Networked Services	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
■ Drents Archief	Oral history over Drenthe in de oorlog	42
■ Erfgoed Nederland	Zorg voor het kleine geheugen	129
■ Etty Hillesum Centrum	Behoud beeldmateriaal	94
	De kinderen van de foto	46
■ Gemeente Rotterdam	Brandgrens Rotterdam	132
■ Gemeentearchief Rotterdam	Oorlogsarchief Holland-Amerika Lijn	49
■ Gemeentearchief Schiedam	Schiedamse bleekneusjes op stap	104
■ Gemeentearchief Waalwijk	Waspik in 4.000 pasfoto's	33
	De nalatenschap van Joop en Vincent Hoffmans	37
■ Haagsch Historisch Museum	De stad geschonden	54
■ Hellwig Productions	Tuan papa Vergeten liefdeskinderen:	90
	- Soldatenkinderen in Nederland	
	- Soldatenkinderen in Indonesië	
	- Soldatenvaders	
■ Herinneringscentrum Kamp Westerbork	'Foute' Nederlanders in kamp Westerbork	56
	Oorlogssporen in Drenthe	48
	Treinbord Westerbork-Auschwitz	55
■ Het Utrechts Archief	Utrecht en de Tweede Wereldoorlog	149
■ Historisch Centrum Overijssel	Zwolse collectie over oorlog en bevrijding	57
■ Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (VU Amsterdam)	Een kerkscheuring in oorlogstijd	30
	Oorlogsarchieven Trouw	61
■ Holland Harbour	Het jaar 2602	60
■ Indisch Herinneringscentrum Bronbeek	Webportaal Indië in oorlog	54
■ Instituut voor Nederlandse Geschiedenis	Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2	94
■ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis	De dilemma's van de vakbeweging	89
	Tweeduizend getuigen vertellen	159
■ Joods Historisch Museum	Tweeduizend getuigen vertellen	159
■ Joods Maatschappelijk Werk	Bestuursarchief Joods Maatschappelijk Werk	62

Organisatie	Titel project	Pag
■ Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde	Bezoek Juliana aan de Antillen in kleur	73
	Digitaliseren van de audiocollectie SMGI	71
	Interviews met Indische Nederlanders	92
	Interviews over het corps Binnenlands Bestuur	66
	WO2 vanuit de lucht	82
■ Koninklijke Bibliotheek	Nationale WO2-collectie Oorlogskranten	70
	Nationale WO2-collectie	
■ Koninklijke Bibliotheek	Tekst: dagboeken, verzetsliteratuur en propagandadrukwerk	68
■ Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst	Artsen in oorlogstijd:	102
	- Interviews met artsen	
	- Behoud archievenmedische organisaties	
■ Landelijk Contact van Museum-consulenten	MusIP van de Oorlog	73
■ Leo Smit stichting	Muziek en de oorlog:	160
	- Schatten van de zolder, verloren en teruggevonden Nederlandse composities	
■ Liefke Knol AV Producties	Meer dan het oog ziet	74
■ Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap	Herinneringen aan mijn Amsterdamse zusje/broertje	53
■ Lumen Film	Porgel & Porulan in het verzet	140
■ Meatwork	Homoseksueel in bezettingstijd	75
■ Meertens Instituut	Boerinnen en boerendochters tijdens de Tweede Wereldoorlog	79
■ Museon	Nederland Bezet	81
	Tekeningen en objecten uit Japanse kampen	84
■ Museum Maluku	Het Molukse perspectief	80
	Ontsluiting Molukse archieven	78
	Correspondentie Nederlandse vluchtelingen	86
■ Nationaal Archief	Het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging	44
	Japanse interneringskaarten	99
	Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven	59
	Roof van Joods onroerend goed	86
	Actie 'Niet weggooien' in de Vrijheidstrein	98
■ Nationaal Comité 4 en 5 mei	Beter beheer van oorlogsmonumenten	88
	De Tweede Wereldoorlog in het landschap	87
	Sprekende beelden. Het verhaal achter een oorlogsdocument	95
	Toegang tot toen: WOII op internet	155
	De luchtoorlog van mei 1940	138
■ Nationaal Monument Kamp Amersfoort	Loopgraven bij kamp Amersfoort	67
■ Nationaal Monument Kamp Vught	Duitse burgers, burgerarbeiders en omstanders in kamp Vught:	106
	- Duitse burgers	
	- Burgerarbeiders	
	- Registratie kerncollectie	
■ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid	Bijzondere opnamen behouden en nitraatfilms gedigitaliseerd	40
	Oral history collectie Film en Wetenschap	38
■ Nederlands Instituut voor Militaire Historie	Varen met gevaar:	34
	- Toegankelijkheid archief NSTC	
■ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	Archieven van lotgenoten	142
	De interviewcollectie van Willy Lindwer	72
	Indische kamparchieven	96
	Nationale WO2-collectie Beeld: foto's, affiches en kamptekeningen	47
	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
	Nationale WO2-collectie Oorlog in Blik	126
	Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven	59
	Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2	94
	Ontsluiting particuliere archieven	135
	Overlevenden van Buchenwald	109
	Sobibor: interviews met overlevenden	85
	Toegankelijkheid Indische collectie	63
	Tokio-tribunaal	67
	Wereldoorlog in de West:	116
	- Webgids Oorlog in de West	
■ Nederlandse Rode Kruis	Archief Informatiebureau Nederlandse Rode Kruis	162
■ Noord-Hollands Archief	Persoonlijke oorlogsbeleving in Kennemerland	101

Organisatie	Titel project	Pag
■ NPS	De oorlog op tv:	136
	- De Oorlog	
	- 13 in de Oorlog	
■ Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen	Ooggetuigen van het Scholtenhuis	39
■ Oorlogs- en Verzetsmuseum Overloon	Vluchten voor de bevrijding	158
■ Open Kaart Uitgeverij	Op zoek naar een Indisch verleden	50
■ Philippus Corts Stichting	Uit het archief van de Indische Kerk 1942-1949	119
■ Radboud Universiteit Nijmegen (Faculteit der Religiewetenschappen)	Getuigen van Theresienstadt	109
	Wereldoorlog in de West:	116
	- De vergeten strijders van Oranje	
■ Rahman producties	- Het vergeten erfgoed van Oranje	
■ Red River House Productions	Doof, Joods en vervolgd	165
■ Regionaal Archief Alkmaar	Noord-Holland in de oorlog	110
■ Regionaal Archief Leiden	Beeldbank regio Leiden	168
■ Regionaal Bureau voor Tourisme KAN	Liberation Route Arnhem-Nijmegen	111
■ Ruim Kader Films	Akkers van Margraten	31
■ Sinaï Centrum	Het Apeldoornsche Bosch	171
■ Sitefilms	De Huzaren van Boreel	141
■ SOL FILMproducties	Prikkeldraad	115
■ Stadsarchief Amsterdam	Meldingsrapporten Amsterdamse politie	105
	Tewerkgestelde Amsterdammers in Duitsland	118
■ Stichting Anno	De Bunker	32
■ Stichting ANP Foundation	ANP onder censuur	58
■ Stichting Artesteem	Indonesisch en Indisch verzet	33
■ Stichting Coda	Apeldoorn en de oorlog online	40
■ Stichting Collecties Jan Anderson	Collectie Jan Anderson	120
■ Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland	Stille getuigen van de Slag om de Schelde	114
■ Stichting Cultuur & Co	Vier verzetsvrouwen: gewoon doen en fier rechtstaan	122
■ Stichting DdM	Klim naar de vrijheid	29
■ Stichting De Meivliegers	De Meivliegers	124
■ Stichting De Scheper	Collectie Schepers: oorlog en verzet in Eibergen	139
■ Stichting De Stobbe	Water van Goud	114
■ Stichting Dutch Aircraft Examination Group	Archief en foto's Flietherhorst Deelen	124
■ Stichting Filmproject	De onverzoeenlijken	131
■ Stichting Geschiedschrijving Philips-Kommando Concentratiekamp Vught '43-'44	Het Philips-Kommando in kamp Vught	131
■ Stichting Het Kader	Troostmeisjes	130
■ Stichting Historisch Centrum Amsterdam-Noord	Geallieerde bommen op Fokker	156
■ Stichting Kindermonument	Joodse markt aan de Gaaspstraat	133
■ Stichting Mommerskwartier	Luchtbeschermingsdiensten Tilburg en Oosterhout	134
■ Stichting Mommerskwartier	Tilburg in oorlogstijd	88
■ Stichting Mommerskwartier	Tilburgse oorlogsbronnen gekoppeld	81
■ Stichting Mondelinge Geschiedenisprojecten	Het vergeten bombardement	134
■ Stichting Musicforce	Muziek en de oorlog:	160
	- De Tweede Wereldoorlog in muziek	
■ Stichting Omroep Venlo	Het Venlo-incident, 70 jaar na dato	144
■ Stichting Oogland	De vrouwen van de rekening	75
■ Stichting OorlogsVerzetsMuseum Rotterdam	Verzamelen als therapie	97
■ Stichting Oud Nijkerk	Toevluchtsoord Nijkerk	140
■ Stichting Papua Cultureel Erfgoed	Een omstrede kolonie in documenten	146
	Papua's in diaspora	154
■ Stichting Pelita	Van Nederlands Nieuw-Guinea tot West-Irian: tijdsbeeld in interviews	93
■ Stichting Pelita	Nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië	138
■ Stichting Polderhuis Museum	Memories to share	129
■ Stichting Prototo	Haagse sporen van herinnering	108
■ Stichting Sakura	Archief Japans-Indische kinderen	108
■ Stichting Streekmuseum Schippersbeurs	De jongensverzameling van Henry Rouvroye	152
■ Stichting Studieverzameling Gdynia 1939-1945	Oorlog en bevrijding in Zeeuws-Vlaanderen	143
■ Stichting Traktor	De Waddeneilanden in oorlogstijd:	166
	- De Russenoorlog (oral history)	
■ Stichting Verhalis	- De Russenoorlog (documentaire)	
	Bommen en Habjten	147

Organisatie	Titel project	Pag
■ Stichting Verzetsmuseum Friesland	Oorlog in Friesland in 10.000 foto's	155
■ Stichting Verzetsmuseum Zuid-Holland	Onvermoede schatten	157
■ Stichting Vrienden van het Archief (Fundacion Amigonan di Archivo)	De soldaten van Aruba	121
■ Stichting Waddencentra	De Waddeneilanden in oorlogstijd: - website Wadden in de oorlog	166
■ Stichting Wings to Victory	Zeeuwse luchtoorlog van dag tot dag	121
■ Streekmuseum 't Land van Peel en Maas	Razzia's in Limburg	122
■ Theaterinstituut Nederland	Artiesten in oorlogstijd	153
■ Uitgeverij Peter Sasburg	Onderduik in West-Friesland	52
■ Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA)	Filmcensuur tijdens de oorlog	150
■ Universiteitsbibliotheek Universiteit Utrecht	Utrechtse studenten in verzet	172
■ Vereniging Behoud Synagoge Zuidlaren	Over het hoofd gezien	165
■ Verzetsmuseum Amsterdam	Registratie en digitalisering collecties	135
■ Vestingmuseum Naarden	De oorlog om de olie van Tarakan	64
■ Veteraneninstituut	Living Oral History Workbench	148
■ Vrije Universiteit Amsterdam (afdeling Geschiedenis van de Faculteit der Letteren)	Herinneringen van omstanders aan de Jodenvervolgning	164
■ Vughts Historisch Museum	Retourtje Sachsenhausen	62
■ Zigma	Varen met gevaar: - Een vergeten zeemansgeschiedenis - Koopvaardijveteranen - Zeemansgezinnen	34
■ Zinopsis Mediaproducties	Meneer Kees en meneer Henk	163
■ Zuidenwind Filmproductions	Nederlandse SS'ers	151

Projectindex naar resultaat

Interview

Organisatie	Titel project	Pag
■ Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis	Communistische vrouwen en de Tweede Wereldoorlog	169
	Dochters van 'foute' ouders	30
	Vrouwen bij de NSB	28
	Wie geschoren wordt moet stilzitten	125
■ Ange Wieberdink Producties	Ontsnapt aan de dodenmars	123
■ Anne Frank Stichting	Getuigen van het leven van Anne Frank	36
■ Caleidoscoop Film	Samen leven en werken in het Bakkumse spergebied	41
	Vijand achter de voordeur	58
■ Cogis	Heropvoeding van kinderen van 'foute' ouders	170
	Oorlogsliefde weggemoffeld	153
■ Data Archiving and Networked Services	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
■ Drents Archief	Oral history over Drenthe in de oorlog	42
■ Etty Hillesum Centrum	Behoud beeldmateriaal	94
■ Gemeentearchief Schiedam	Schiedamse bleekneusjes op stap	104
■ Hellwig Productions	Tuan papa Vergeten liefdeskinderen:	90
	- Soldatenkinderen in Nederland	
	- Soldatenkinderen in Indonesië	
	- Soldatenvaders	
■ Herinneringscentrum Kamp Westerbork	'Foute' Nederlanders in kamp Westerbork	56
	Oorlogssporen in Drenthe	48
■ Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (VU Amsterdam)	Een kerkscheuring in oorlogstijd	30
■ Joods Historisch Museum	Tweeduizend getuigen vertellen	159
■ Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde	Digitaliseren van de audiocollectie SMGI	71
	Interviews met Indische Nederlanders	92
	Interviews over het corps Binnenlands Bestuur	66
■ Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst	Artsen in oorlogstijd:	102
	- Interviews met artsen	
■ Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap	Herinneringen aan mijn Amsterdamse zusje/broertje	53
■ Lumen Film	Porgel & Porulan in het verzet	140
■ Meatwork	Homoseksueel in bezettingstijd	75
■ Meertens Instituut	Boerinnen en boerendochters tijdens de Tweede Wereldoorlog	79
■ Museum Maluku	Het Molukse perspectief	80
■ Nationaal Comité 4 en 5 mei	Sprekende beelden. Het verhaal achter een oorlogsdocument	95
■ Nationaal Monument Kamp Vught	Duitse burgers, burgerarbeiders en omstanders in kamp Vught:	106
	- Duitse burgers	
	- Burgerarbeiders	
■ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid	Oral history collectie Film en Wetenschap	38
■ Nederlands Instituut voor Militaire Historie	Varen met gevaar:	34
	- Toegankelijkheid archief NSTC	
■ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	De interviewcollectie van Willy Lindwer	72
	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
	Overlevenden van Buchenwald	109
	Sobibor: interviews met overlevenden	85
■ Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen	Ooggetuigen van het Scholtenhuis	39
■ Oorlogs- en Verzetsmuseum Overloon	Vluchten voor de bevrijding:	158
	- Evacués uit Overloon	
	- Evacués uit Venray	
■ Radboud Universiteit Nijmegen (Faculteit der Religiewetenschappen)	Getuigen van Theresienstadt	109
■ Red River House Productions	Doof, Joods en vervolgd	165
■ Ruim Kader Films	Akkers van Margraten	31
■ Sitefilms	De Huzaren van Boreel	141
■ Stichting Arteestem	Indonesisch en Indisch verzet	33
■ Stichting Cultuur & Co	Vier verzetsvrouwen: gewoon doen en fier rechtopstaan	122
■ Stichting DdM	Klim naar de vrijheid	29

Organisatie	Titel project	Pag
■ Stichting Geschiedschrijving Philips-Kommando		
■ Concentratiekamp Vught '43-'44	Het Philips-Kommando in kamp Vught	131
■ Stichting Het Kader	Troostmeisjes	130
■ Stichting Historisch Centrum Amsterdam-Noord	Geallieerde bommen op Fokker	156
■ Stichting Kindermonument	Joodse markt aan de Gaaspstraat	133
■ Stichting Mommerskwartier	Tilburg in oorlogstijd	88
■ Stichting Mondelinge Geschiedenisprojecten	Het vergeten bombardement	134
■ Stichting Musicforce	Muziek en de oorlog:	160
	- De Tweede Wereldoorlog in muziek	
■ Stichting Oogland	De vrouwen van de rekening	75
■ Stichting Oud Nijkerk	Toevluchtsoord Nijkerk	140
■ Stichting Papua Cultureel Erfgoed	Papua's in diaspora	154
	Van Nederlands Nieuw-Guinea tot West-Irian: tijdsbeeld in interviews	93
■ Stichting Traktor	De Waddeneilanden in oorlogstijd:	166
	- De Russenoorlog (oral history)	
■ Stichting Verhalis	Bommen en Habjten	147
■ Stichting Vrienden van het Archief (Fundacion Amigonan di Archivo)	De soldaten van Aruba	121
■ Stichting Waddencentra	De Waddeneilanden in oorlogstijd:	166
	- Website Wadden in de oorlog	
■ Veteraneninstituut	Living Oral History Workbench	148
■ Vrije Universiteit Amsterdam (Afdeling Geschiedenis van de Faculteit der Letteren)	Herinneringen van omstanders aan de Jodenvervolgning	164
■ Vughts Historisch Museum	Retourtje Sachsenhausen	62
■ Zigma	Varen met gevaar:	34
	- Koopvaardijveteranen	
	- Zeemansgezinnen	
■ Zuidenwind Filmproductions	Nederlandse SS'ers	151

Website

■ Bureau Lopende Zaken	Atlantikwall	76
■ Data Archiving and Networked Services	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
■ Gemeente Rotterdam	Brandgrens Rotterdam	132
■ Haagsch Historisch Museum	De stad geschonden	54
■ Hellwig Productions	Tuan papa Vergeten liefdeskinderen	90
■ Herinneringscentrum Kamp Westerbork	Oorlogssporen in Drenthe	48
■ Holland Harbour	Het jaar Z60Z	60
■ Indisch Herinneringscentrum Bronbeek	Webportaal Indië in oorlog	54
■ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis	De dilemma's van de vakbeweging	89
■ Koninklijke Bibliotheek	Nationale WO2-collectie Oorlogskranten	70
	Nationale WO2-collectie Tekst: dagboeken, verzetsliteratuur en propagandadrukwerk	68
■ Landelijk Contact van Museum-consulenten	MusIP van de Oorlog	73
■ Leo Smit stichting	Muziek en de oorlog:	160
	- Schatten van de zolder, verloren en teruggevonden Nederlandse composities	
■ Museon	Nederland Bezet	81
	Tekeningen en objecten uit Japanse kampen	84
■ Nationaal Archief	Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven	59
■ Nationaal comité 4 en 5 mei	De Tweede Wereldoorlog in het landschap	87
	Toegang tot toen: WOII op internet	155
	Sprekende beelden Het verhaal achter een oorlogsdokument	95
■ Nationaal Luchtvaart-Themapark Aviodrome	De luchtvaart van mei 1940	138
■ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	Indische kamparchieven	96
	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
	Nationale WO2-collectie Oorlog in Blik	126
	Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven	59
	Overlevenden van Buchenwald	109
	Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2	94
	Sobibor: interviews met overlevenden	85
	Wereldoorlog in de West:	116
	- Weggids Oorlog in de West	
■ Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen	Ooggetuigen van het Scholtenhuis	39

182

183

Organisatie	Titel project	Pag
■ Open Kaart Uitgeverij	Op zoek naar een Indisch verleden	50
■ Regionaal Archief Leiden	Beeldbank regio Leiden	168
■ Regionaal Bureau voor Tourisme KAN	Liberation Route Arnhem-Nijmegen	111
■ Stichting Coda	Apeldoorn en de oorlog online	40
■ Stichting Mommerskwartier	Tilburg in oorlogstijd	88
■ Stichting Mommerskwartier	Tilburgse oorlogsbronnen gekoppeld	81
■ Stichting Musicforce	Muziek en de oorlog:	160
	- De tweede wereldoorlog in muziek	
■ Stichting Prototo	Haagse sporen van herinnering	108
■ Stichting Waddencentra	De Waddeneilanden in oorlogstijd:	166
	- Website Wadden in de oorlog	
■ Universiteitsbibliotheek Universiteit Utrecht	Utrechtse studenten in verzet	172
■ Vestingmuseum Naarden	De oorlog om de olie van Tarakan	64

Archief

■ Centraal Bureau voor Genealogie	Begraven in Duitsland	128
	Duitse akten	100
	Het archief Calmeyer	26
	Oudpaspoortarchief	36
■ Centrum voor Holocaust- en Genocidestudies	Diplomatie van de vervolging	43
■ Gemeentearchief Waalwijk	De nalatenschap van Joop en Vincent Hoffmans	37
■ Gemeentearchief Rotterdam	Oorlogsarchief Holland-Amerika Lijn	49
■ Het Utrechts Archief	Utrecht en de Tweede Wereldoorlog	149
■ Historisch Centrum Overijssel	Zwolse collectie over oorlog en bevrijding	57
■ Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (VU Amsterdam)	Oorlogsarchieven Trouw	61
■ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis	De dilemma's van de vakbeweging	89
■ Joods Maatschappelijk Werk	Bestuursarchief Joods Maatschappelijk Werk	62
■ Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst	Artsen in oorlogstijd:	102
	- Behoud archieven medische organisaties	
■ Museum Maluku	Ontsluiting Molukse archieven	78
■ Nationaal Archief	Correspondentie Nederlandse vluchtelingen	86
	Het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging	44
	Japanse interneringskaarten	99
	Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven	59
	Roof van Joods onroerend goed	86
■ Nationaal Monument Kamp Vught	Duitse burgers, arbeiders en omstanders in kamp Vught:	106
	- Registratie kerncollectie	
■ Nederlands Instituut voor Militaire Historie	Varen met gevaar:	34
	- Toegankelijkheid archief NSTC	
■ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	Archieven van lotgenoten	142
	Indische kamparchieven	96
	Nationale WO2-collectie Wegwijzer Archieven	59
	Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2	94
	Ontsluiting particuliere archieven	135
	Toegankelijkheid Indische collectie	63
	Tokio-tribunaal	67
	Wereldoorlog in de West:	116
	- Weggids Oorlog in de West	
■ Nederlandse Rode Kruis	Archief Informatiebureau Nederlandse Rode Kruis	162
■ Noord-Hollands Archief	Persoonlijke oorlogsbeleving in Kennemerland	101
■ Philippus Corts Stichting	Uit het archief van de Indische Kerk 1942-1949	119
■ Regionaal Archief Alkmaar	Noord-Holland in de oorlog	110
■ Regionaal Archief Leiden	Beeldbank regio Leiden	168
■ Sinai Centrum	Het Apeldoornsche Bosch	171
■ Stadsarchief Amsterdam	Meldingsrapporten Amsterdamse politie	105
	Tewerkgestelde Amsterdammers in Duitsland	118
■ Stichting ANP Foundation	ANP onder censuur	58
■ Stichting Mommerskwartier	Luchtbeschermingsdiensten Tilburg en Oosterhout	134
	Tilburgse oorlogsbronnen gekoppeld	81

Organisatie	Titel project	Pag
■ Stichting Papua Cultureel Erfgoed	Een omstreden kolonie in documenten	146
■ Stichting Pelita	Nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië	138
■ Stichting Sakura	Archief Japans-Indische kinderen	108
■ Stichting Studieverzameling Gdynia 1939-1945	Oorlog en bevrijding in Zeeuws-Vlaanderen	143
■ Stichting Verzetsmuseum Zuid-Holland	Onvermoede schatten	157
■ Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA)	Filmcensuur tijdens de oorlog	150
■ Verzetsmuseum Amsterdam	Registratie en digitalisering collecties	135

Documentaire en film

■ Ange Wieberdink Producties	Ontsnapt aan de dodenmars	123
■ Dammas Films	Verzet in Indië	112
■ Ety Hillesum Centrum	De kinderen van de foto	46
■ Holland Harbour	Het jaar 2602	60
■ Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde	Bezoek Juliana aan de Antillen in kleur	73
■ Liefke Knol AV Producties	Meer dan het oog ziet	74
■ Lumen Film	Porgel & Porulan in het verzet	140
■ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid	Bijzondere opnamen behouden en nitraatfilms gedigitaliseerd	40
■ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	Nationale WO2-collectie Oorlog in Blik	126
	Wereldoorlog in de West	116
■ NPS	De oorlog op tv:	136
	- De Oorlog	
	- 13 in de Oorlog	
■ Rahman producties	Wereldoorlog in de West:	116
	- De vergeten strijders van Oranje	
	- Het vergeten erfgoed van Oranje	
■ Red River House Productions	Doof, Joods en vervolg	165
■ Ruim Kader Films	Akkers van Margraten	31
■ SOL FILMproducties	Prikkeldraad	115
■ Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland	Stille getuigen van de Slag om de Schelde.	114
■ Stichting De Meivliegers	De Meivliegers	124
■ Stichting De Stobbe	Water van goud	114
■ Stichting Filmproject	De onverzoenlijken	131
■ Stichting Omroep Venlo	Het Venlo-incident, 70 jaar na dato	144
■ Stichting Prototo	Haagse sporen van herinnering	108
■ Stichting Traktor	De Waddeneilanden in oorlogstijd:	166
	- De Russenoorlog (documentaire)	
■ Uitgeverij Peter Sasburg	Onderduik in West-Friesland	52
■ Universiteitsbibliotheek Universiteit Utrecht	Utrechtse studenten in verzet	172
■ Vughts Historisch Museum	Retourtje Sachsenhausen	62
■ Zigma	Varen met gevaar:	34
	- Een vergeten zeemansgeschiedenis	
■ Zinopsis Mediaproducties	Meneer Kees en meneer Henk	163

Collectie

■ Aletta, instituut voor vrouwen-geschiedenis	Wie geschoren wordt moet stilzitten	125
■ Anne Frank Stichting	De plaatjes op Annes kamer	28
■ Bevrijdingsmuseum Zeeland	Kerncollectie Bevrijdingsmuseum Zeeland	148
■ Bibliotheek Wageningen UR	WO2 vanuit de lucht	82
■ Cogis	Digitaliseren en indexeren videocollectie	111
	Getekend door de oorlog	125
	Indische dvd-database online	159
■ Data Archiving and Networked Services	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
■ Drents Archief	Oral history over Drenthe in de oorlog	42
■ Ety Hillesum Centrum	Behoud beeldmateriaal	94
■ Gemeentearchief Waalwijk	Waspik in 4.000 pasfoto's	33
■ Herinneringscentrum Kamp Westerbork	Treinbord Westerbork-Auschwitz	55
■ Het Utrechts Archief	Utrecht en de Tweede Wereldoorlog	149
■ Historisch Centrum Overijssel	Zwolse collectie over oorlog en bevrijding	57
■ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis	De dilemma's van de vakbeweging	89

Organisatie	Titel project	Pag
■ Joods Historisch Museum	Tweeduizend getuigen vertellen	159
■ Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde	Digitaliseren van de audiocollectie SMGI	71
	Interviews met Indische Nederlanders	92
	Interviews over het corps Binnenlands Bestuur	66
	WO2 vanuit de lucht	82
■ Koninklijke Bibliotheek	Nationale WO2-collectie Oorlogskranten	70
	Nationale WO2-collectie Tekst: dagboeken, verzetsliteratuur en propagandadrukwerk	68
■ Landelijk Contact van Museum-consulenten	MusIP van de Oorlog	73
■ Leo Smit stichting	Muziek en de oorlog:	160
	- Schatten van de zolder, verloren en teruggevonden Nederlandse composities	
■ Museon	Nederland Bezet	81
	Tekeningen en objecten uit Japanse kampen	84
■ Nationaal Monument Kamp Vught	Duitse burgers, arbeiders en omstanders in kamp Vught:	106
	- Registratie kerncollectie	
■ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid	Bijzondere opnamen behouden en nitraatfilms gedigitaliseerd	40
	Oral history collectie Film en Wetenschap	38
■ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie	De interviewcollectie van Willy Lindwer	72
	Nationale WO2-collectie Beeld: foto's, affiches en kamptekeningen	47
	Nationale WO2-collectie Getuigen Verhalen	113
	Overlevenden van Buchenwald	109
	Sobibor: interviews met overlevenden	85
	Toegankelijkheid Indische collectie	63
■ Regionaal Archief Leiden	Beeldbank regio Leiden	168
■ Stichting Collecties Jan Anderson	Collectie Jan Anderson	120
■ Stichting De Scheper	Collectie Schepers: oorlog en verzet in Eibergen	139
■ Stichting Dutch Aircraft Examination Group	Archief en foto's Fliogerhorst Deelen	124
■ Stichting Geschiedschrijving Philips-Kommando		
	Concentratiekamp Vught '43-'44	Het Philips-Kommando in kamp Vught
■ Stichting Mommerskwartier	Tilburg in oorlogstijd	88
■ Stichting Musicforce	Muziek en de oorlog:	160
	- De Tweede Wereldoorlog in muziek	
■ Stichting OorlogsVerzetsMuseum Rotterdam	Verzamelen als therapie	97
■ Stichting Papua Cultureel Erfgoed	Een omstreden kolonie in documenten	146
	Van Nederlands Nieuw-Guinea tot West-Irian: tijdsbeeld in interviews	93
■ Stichting Polderhuis Museum	Memories to share	129
■ Stichting Streekmuseum Schippersbeurs	De jongensverzameling van Henry Rouvroye	172
■ Stichting Traktor	De Waddeneilanden in oorlogstijd	166
■ Stichting Verzetsmuseum Friesland	Oorlog in Friesland in 10.000 foto's	155
■ Stichting Verzetsmuseum Zuid-Holland	Onvermoede schatten	157
■ Stichting Waddencentra	De Waddeneilanden in oorlogstijd:	166
	- Website Wadden in de oorlog	
■ Stichting Wings to Victory	Zeeuwse lucht oorlog van dag tot dag	121
■ Streekmuseum 't Land van Peel en Maas	Razzia's in Limburg	122
■ Theaterinsituut Nederland	Artiesten in oorlogstijd	153
■ Vereniging Behoud Synagoge Zuidlaren	Over het hoofd gezien	165
■ Verzetsmuseum Amsterdam	Registratie en digitalisering collecties	135
■ Veteraneninstituut	Living Oral History Workbench	148
■ Vrije Universiteit Amsterdam (afdeling Geschiedenis van de Faculteit der Letteren)	Herinneringen van omstanders aan de Jodenvervolg	164

Beeldverantwoording

Het illustratiemateriaal in dit boek is beschikbaar gesteld door de organisaties die in het kader van het programma Erfgoed van de Oorlog financiering hebben ontvangen. Daarnaast is gebruik gemaakt van eigen stockfotografie en materiaal uit www.beeldbankwo2.nl, de nationale WO2-collectie met beeldmateriaal over de Tweede Wereldoorlog.

Een aantal organisaties heeft aangegeven een specifieke bronvermelding op prijs te stellen. Deze bronnen staan hieronder vermeld, gerangschikt naar paginanummer. Bent u van mening dat, ondanks de zorgvuldigheid van de uitgever, beeldmateriaal ten onrechte is gebruikt in dit boek, dan kunt u hiervoor contact opnemen met de uitgever.

Pagina Fotoverantwoording in boek

26	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
28	Foto linksonder Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
29	Afbeelding links uit privécollectie F.G. Scheltens, tekening rechts uit privécollectie Ch. Bartelings
30	Affiche Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
33	Schilderij Johan Dijkstra
35	Fotograaf Goert Giltaij
36	Foto boven ©AFF Basel CH / AFS Amsterdam NL
39	Foto Verzetsmuseum Friesland
43	Foto rechts Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
47	Foto's Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
49	Foto's uit collectie Gemeentearchief Rotterdam Schip met camouflage 1971-2179, brandend schip 1979-1484, Veendam met militair 1985-377, verwoest schip XIV404.02.01-2
50	Foto links fotograaf Ferry Bounin, foto rechts fotograaf Esther Captain
51	Foto boven fotograaf Ferry Bounin, midden en onder fotograaf Esther Captain
53	Portretfoto Verzetsmuseum Amsterdam
54	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, foto rechts fotograaf Frans Koch
58	Foto linksonder Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
59	Affiches Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
64	Foto uit collectie Maritiem Museum Rotterdam
65	Foto boven Nederlands Instituut voor Militaire Historie
66	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
68	Dagboeken collectie Stichting Aletta
71	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
92	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
76	Afbeeldingen Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
80	Foto's Museum Maluku
87	Fotograaf Egbert Sepp
89	Affiche Historisch Centrum Leeuwarden collectie De Roos
92	Foto boven Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
95	Fotograaf B. van Bohemen Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
95	Foto RVMZ
102	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
103	Afbeelding collectie KNMG
106	Foto's Nationaal Monument Kamp Vught
109	Foto boven Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, foto onder Verzetsmuseum Amsterdam
110	Foto bataljon J.A. Van der Vliis
111	Foto boven Nationaal Bevrijdingsmuseum Groesbeek
119	Foto uit de fotocollectie van de Gereja Protestan Indonesia (GPI) die opgenomen is in het Arsip GPI, Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta
121	Foto onder Verzetsmuseum Friesland
122	Foto Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
123	Foto boven collectie Buhet archief van Gedenkstätte Buchenwald fotograaf Samuel Gilbert, kleurenfoto midden fotograaf Ange Wieberdink
124	Foto onder Nationaal Bevrijdingsmuseum Groesbeek
125	Foto boven rechten Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid
126	Tweede foto van links Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
127	Foto links Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

Pagina **Fotoverantwoording**
in boek

127	Stills uit film uiterst rechts, bovenste afbeelding en tweede afbeelding van onder © Museum de Scheper, tweede en derde afbeelding van boven © NIMH
131	Foto onder Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
131	Foto linksboven Van Osch Film Producties
132	Beeldmateriaal Gemeentearchief Rotterdam en uit particuliere collectie
135	Foto boven fotograaf Jeroen de Nijs
138	Foto onder Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
139	Foto's Museum De Scheper
140	Foto boven Regionaal Archief Alkmaar
142	Affiche Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
144	Portretfoto's Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
145	Foto rechts Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
146	Beeld uit collectie Freerk Kamma
147	Foto links archief van de Zusters van Liefde te Tilburg, foto rechtsboven Nationaal Archief fotocollectie Anefo
151	Affiche Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
153	Foto boven Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
162	Afbeelding rechtsonder Nationaal Bevrijdingsmuseum Groesbeek
164	Foto's Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
168	Foto linksonder fotograaf H. Kleibrink
169	Krant collectie Verzetsmuseum Amsterdam
171	Foto linksonder Algemeen Dagblad
172	Collectie Universiteitsmuseum Utrecht en Stichting Corpsmuseum & Archieven van het Utrechtsch Studenten Corps

Colofon

'Erfgoed van de Oorlog, De oogst van het subsidieprogramma' is een eenmalige uitgave van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Het boek beschrijft de resultaten van de projecten waarvoor subsidie is verleend in het kader van het programma Erfgoed van de Oorlog (2007-2009).

Contact

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Directie Maatschappelijke Ondersteuning
Afdeling Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II
Programma Erfgoed van de Oorlog
Postbus 20350
2500 EJ Den Haag

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/tweede-wereldoorlog

Redactie

De inhoud van het boek is tot stand gekomen dankzij bijdragen van de organisaties die in het kader van Erfgoed van de Oorlog projecten hebben uitgevoerd. Zij hebben informatie en beeldmateriaal ter beschikking gesteld om het boek te kunnen samenstellen.

Tekstbewerking

Rutger Vahl en Geert-Jan Mellink

Samenstelling, coördinatie en eindredactie

Bas Bijl, Rolf Bom, Esther Captain, Violet Meerdink, John Sijmonsbergen, Martijn Sobels, Ellen van der Waerden, Caroline Willers en Mireille van Zijl

Vormgeving

Casteren Creatie Den Haag, Eric van Casteren

Druk

Koninklijke de Swart, Den Haag

Oplage

10.000 exemplaren

ISBN

978-90-810118-2-2

Uitgave

juli 2010

Disclaimer

De inhoud van dit boek is met zorg samengesteld. Toch kan het voorkomen dat informatie onjuist en/of onvolledig is. Het Ministerie van VWS is niet aansprakelijk voor eventuele schade als gevolg van onjuistheden of onvolledigheden in dit boek.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, juli 2010

